

T.C.  
DICLE ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI  
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TARİHSEL GELİŞİMİ İÇİNDE TÜRKİYE'DE AZINLIKLAR  
VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN AZINLIKLAR KONUSUNA YAKLAŞIMININ  
TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

Sadık Mete KILIÇ

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Fazıl Hüsnü ERDEM

DIYARBAKIR  
2007

## ÖZET

Azınlık kavramının ilk oluşumu 16. yüzyıl Avrupa'sına kadar gitmektedir. Esas olarak, Hıristiyanlık mezheplerinin birbirlerine karşı olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için kullanılan kavramın kapsamı, daha sonra dil ve etnik yapı ile genişletilmiştir. Kavramın dünya literatüründe asıl yerini aldığı Fransız ihtilalinden sonra gelişen milliyetçilik akımıyla olmuş ve 1 inci Dünya Savaşı sonunda en yüksek konumuna gelmiştir. 2 nci Dünya Savaşı sonrasında gelişen insan hakları konusu azınlık haklarının yerine daha çok kullanılmıştır. Günümüzde Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ve Avrupa Birliği ile azınlıklar konusu yeniden gündeme gelmektedir.

Azınlıklar ve hakları konusu, yakın tarihimizde Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılında ortaya çıkmaktadır. Batıya yönelik olarak başlayan süreçte azınlık hakları konusunda ilk hareket Tanzimat Fermanı'nda olmuştur. Özellikle 2. Meşrutiyet ve getirdiği özgürlük ortamı Osmanlıda gittikçe yükselen azınlık unsurlarının en fazla haklar kazandığı dönem olmuştur. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, Osmanlıda azınlık olarak sadece gayrimüslimler kabul görmüştür.

Lozan Barış Antlaşması yeni Türkiye Cumhuriyetini kurarken Osmanlıdan miras kalan azınlıklar meselesine de hukuki ve siyasi çözüm getirmiştir. Antlaşmada sadece gayrimüslim gruplar azınlık statüsünde kabul edilmiştir. Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam üyelik süreci azınlık hakları konusunda yeni gelişmeler ve politik baskıların da başladığı dönem olmuştur.

Avrupa Birliği oldukça gelişmiş bir hukuk sistemine sahiptir. Ancak, AB içerisinde bile azınlıklar konusunda farklı uygulamalar ve azınlıkların farklı kabulü görülmektedir. Bu farklılıklara rağmen AB Türkiye'den hukuki dayanağı olmayan çok farklı uygulamalar beklemektedir.

Avrupa Birliği, azınlıklar konusunu müzakere süreci içerisinde sürekli olarak gündeme getirerek politik baskı uygulamakta ve Türkiye'de kendi istekleri doğrultusunda yeni azınlıklar yaratmak istemektedir. Türkiye için AB'nin azınlıklar konusundaki dayatmalarının kabulü çok derin olumsuz sonuçlar yaratabilecek potansiyeldedir.

## ABSTRACT

The subject of “Minorities” dates back to sixteenth century. The term that was used to neutralize the unwanted effects of denominations of Christianity, has been extended to include “ethnicity and language”. The minority subject was first brought forward mainly by the nationalism after the French Revolution and peaked after World War I. The term, “Human Rights”, that developed after World War II, has been used in place of minority rights. Today the subject of minorities is being brought up by European Union and “Commission on Security and Cooperation in Europe”.

The subject of minorities and minority rights emerges in the last century of the Ottoman Empire. In the process that started as inclining to West, the first spark was the “Tanzimat Fermanı” about minority rights. “Meşrutiyet” and especially the notion of freedom that came with it, was the period where most rights were gained by the everrising Otoman Minorities. But it has to be noted that only non-Muslims were accepted as Otoman Minorities.

While establishing the new Turkish Republic, Lausanne Peace Treaty also brought political and legal stability to minorities inherited from the Otoman Empire. The treaty which is valid stil, only recognizes “non-Muslim Groups” as minorities. Turkey’s membership process to EU started an era with new events and political pressure on the subject of minority rights.

EU has a highly developed legal system. But even in EU there are different approaches and ways of recognizing minorities. In spite of these conflicts, EU expects very different applications with no legal support from Turkey.

EU applies political pressure on Turkey by bringing up the minority subject during membership talks and wants to create “new minority groups” according to their own criteria. Turkey’s acceptance of EU biased issues on minorities has a huge potential of negative consequences on national sovereignty.

## Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Bu çalışma jürimiz tarafından Kamu Hukuku Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan :

.....

Üye :

.....

Üye :

.....

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

...../...../.....

Enstitü Müdürü

## ÖNSÖZ

"Azınlık" kavramı, henüz kabul edilmiş bir tanımı olmamakla beraber, uluslar arası ilişkilerde son 150 yıldır sürekli kullanılan bir kavramdır. Kavram, Birinci Dünya Savaşı sonunda Polonya ile yapılan antlaşma metninin içerisinde konularak, bundan sonra yapılan tüm uluslar arası antlaşmalara dahil edilmiştir. Bu yüzyılda, ulus devlet sürecini yaşamaya başlayan dünya için daima bir sorun olan azınlıklar konusu Türkiye Cumhuriyeti için de kurulduğu dönem dahil varlığını ve tartışmalarını günümüze kadar getirmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti 1959'da yaptığı başvuru ile başladığı Avrupa Birliğine üyelik sürecinin en kritik dönemine girmiştir. 17 Aralık 2004'te AB Türkiye ile tam üyelik müzakerelerine başlama kararı almış, müzakereler için mevzuat ve genel yapı tarama süreci 3 Ekim 2005'te başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrupa Birliği macerasının geleceği ile ilgili iyimser ve kötümser olan bir çok yorum yapılmakla beraber 47 yıl önce başlamış olan bu sürecin takipçisi, özellikle son 15 yıldır, Türkiye olmuştur.

Azınlıklar konusu, Avrupa Birliği'nin üzerinde önemle durduğu, özellikle Türkiye'yi eleştirdiği ve şartlar getirdiği bir konudur. Avrupa Birliği hazırladığı ilerleme raporlarında insan hakları ve azınlık hakları için ayrı bölüm oluşturmakta, Türkiye'de mevcut olan azınlık anlayışından çok öte bir değerlendirme yapmaktadır. İlerleme Rapolarında Özellikle Lozan Anlaşması'nda tanımlanan ve hukuki statüsü belirlenen azınlıklar dışındaki bazı topluluklara atıf yapılmış, bazı yerlerde kapalı bazı yerlerde ise açıkça Türkiye'de "yeni azınlıklar" bulunduğu ifade edilmiştir. Lozan Antlaşması ile kabul edilen azınlıklar Rumlar, Ermeniler ve Musevilerdir. Bu topluluklar sosyal ve kültürel açıdan her türlü azınlık hakkına sahiptir, öyle ki, bu insanlar Türkiye'nin zenginlik ve refah içinde yaşayan diliminde yer alırlar.

Türkiye Cumhuriyeti için Lozan Antlaşması ile çözümlenmiş bir konuda, Avrupa Birliği tarafından resmi olarak yüksek seviyede politik baskı oluşturulması ve sonuca yönelik değişimler talep edilmesi, zaten zor yürümekte olan Avrupa Birliği yolunda yeni tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Türkiye

azınlıklar konusunda Osmanlı İmparatorluğundan miras kalanlar ile yakın tarihinde yaşadıklarını henüz unutmamıştır.

Bu tez çalışmasında, azınlık, azınlık hakları kavramı ve tarihsel gelişimi, cumhuriyet öncesi ve sonrası Türkiye’de azınlıkların durumları ile AB uygulamaları incelenmiştir. AB Uyum Yasaları ile oluşan durumun azınlıklar konusunda Türkiye’ye muhtemel etkileri ortaya konularak, bu etkilerin gelecekte verebileceği olumsuzlukları bertaraf etmek için alınması gereken tedbirler belirlenmeye çalışılmıştır.

İÇİNDEKİLER

	SAYFA NO.
ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
KISALTMALAR.....	V
GİRİŞ.....	VI

TARİHSEL GELİŞİMİ İÇİNDE TÜRKİYE'DE AZINLIKLAR  
VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN AZINLIKLAR KONUSUNA YAKLAŞIMININ  
TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

## BİRİNCİ BÖLÜM

AZINLIK KAVRAMI VE TÜRKİYE'DE AZINLIKLARIN TARİHSEL SÜREÇ  
İÇİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

I. AZINLIK KAVRAMININ TANIMI VE ULUSLAR ARASI ALANDA YER ALDIĞI BELGELER.....	1
II. AZINLIK KAVRAMININ DOĞUŞU VE GELİŞMESİ.....	3
III. AZINLIK, ETNİK GRUP VE ULUSAL AZINLIK KAVRAMLARI.....	8
A. AZINLIK KAVRAMI.....	8
B. ETNİKLİK VE ETNİK GRUP KAVRAMI.....	11
C. ULUSAL AZINLIK KAVRAMI.....	13
IV. OSMANLI DEVLETİNDE AZINLIKLAR.....	14

V. LOZAN ANTLAŞMASI VE AZINLIKLAR KONUSU.....	20
A. SEVR ANTLAŞMASINDA AZINLIKLAR.....	23
B. LOZAN ANTLAŞMASINDA AZINLIKLAR.....	26
VI. CUMHURİYETİN İLANINDAN GÜNÜMÜZE AZINLIKLAR.....	33
A. CUMHURİYET SONRASI DÖNEMDE AZINLIKLARIN DURUMLARI..	34
B. CUMHURİYET DÖNEMİNDE YAPILAN MEVZUAT DEĞİŞİKLİKLERİ	40
C. YABANCI VE AZINLIK VAKIFLARI.....	42
D. YABANCI VE AZINLIK OKULLARI.....	45
E. DİĞER AZINLIK HAKLARI UYGULAMALARI.....	46

## İKİNCİ BÖLÜM

### AVRUPA BİRLİĞİNİN AZINLIK DEĞERLENDİRMESİ VE TÜRKİYE'NİN BUGÜN KARŞI KARŞIYA OLDUĞU DURUM

I. AVRUPA BİRLİĞİNDE AZINLIK HAKLARI VE TÜRKİYE'YE YAKLAŞIM..	49
A. KOPENHAG SİYASİ KRİTERLERİNDE AZINLIK HAKLARI.....	49
B. TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİNE KATILIM SÜRECİ.....	52
C. KATILIM ORTAKLIĞI BELGESİ VE SİYASİ KRİTERLER.....	53
D. AB İLERLEME RAPORLARI İLE İLGİLİ HUSUSLAR.....	54
II. AVRUPA BİRLİĞİNDE AZINLIK UYGULAMALARI.....	68
III. ULUSAL AZINLIK KAVRAMI VE AZINLIKLAR KONUSUNDA TÜRKİYE'NİN KARŞI KARŞIYA OLDUĞU DURUM.....	70

IV. ULUSAL AZINLIK KAVRAMININ ATATÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ.....	74
---	----

### ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

#### SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

I. SONUÇ.....	81
II. TÜRKİYE'NİN KARŞI KARŞIYA GELEBİLECEĞİ DURUM.....	85
III. DEĞERLENDİRME.....	91
KAYNAKLAR.....	95

## KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AK	:Avrupa Komisyonu
BM	: Birleşmiş Milletler
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemesi
ETA	: Euskadi Ta Askatasuna (Bask Ülkesi ve Özgürlük)
EUMAP	: Avrupa Birliği Üyelik İzleme Programı
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IRA	: Irish Republican Army (İrlanda Cumhuriyet Ordusu)
MAYK	: Milli Azınlıklar Yüksek Komiserliği
MC	: Milletler Cemiyeti
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
NGO	: Sivil Toplum Örgütleri-STÖ
RTÜK	: Radyo Televizyon Üst Kurulu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı

## GİRİŞ

Avrupa Birliği tam üyelik müzakere süreci, 3 Ekim 2005'te başlayarak son dönemeç olarak adlandırılan bir sürece girmiştir. Üyeliğin ne kadar süre içerisinde ve hangi muhteviyatla gerçekleşeceği hem Türk kamuoyunda hem de Avrupa'da merakla beklenmektedir.

Tez konumuzu ilgilendiren azınlık hakları konusu Avrupa ile ilişkilerde son 150 yıldır yaşanan derin bir konu olarak bu müzakere sürecinde de Türkiye'nin karşısına çıkmaktadır. Avrupa devletlerinin, azınlıkların tespiti ve onlara tanınan haklar konusunda Türkiye'nin önüne sürdüğü yaklaşımlar tarih içerisinde pek fazla bir değişime uğramadan tekrar tekrar ortaya çıkmaktadır.

Tarihi gelişimi içerisinde azınlıklar, Avrupa'nın "Şark Meselesi" çözümünde kullandığı en büyük silah olmuştur. Türk milletinin varlığını tehlikeye düşürecek olaylar zinciri içerisinde özellikle 1856 Islahat Fermanından Lozan Barış Antlaşmasına kadar geçen sürede yaşananlar Türkiye Cumhuriyetinin hafızasında hala canlı durmaktadır.

Avrupa Birliği Türkiye raporlarında belirtilen ve Türkiye'deki azınlık anlayışını eleştiren ifadeler konunun günümüzde tekrar canlandırıldığını göstermektedir. Türkiye'de bazı çevrelerin Avrupa Birliği düşüncesine yakın ifadelerle azınlık sorununun varlığından söz etmesinin aynı döneme denk gelmesi ve son 15-20 yıldır güneydoğu Anadolu'da yaşanan terörist faaliyetlerin Avrupa Birliği isteklerinin yoğunlaştığı bu dönemde, varlığını sürdürmesi ve bazı çevrelerce kullanılması konunun hassasiyetini arttırmaktadır.

Aslında azınlıklar konusu Lozan Antlaşmasında Türkiye bakımından çözüme kavuşturulmuştur. Buna rağmen, AB Uyum Yasaları ve Kopenhag Kriterleri ile, Türkiye yeni bir "azınlık sorunu" ile karşı karşıya bırakılmak istenmektedir. AB'nin yapılmasını istediği düzenlemeler ve istekler, Türkiye Cumhuriyeti'nin Lozan Antlaşmasında düzenlenen hukuki ve siyasi yapısını değiştirebilecek nitelikler taşımaktadır. İlerleme raporları ve AB temsilcilerinin açıklamaları, ısrarlı bir şekilde, "azınlık" tanımlaması ve değerlendirmesi kapsamına, Türkiye'nin anladığından farklı olarak yer vermekte, Türkiye'nin

bünyesinde barındırdığı kültürel farklılıkları azınlık olarak belirlemeye çalışmaktadır.

AB ile üyelik müzakerelerinde ve buna yönelik olarak çıkarılan veya çıkarılacak uyum yasaları ile bunların uygulanması ile ilgili olarak ortaya çıkan en önemli konulardan birisi ülke bütünlüğünün korunmasıdır. Türkiye hem ulusal bütünlüğünü korumak hem de üyelik koşullarının gereklerini yerine getirmek zorundadır. Bu durum, Türkiye'yi demografik yapısı nedeniyle özellikle azınlıklar konusunda uluslar arası toplumda sık sık zor durumlara düşürmektedir.

Küreselleşen dünyada azınlık ve azınlık hakları konuları hemen her ülke açısından önemi artan bir konudur. Bölgesel bir güç olarak önemli girişimleri bulunan Türkiye'nin AB'ye üye olma konusunda göstermiş olduğu kararlılık, Avrupa Konseyi ve AB'nin azınlık çerçevesi içine sadece dinsel değil, etnik oluşumları da kültürel kimlikleri ile birlikte sokması, Türkiye'nin bünyesinde barındırdığı kültürel farklılıkları azınlıklara ayırma düşüncesi ile birlikte değerlendirilebilecek potansiyele sahiptir.

Bu araştırmanın Birinci bölümünde azınlık kavramının doğuşu ve gelişmesi, azınlık, etnik grup ve ulusal azınlık kavramları ile Osmanlı Devletinde, Lozan Antlaşmasında ve Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar Türkiye'de azınlıkların durumu ve hakları ortaya konmuştur.

İkinci bölümde Avrupa Birliğinde azınlık hakları ve AB'nin Türkiye'ye yaklaşımı, Kopenhag siyasi kriterlerinde azınlık hakları, Türkiye'nin Avrupa Birliğine katılım sürecinde İlerleme raporları ile ilgili hususlar, Avrupa Birliğinde azınlık uygulamaları ile ulusal azınlık kavramı ve azınlıklar konusunda Türkiye'nin karşı karşıya olduğu durum incelenmiştir. Ulusal azınlık kavramının Atatürk milliyetçiliği bağlamında değerlendirilmesi yapılmıştır.

Üçüncü bölümde, incelenen konular ile ilgili sonuçlar, Türkiye'yi bekleyen tehlikeler ve buna yönelik ülke menfaat ve güvenliği açısından yapılan teklifler sunulmuştur.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### AZINLIK KAVRAMI VE TÜRKİYE'DE AZINLIKLARIN TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

#### I. AZINLIK KAVRAMININ TANIMI VE ULUSLAR ARASI ALANDA YER ALDIĞI BELGELER

Köken olarak Latince küçük, az anlamına gelen “minor” kelimesine dayanan azınlık kavramı, geniş (sosyolojik) ve dar (hukuksal) olmak üzere iki açıdan ele alınabilir<sup>1</sup>. Geniş (sosyolojik) açıdan azınlık, bir toplulukta sayısal bakımdan azınlık oluşturan, başat (dominant) olmayan, çoğunluktan farklı niteliklere sahip olan gruba denir. Bu tanım gereği eğer herhangi bir kimse siyasal haklar, toplumsal haklar, medeni haklar, kültürel haklar, ekonomik haklar vb. haklar çerçevesinde kendini çoğunluk karşısında dezavantajlı olarak görüyorsa ve bu nedenlerle kendini bir gruba ait hissediyorsa, söz konusu grup sosyolojik olarak "azınlık" tanımlaması içerisinde yer alabilir<sup>2</sup>. Geniş (sosyolojik) açıdan böyle tanımlanan azınlığın tüm devletlerin kabul ettiği hukuksal bir tanımına ise bugüne kadar ulaşamamıştır.

BM İnsan Hakları Komisyonu Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu tarafından 1949 yılında kabul edilen azınlık tanımı hâlen BM'nin resmî azınlık tanımıdır. Buna göre; “bir toplum içinde sürekli etnik, dil ve dinî geleneklere yahut diğer önemli özelliklere sahip olan, bu özellikleri ile toplumun diğer kesimlerinden açık olarak ayrılan ve bu özellikleri muhafaza

---

<sup>1</sup> Baskın ORAN, Türkiye’de Azınlıklar-Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s. 25-26.

<sup>2</sup> Ayhan KAYA: “İnsan Haklarında Gri Alanlar”, Cemaatler ve Cemaatlerin Hukuki Sorunları, TESEV, Demokratik Değişim Gönüllüleri ve İsveç Başkonsolosluğu, 10 Aralık 2004, ([http://www.tesev.org.tr/etkinlik/cemaat\\_ayhan\\_kaya\\_degerlendirme.php](http://www.tesev.org.tr/etkinlik/cemaat_ayhan_kaya_degerlendirme.php))

etmek isteyen, hâkim pozisyonda bulunmayan gruplar” azınlıktır<sup>3</sup>. Ancak dikkat edilmesi gereken husus birçok çağdaş görüşün aksine, bu tanımda “vatandaş olma” kriterinin yer almamasıdır.

Azınlık kavramının nitelendirilmesinde (hukuksal olarak), Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu’nun Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu raportörü Francesco Capotorti’nin 1978 yılında önerdiği tanım temel çerçeveyi oluşturmuştur<sup>4</sup>. Bu tanıma göre azınlık: “Başat olmayan bir durumda olup, bir devletin geri kalan nüfusundan sayısal olarak daha az olan, bu devletin uyruğu olan üyeleri etnik, dinsel ve dilsel nitelikler bakımından nüfusun geri kalan bölümünden farklılık gösteren ve açık olarak olmasa bile kendi kültürünü, geleneklerini ve dilini korumaya yönelik bir dayanışma duygusu taşıyan gruptur”<sup>5</sup>.

Bu tanım ve buna benzer diğer azınlık tanımları temelinde azınlık olmanın ana öğelerini ortaya koymak mümkündür<sup>6</sup>: Bunlardan birincisi, farklılıktır. Azınlık, nüfusun geri kalanından ırksal, etniklik, dilsel, kültürel ya da dinsel açıdan farklı olmalıdır. 1950’ye kadar kullanılan “ırksal azınlıklar” nitelemesinin yerine günümüzde genellikle “etnik azınlık” nitelemesi kullanılmaktadır. Çünkü “ırk” yalnızca halklar arasındaki fizik farklılıkları ve özellikle de renk farkını anlatırken “etnik” kelimesi belirli fiziksel özellikler olsun ya da olmasın bir “kültürel” birime gönderme yapmaktadır<sup>7</sup>. İkincisi, sayı unsurudur. Azınlık, farklı özelliklerini koruyabilecek ve devam ettirebilecek yeterli sayıya sahip olmalı, ama nüfusun geri kalanından sayısal açıdan az olmalıdır. Nüfusun coğrafi dağılımı burada önemli değildir. Ülke genelinde az olan bir grup, belli bir bölgede yoğunlaşarak orada çoğunluk oluşturmuş olabilir. Üçüncüsü, başat olmama koşuludur. Bu azınlık gruplar nüfusun geri kalan kısmına karşı egemen olmamalıdır. Çünkü öyle başat azınlıklar vardır ki, çoğunluğu ezerler. Örneğin

<sup>3</sup> Ayşe Füsün ARSAVA, Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1993, s. 42-43.

<sup>4</sup> Naz ÇAVUŞOĞLU, Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları, İstanbul: Su Yayınları, 2001, s. 33.

<sup>5</sup> Baskın ORAN, Küreselleşme ve Azınlıklar, Ankara: İmaj Yayınevi, 2001, s. 67’den naklen.

<sup>6</sup> Erol KURUBAS, Asimilasyondan Tanınmaya-Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı, Ankara: Asil Yayınları, 2004, s. 17-19.

<sup>7</sup> ORAN, Küreselleşme ve Azınlıklar, s. 129.

Apartheid döneminde Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki beyazların durumu buna örnektir<sup>8</sup>. Dördüncüsü, azınlıkların vatandaş olmasıdır. Önerilen bütün azınlık tanımlarında yer alan bu şart, vatandaşlıktan yararlanamayan göçmenleri ve mültecileri kapsam dışı bırakmaktadır. Azınlık olmanın beşinci ve son ögesi ise öz bilince (azınlık bilinci) sahip olmaktır. Kendi özelliğini koruma isteği bir azınlık grubu için ana kriterdir<sup>9</sup>.

Genel olarak tanımı yapılmaya çalışılan azınlıklar, "kimliklerinin ana ögesini/temelini oluşturan farklılık" unsuruna göre çeşitlere ayrılmakta olup, dört çeşit azınlıktan söz edilebilir: dinsel, dilsel, etnik ve ulusal azınlıklar. Tarihte azınlıkların himayesi bu azınlık türlerinden ilki olan dini azınlıklarla başlamıştır<sup>10</sup>.

Avrupa Konseyi bünyesinde, Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonunun hazırladığı "Azınlıkların korunmasına ilişkin Avrupa Sözleşmesi" (1991) önerisinde azınlık "bir devletin nüfusunun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini koruma isteğiyle yönlenen bir grup" olarak tanımlanmıştır<sup>11</sup>.

## II. AZINLIK KAVRAMININ DOĞUŞU VE GELİŞMESİ

Azınlık kavramı 16. yüzyıldaki reform hareketleri ile oluşmaya başlayan yeni bir kavramdı. Tarihte azınlık kavramının ortaya çıkması için "farklı" bir grubun ortaya çıkması ve bunun korunması gerektiğinin anlaşılması gerekmiştir.

16. Yüzyılda doğan "Mutlakıyetçi Krallıklar" içinde zamanla, bugün "ulus" dediğimiz yeni toplumsal birimler oluşmaya başlamış, asayiş ve tek hukuk, ticaretin gelişmesine olanak tanımış, bunun sonucunda bir "ortak ekonomik pazar" oluşmuş ve, bu pazar içinde gelişen ortak bir dil ve duygular da zamanla Ulus'un (milletin) oluşmasına yol açmıştır.

Azınlıkların korunmasına ilişkin ilk düzenlemeler dinsel azınlıkların lehine olarak 16. yüzyıldaki Reformasyon döneminde yapılmıştır. Reformasyon, Avrupa'da Hıristiyanların Katolikler ve Protestanlar olarak bölünmesine neden olmuş ve bu süreç içerisinde bu gruplar arasında tükenmeyen din savaşları

<sup>8</sup> ORAN, Türkiye'de Azınlıklar-Kavramlar, s. 26.

<sup>9</sup> ARSAVA, s. 49.

<sup>10</sup> ARSAVA, s. 56.

<sup>11</sup> ÇAVUŞOĞLU, s. 27.

yapılmış, karşı mezhepten olan insanlar zulme uğramış ve öldürülmüştür. Ancak iktidardaki çoğunluk açısından tehlike olarak görülen bu dinsel grupların topluca ortadan kaldırılmasının mümkün olmadığı ve farklı dinsel inanışlar nedeniyle devletler arasında yapılan savaşların herkese zarar verdiği görülünce bu dinsel azınlıklara devletlerin kendi ilan ettikleri belgelerle ya da ikili antlaşmalar yoluyla bir takım haklar verilmeye başlanmıştır. 1555 “Augsburg Barışı” çerçevesinde Almanya da Katolikliğin yanı sıra Protestanlığın (Luthercilik) varlığı imparator tarafından kabul edilmiştir. Yine 1598 “Nantes Fermanı” ile Katolik Fransa’da Protestan uyrukların dinsel özgürlükleri tanınmıştır<sup>12</sup>. Böylece tarihte ilk azınlık türü (dinsel azınlıklar) doğmuştur.

Azınlık kavramını asıl geliştirerek onu uluslararası hukuk ve ilişkilere sokan, Katolik ve Protestan yönetimli devletler arasında imzalanan azınlık koruma antlaşmaları olmuştur. Bu yöntemle azınlıkların korunmasının en önemli örneği “Otuz Yıl Savaşları” (1618-1648) sonunda Fransa ile Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu arasında imzalanan ve bugünkü modern ulus-devletler sisteminin ve uluslararası hukukun temelini oluşturan 1648 tarihli “Vestfalya Barış Antlaşması”dır<sup>13</sup>. Bunun sonucu olarak bu ülkeler bir yandan güçlenip, bir yandan da Avrupa dışındaki azınlıkları (Hıristiyanları) korumaya yönelmişlerdir. Çünkü; Avrupa ülkeleri, zayıf Osmanlı İmparatorluğu da dahil, diğer devletlerin içişlerine bu Hıristiyan azınlıkları bahane yoluyla müdahale ederek etki alanlarını genişletebileceklerini keşfetmişlerdir.

Bu koruma, Avrupa politikasında 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren en önemli problem haline gelen Doğu Sorununun oluşmasına yol açmıştır. Hem Osmanlı'nın Avrupa vesayeti altına girmesine neden olan, hem de bu devletlerin böylece birbirlerini dengelemeleri sonucu bir bakıma Osmanlı'nın ömrünü yapay olarak uzatan Doğu Sorunu, azınlıklar tarihinin de önemli olaylarından sayılır.

Bu süreçte, Osmanlı'daki Hıristiyan azınlıkların bir tek büyük devlet tarafından korunması biçiminde başlayan uygulama (Örneğin; 1699 Karlofça Antlaşması Polonya'ya Osmanlı'daki Katolikler için girişim yapma hakkı tanınması), ikinci aşamada 1856 Paris Antlaşmasında galip devletlerin

<sup>12</sup> ÇAVUŞOĞLU, s. 47-48.

<sup>13</sup> KURUBAŞ, s. 32-33.

oluşturduğu Avrupa Uyumu'na geçmiştir. Bu adımla tek devlete verilen azınlık haklarının takibi bundan sonra tüm Avrupa devletlerini kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

Diğer taraftan 19. yüzyılda azınlıklar konusunda "dinsel" azınlıkların yanında "ulusal" azınlıkların da belirmesiyle dinsel hakların yanı sıra medeni ve siyasal haklar da devreye girerken, milliyetçilik akımları sonucu ulus-devletin doğuşu sonucu önemli gelişmeler ortaya çıkmıştır.

Sanayi devriminin yarattığı hammadde ve yeni pazarlar ihtiyacı gibi gereksinmelere emperyalizmin ekonomik ihtiyaçları askerî işgalle halletme politikasının doğuşu eklenince, Avrupa'da muazzam bir rekabet ortaya çıkmıştır. Bu durum daha önce bahsedildiği gibi, hiçbir devletin Osmanlı'ya müdahale tekeline alamamasına ve Osmanlı'daki azınlıkların büyük devletlerce kolektif koruma altına alınma çalışmalarına ve çok taraflı antlaşmalara dönüşmüştür.

Bu dönemin arkasından, BM'in kurulmasıyla, evrensel örgüt güvencesi altında "uluslararası azınlık koruması" sistemine geçilmiştir. Bu koruma, sadece Birinci Dünya Savaşında yenilen ülkeleri ve yenseler dahi küçük, zayıf ülkeleri bağlayacak biçimde düzenlenmiştir. Yani amaç evrensellik olamamıştır.

Türkiye'nin uygulamaya bugün de devam ettiği 1923 Lozan Barış Antlaşmasıyla ilgili azınlık koruması, yukarıda sözü edilen BM'in şemsiyesi altında "uluslararası azınlık korumasının" bir parçası olarak ortaya çıkmıştır.

Birinci Dünya Savaşından sonra BM sisteminde üçlü bir ölçüt ilk defa resmi biçimde ifade edilmeye başlanarak uluslararası terminolojiye dahil edilmiştir; "ırk, dil, din azınlıkları" (minorities of race, language, and religion).

İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sırasında Nazi Almanyası tarafından güdülen ırkçı politikaların bu iki amacı da boşa çıkarmasının yarattığı hayal kırıklığı, savaştan sonra kurulan BM'nin ilk birkaç yılında bu konunun azınlık sorunu olarak değil de "insan hakları" biçiminde ele alınması sonucunu doğurmuş, bununla birlikte, özellikle Doğu Avrupa rejimlerinin 1990'ların başında çökmesiyle birlikte Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) düzeni,

çerçevesinde azınlık kavramına tekrar bir dönüş yapılmıştır<sup>14</sup>.

AGİT'in Danimarka'nın başkenti olan Kopenhag'da yaptığı zirve toplantısından sonra yayımlanan Kopenhag Bildirisi, insan hakları alanına Kopenhag Kriterleri denilen ölçüleri getirmiştir. Demokrasi, hukukun üstünlüğünü ve insan hakları üzerine geliştirilen yeni kriterlerde en önemli özellik, bildirinin 30 ile 35'inci maddeleri arasında yer alan altı maddelik ulusal azınlıklar konusu olmuştur<sup>15</sup>. "Ulusal azınlık"<sup>16</sup> jenerik bir kavram olarak ele alındığında bir devletin ulusal sınırları içinde, o devletle vatandaşlık bağı bulunan etnik, dilsel ya da dinsel azınlıkları kapsar" şeklinde kullanılmıştır.

Kopenhag Bildirisinde, taraf devletlerin ulusal azınlıklar ile ilgili sorunları yalnızca demokratik hukuk devleti ortamında çözecekleri, öncelikle vurgulanmıştır. Siyasal çoğulculuk ve toplumsal hoşgörü çerçevesinde ulusal azınlıklar konusunun ele alınması gerektiği açıkça belirtilmektedir. Kişiler kendi kararları ile ulusal azınlıklar içinde yer alabilecek ve bu durum nedeniyle de zarara uğramayacaklardır.

Ayrıca bildiride; ulusal azınlık mensuplarının ana dillerini özel yaşamlarında özgürce kullanabilmeleri, ulusal hukuka ters düşmeden ana dillerinde okuma ve eğitim yapabilmeleri, eğitim, kültür ve dini kuruluşlar oluşturabilmeleri, aynı doğrultuda dini faaliyetlerde bulunabilmeleri ve kendi

<sup>14</sup> ORAN, Türkiye'de Azınlıklar, Kavramlar, s. 9-14.

<sup>15</sup> 22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği'nin genişlemesinin Merkezi Doğu Avrupa Ülkelerini kapsayacağını kabul etmiş ve aynı zamanda adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken kriterleri de belirtmiştir. Bu kriterler siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatının benimsenmesi olmak üzere üç grupta toplanmıştır. Genel olarak siyasi kriterler anlamında; ülkenin çok partili bir demokratik sistemle yönetiliyor olması, hukukun üstünlüğüne saygı, idam cezasının olmaması, azınlıklara ilişkin herhangi bir ayrımcılığın bulunmaması, ırk ayrımcılığının olmaması, kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın yasaklanmış olması, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Sözleşmesinin tüm maddeleri ile çekincesiz kabul edilmiş olması, Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Sözleşmesinin kabul edilmiş olması gibi özellikler dikkate alınmaktadır. Ancak, bu ilkelerin varlığı tek başına yeterli olmamakta, aynı zamanda kesintisiz uygulanıyor olması gerekmektedir.

<sup>16</sup> "Ulusal Azınlık, bir devletin ülkesinde ikamet eden ve bundan dolayı o devletin vatandaşı olan, o devletle eskiden beri süregelen, sıkı ve sürekli bağlarını koruyan, ayırt edici etnik, kültürel, dinsel ya da dilsel özellikler gösteren, o devletin ya da o devletin bir bölgesinin geri kalan nüfusundan sayıca az olmasına rağmen, yeterli derecede temsil edilen, kültürleri, gelenekleri, dinleri ya da dilleri dahil olmak üzere, ortak kimliklerini oluşturan öğeleri hep birlikte koruma kaygısıyla yönelen kişiler grubudur."

aralarında herhangi bir engel olmadan bir araya gelerek etkinlikler yapabilmeleri güvence altına alınmıştır.

Kopenhag Bildirisi, taraf devletlere ulusal azınlıkların kimliklerinin korunması ile ilgili görevler vermektedir. Azınlık mensupları diğer vatandaşlarla eşit olarak tüm haklardan yararlanacaklardır. Azınlık dillerinin gerekli olduğu yerlerde kullanılması sağlanacaktır. Azınlık mensupları etnik kimliklerini koruyarak kamu işlerinde görev yapabilecektir.

Kopenhag Belgesi'nin kabulünden sonra bazı ülkeler (Bulgaristan, Yunanistan gibi) yorum beyanında bulunarak bu belgenin azınlıklarla ilgili bölümünü ne şekilde yorumlayacaklarını ifade etmişlerdir. Türkiye de yaptığı yorum beyanıyla, ulusal azınlık kavramının ikili ya da çok taraflı uluslararası belgelerle statüleri belirlenen grupları kapsadığını, Kopenhag Belgesi düzenlemelerinin anayasa ve iç mevzuata göre uygulanacağını açıklamıştır<sup>17</sup>.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesinin İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin Ek Protokol Önerisinin başlangıcında; ancak azınlık haklarının tanınmasının etnik çatışmalara son vereceği ve böylece adalet, demokrasi, istikrar ve barışın korunmasına yardımcı olabileceği ifade edilerek azınlıklardan söz edilmiştir.

Kopenhag'dan sonra, AGİK/AGİT'in ulusal azınlıklar konusunda belirlediği siyasal ilkelerin AK tarafından da benimsendiği, Kopenhag Belgesi'nin ve Cenevre Raporu'nun, Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi'ne kaynaklık ettiği görülmektedir<sup>18</sup>.

Sözleşmede; Avrupa'nın geleceğinde demokrasi ve barışın sağlanması için ulusal azınlıkların korunması gerektiği belirtilmektedir. Kültürel farklılaşmanın her toplum için bölünme değil, zenginlik kaynağı olabilmesi için hoşgörü ve diyalog ortamının yaratılması gerektiği vurgulanmıştır.

---

<sup>17</sup> KURUBAŞ, s. 75; Yasemin ÖZDEK, Uluslararası Politika ve İnsan Hakları, Ankara: Öteki Yayınevi, 2000, s. 220-221.

<sup>18</sup> KURUBAŞ, s. 76-77; ÖZDEK, s. 221-224.

### III. AZINLIK, ETNİK GRUP VE ULUSAL AZINLIK KAVRAMLARI

#### A. Azınlık Kavramı :

Azınlık kavramı<sup>19</sup> ile ilişkin temel sorun kavramda genel kabul görmüş bir tanıma ulaşılamamış olmasıdır. Pozitif Hukukta azınlık tanımı konusunda uzlaşılamamış olunması teknik zorluklardan çok, devletlerin "Hukuki" bir tanımla kendilerini bağlamaktan çekinmelerinden kaynaklanmaktadır.

Milletler Cemiyeti (MC) döneminde hazırlanan uluslararası belgelerde doğrudan bir azınlık tanımı yer almamış olmakla birlikte, "ırk, dil, din bağlarıyla bağlı insanlar" nitelemesi yapılarak azınlık kavramı bir bakıma kültürel kimlikle ilişkilendirilerek uluslararası alana taşınmıştır. Uluslararası Daimi Adalet Divanı (UDAD)'nın 1930 tarihinde önerdiği ve daha sonraki tanımlara da kaynaklık edecek olan azınlık tanımı ise şöyledir: "Tarihsel olarak, belirli bir ülkede veya bölgede yaşayan, aynı ırktan, dini ve dili bir, kendine özgü gelenekleri olan, ortak din, dil, gelenek ve ırk kimliğiyle, dayanışma duygularıyla birbirine bağlı, geleneklerini koruma, inançlarını ve ibadet etme biçimlerini sürdürme, aynı soydan olma ruhu ve geleneğine uyumlu olarak çocuklarını eğitime ve yetiştirme haklarını güvence altına almak isteyen, karşılıklı yardımlaşma ruhuna sahip bir topluluğu ifade eder."<sup>20</sup>

BM'de yapılan tanımlama çalışmalarında iki tanımdan söz edilebilir. Her iki deneme de Genel Kurulca onaylanmamıştır.

Daha önce de bahsettiğimiz ilk tanım, Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu raportörü Francesco Capotorti'nin 1978 yılında önerdiği tanımdır. Bu tanıma göre "azınlık, bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayısal olarak az olan, egemen konumda bulunmayan, nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel yada dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini yada dillerini korumaya yönelik üstü örtülü de olsa bir dayanışma duygusu gösteren, o devletin vatandaşı olan gruptur."

<sup>19</sup>"Azınlık" kavramı, Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğü'nde "bir topluluk ta herhangi bir nitelik bakımından ayrı ve ötekilerden sayıca az olanlar ya da bunların bu durumu, çoğunluk karşıtı, ekalliyet..." ve "Bir ülkede egemen ulusa göre ayrı soydan ve sayıca az olan topluluk..." şeklinde tanımlanmıştır.

<sup>20</sup> Jennifer Jackson PREECE, Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus-Devlet Sistemi, Çev: Ayşegül Demir, İstanbul: Donkişot Yayınları, 2001, s. 24-25.

Daha sonra 1985 yılında, yine insan Hakları ile ilgili bir alt komisyon çalışmasında Kanadalı Jules Deschènes'in yaptığı tanımdan söz edilebilir. Bu tanıma göre “azınlık, bir devletin, sayısal olarak azınlık oluşturan ve o devlette egemen konumda bulunmayan, nüfusun çoğunluğundan farklı etnik, dinsel yada dilsel özelliklere sahip birbiriyle dayanışma duygusu içinde, üstü örtülü de olsa, varlıklarını sürdürmek için ortak bir istekle yönelmiş ve amacı çoğunluk ile fiili ve hukuki eşitlik elde etmek olan bir grup vatandaşdır.”

Avrupa Konseyi çalışmalarında ise, benzer iki tanım önerisinden söz edilebilir. “Ulusal azınlık, bir devletin ülkesinde ikamet eden ve bundan dolayı o devletin vatandaşı olan, o devletle eskiden beri süregelen, sıkı ve sürekli bağlarını koruyan, ayırt edici etnik, kültürel, dinsel yada dilsel özellikler gösteren, o devletin yada o devletin bir bölgesinin geri kalan nüfusundan sayıca az olmasına rağmen, yeterli derecede temsil edilen, kültürleri, gelenekleri, dinleri yada dilleri dahil olmak üzere, ortak kimliklerini oluşturan öğeleri hep birlikte koruma kaygısıyla yönelen kişiler grubudur.”

Azınlık kavramı, yerli ve yabancı kaynaklarda farklı şekillerde tarif edilmekte ve farklı anlaşılmaktadır. Batı literatüründe azınlık kavramı soy, din, dil ve ırk gibi belirleyici özelliklerle açıklanırken, Osmanlıda azınlık kavramının içeriğinde belirleyici olarak, din unsuru bulunmaktadır<sup>21</sup>. Yani aynı dinden olan insanlar azınlık olamazlar. Bu hususu Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk'ta net bir şekilde ortaya koymuştur: "Azınlıklar gayrimüslimlerdir"<sup>22</sup>. Aynı topraklarda yaşayan ve aynı dine sahip insanlar birbirlerine karşı azınlık olamazlar. Bu görüş Osmanlı Devletinde olduğu gibi yeni Türk Devletinde de aynen uygulanmıştır.

Bu tanımlar çerçevesinde bir grubun azınlık sayılabilmesi ve bir azınlık grubundan bahsedebilmek için hukuki olarak yedi ölçüt vardır<sup>23</sup>. Bu ölçütleri kısaca şöyle özetleyebiliriz:

Birinci olarak; toplumun çoğunluğunu oluşturanlardan farklı olan ve

<sup>21</sup> Eyüp KAPTAN, Lozan Konferansı'nda Azınlıklar Sorunu, İstanbul: Harp Akademileri, 2002, s. 46.

<sup>22</sup> M. TUĞRUL, S. BİRSEL, C. ÖZTELLİ. Söylev (8 Baskı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1981, s. 555.

<sup>23</sup> KAPTAN, s. 51.

onlardan ırk, din ve dil gibi noktalarda ayrılan bir grubun varlığı gereklidir. Grubu diğerlerinden ayırt ettiği gibi onu bir bütün halinde birleştiren bu ortak özelliklerden birincisi ırk aslında, yalnızca renkleri siyah-beyaz gibi farklı insanların bir arada bulunduğu durumlar dışında dikkate alınmayabilir.

İkinci olarak; sayısal boyut dikkatimizi çekmektedir. Çoğunluktan ayrılan azınlık gruplarının sayısı da önemlidir. Bu sayı gelenek-görenek meraklısı bir avuç insanla sınırlı olmamalı, grubun gelenek ve özelliklerini kendi başına koruyabilecek bir sayıya ulaşabilmelidir.

Buna karşılık azınlık grubu çoğunlukla nerede ise başa baş gelecek kadar kalabalık da olmayacaktır. Yoksa bir azınlık çoğunluk ilişkisinden, değil, bir arada yaşamaya zorunlu kalan toplumlardan söz etmek daha doğru olur. Bu arada, azınlık grubunun ülkedeki coğrafi dağılımının önemli olmadığını, örneğin ABD'deki siyahların kimi bölgelerde çoğunluğu sağlamasının onların bir azınlık olduğu gerçeğini değiştirmeyeceğini bilmek gerekir.

Üçüncü olarak; söz konusu azınlık grubunun ülkede hakim (dominant) konumda olmaması gerekir. Öyle sayıca azınlıkta kalan gruplar vardır ki, korunmaları şöyle dursun ülkenin çoğunluğunu onlardan korumak gerekebilir. Örneğin Güney Afrika'nın % 20'sini oluşturan Beyazlar değil, % 80'ini oluşturan Bantu'lar azınlık kavramına girmektedir.

Dördüncü olarak; ancak söz konusu ülkenin yurttaşı olan kişiler azınlık kavramına girebileceklerdir. Başka ülkelerin uyrukları, örneğin yabancı işçiler azınlık değil, apayrı bir kavram olan "yabancı" statüsündedirler.

Beşinci olarak; bu ülke yurttaşlarının kendi devletlerine sadakatle bağlı olmaları, ayrılarak başka devlet kurma gibi onu parçalayacak eylemlerden kaçınmaları gerekmektedir. BM İnsan Hakları Komisyonu'nun kurmuş olduğu "Ayrımların Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komitesi" azınlıkların uluslar arası korunması amacıyla yapılacak azınlık tanımına, beşinci oturumunda bu noktayı da eklemiştir.

Altıncı olarak; öznel bir ölçütü de getirmek gerekmektedir. Bu da azınlık bilincidir. Ortak ayırıcı özellikleri olan ve sayıca azınlıkta olan bir grup, ancak bu özelliklerini ve niteliklerini korumak ve sürdürmek isteğine sahipse azınlık olarak

anılabilir. Nasıl sınıf bilinci olmadan sosyal sınıf olmazsa, azınlık bilinci olmadan da azınlık olmaz.

Son olarak, azınlığın kendini azınlık olarak görmesinin de yetmeyeceğini, çoğunluğun da onu öyle görüp, buna uygun olarak davranmasının gerekli olduğunu söylemek gereklidir. Başka bir deyişle, azınlık kavramı ancak kendisine uygulanan bir "baskı" varsa ortaya çıkabilecektir. Baskı ögesinin nesnel olarak bulunmadığı yerde azınlık kavramından değil, "farklı grup" kavramından söz etmek daha doğru olacaktır<sup>24</sup>.

#### B. Etniklik ve Etnik Grup Kavramı :

Günümüz dünyasında toplumsal anlayış ve toplumsal yapıda meydana gelen büyük dönüşüm sebebiyle, geçmişin ırk ve ulus ifadelerine ilave olarak bugün artık etnik grup terimi de yaygın şekilde kullanılmaktadır.

Bazı akademisyenler "Azınlık" kavramı yerine kullanılan "Etnik Grup" kavramını şu şekilde açıklamaktadırlar:

Aralarında biyolojik olarak bir farklılık bulunmamasına rağmen, insanlar etnik kökene dayalı olarak kendileriyle diğer insanlar arasında fark görmektedir. Etnik grup fikri ise, biz ve onlar, grubun içindekiler ve dışındakiler ayrımını içermekte, en kuvvetli anlamında üyeler için kaderlerin ortak bağlılığı ve ortak geleceği ifade etmektedir. Kavram, eski Yunanca'da, halk (people) anlamına gelen ethnos kelimesinden türeyen etnik kelimesiyle ifade edilmekte, etnik grup da kişilerin aynı halk olma duygusunu paylaştıkları veya kendilerini özdeşleştirdikleri, geri alınamaz bir bağlılık duydukları ve anlamlı bir tarihi gelenekle ortak kökleri olan insanlar olarak tanımlanmaktadır<sup>25</sup>.

Mac Iver, "Umumiyetle ister karmaşık isterse tecrit edilmiş bir toplumda olsun, etnik grubun üyelerini, bir kuşaktan diğer kuşağa aktarılan ve aynı toplumsal ve kültürel geleneğe ortak olan topluluklar olarak belirlerler"

<sup>24</sup> KAPTAN, s. 51-54.

<sup>25</sup> Seha.L. MERAY, , Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler C I, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001, s. 98-100.

demektedir<sup>26</sup>.

Sosyolog Ptirim Sokorin milliyet gruplarıyla etnik grupları aynı anlamda tanımlamaktadır. Ona göre aynı dili konuşan ve aynı kültür değerlerine ortak olan fertler milliyet veya etnik grubu teşkil ederler. Görülüyor ki, etnik grup Sorokin'e göre bir anlamda milliyet grubudur.

Azınlık ve etniklik özdeşleşmesinde dünyanın en karışık ülkesi Amerika'dır. Amerika'da azınlık grupları diğer ülkelere göre oldukça farklılık göstermektedir. Burada azınlık grupları beşli bir kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar:

1. Irksal gruplar : Zenciler ve Hintliler.
2. Kültürel gruplar : Louisiana Fransası ve Pennsylvania Hollandası.
3. Milliyet grupları : İtalyanlar ve İsveçliler.
4. Dini gruplar : Yahova Şahitleri ve Yahudiler.
5. Bunların kombinasyonları.

Azınlık şemsiyesi altında ABD'de soy, kültür, milliyet ve dini unsurlara dayalı bir ayırım ön plana çıkarılmaktadır. Zaten, Amerikan sosyolojisine göre azınlık bir nitelik değil bir nicelik meselesidir. Uygulamada, azınlık ifadesi genellikle bir toplumun yan bölümlerini belirler. Etniklik ise hem soy hem de milliyet birliği anlamında kullanılmaktadır<sup>27</sup>.

Dünyanın birçok yerinde insanlar irksal özellikleri ile farklılık gösterirler. Bu tür doğuştan gelen özellikleri soy olarak kabul edebiliriz. Dil, din, iktisadi düzenlemeler, hükümet, beslenme alışkanlıkları vs. ile dünya üzerindeki insanlar kültürel ayrılıklar sergilerler. Etnik gruplar, kültürel uygulamalardaki bu farklılıklardan ötürü oluşmaktadırlar. Antropoloji uzmanları da hemen hemen aynı görüştedirler. Örnek olarak; Charles Winick'e göre etniklik; genel kültürel farklılıkları ile tefrik edilen bir gruba ait olan özelliklerdir. Bu tanımdan da anlaşılabilceği gibi, etnik grup niteliği daha ziyade azınlıkta kalan grubun, göze

<sup>26</sup> Orhan TÜRKDOĞAN, Orhan, Niçin Milletleşme? Milli Kimliğin Yükselişi, İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı, 1995, s. 12-13'den naklen.

<sup>27</sup> TÜRKDOĞAN, s. 15-16.

çarpan genel kültür özelliğidir. Burada dil, din, kültürel ayrılıklar, aile kalıpları ve giyim kuşam farklılaşmaları önemli etkindir. Görüldüğü gibi, etniklik kavramı son derece esnek, karmaşık ve açıklanması zor bir kavram olmaya devam etmektedir.

### C. Ulusal Azınlık Kavramı :

Ulus bilincinin yerleşmesinin sonucu olarak, ulus devlet modelinin uluslararası alanda yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan<sup>28</sup> ve Birinci Dünya Savaşından sonra azınlıkların korunması çerçevesinde yapılan düzenlemelerle devletler hukuku terminolojisine giren, ulusal azınlık kavramı genel anlamda kendi milli özellikleri, tarihi, kültürü yahut dili olan grupları ifade etmektedir<sup>29</sup>.

Günümüzde, bu "etnik, dilsel, dinsel" üçlü ölçütüne dayanan azınlıklar teriminin yanı sıra, bir de "ulusal azınlıklar" teriminin kullanılmaya başlanmıştır. Uluslar arası ortamda bu terimin dört farklı anlam taşıdığı görülmektedir.

1. Bir ülkede bulunan etnik, dilsel, dinsel azınlıklardır. Bu anlamı en çok Kuzey Avrupa ülkeleri kullanmaktadır.

2. Bir "akraba devlet"i bulunan azınlıktır. Bir azınlığın içinde yaşadığı ve yurttaşı olduğu devlete "ev sahibi devlet", o azınlığın soydaşlarının egemen olduğu devlete de "akraba devlet" denir. Örnek olarak Yunanistan'daki Batı Trakya Müslüman-Türk azınlığı için ev sahibi devlet Yunanistan, akraba devlet Türkiye'dir.

3. Sesi güçlü çıkan azınlıktır. Ulusal azınlık, "azınlık" sayılmak için gereken nesnel koşulların (farklılık, vb.) yanı sıra öznel koşulu da (azınlık bilinci) yerine getirebilen gruptur. Yani, çeşitli nedenlerle azınlık bilinci güçlü olmayan farklı gruba "ulusal" değil, "kültürel azınlık" demek doğru olacaktır.

4. Yeni azınlıkların (göçmen işçi vb. azınlıkların) karşıt kavramı olarak kullanılmaktadır<sup>30</sup>.

<sup>28</sup>, İbrahim Alper ARISOY, Avrupa Birliği ve Azınlıklar, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2002, s. 11.

<sup>29</sup> ARSAVA, s. 55.

<sup>30</sup>.ORAN, Türkiye'de Azınlıklar, Kavramlar, s. 30.

#### IV. OSMANLI DEVLETİNDE AZINLIKLAR

Osmanlı Devleti, çeşitli din, dil, ırk ve kültürlere mensup milletlerden oluşan bir imparatorluktu. Devlet, hâkim unsur Türk milletinin idaresi altında, sınırları içinde bulunan bu milletleri belli statülerde, şer-i ve örfi hukuk çerçevesinde yönetmiştir.

Şer-î ve örfi hukuk sisteminde, imparatorluk içerisinde Türk milleti dışında kalan Müslüman nüfus ana unsura dahil olarak düşünülmüş ve bu unsurlar Türk milleti ile aynı statü içerisinde kabul görmüştür. İmparatorluğun insan unsuru içinde önemli bir yer tutan Gayrimüslimler ise hâkim unsurdan farklı olarak ele alınmış ve değişik usuller ile yönetilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimler, yönetim anlayışı ve geleneklerine uygun olarak, ayrı ayrı sosyal gruplar şeklinde teşkilâtlandırılmışlardır. Bu oluşumda etnik veya coğrafi bir gruplaşma değil, dini bir gruplaşma esas alınmıştır. Millet sistemi denilen bu teşkilatlanmada, İslam hukukunun zimmet<sup>31</sup> anlayışı ile değerlendirilen Gayrimüslim gruplar kendi iç teşkilatlanmaları ile bir nevi müstakil görünüm arz ediyorlardı. Devlet tamamen pratik gayelerle, imparatorluk yapısına uygun olarak, bu grupların başlarındaki liderlerle ilişkilerini tanzim etmiş ve yürütmüştür.

Kültürel bir kaynaşmayı hedeflemeyen Osmanlı Devleti, Gayrimüslimleri zamanına göre son derece çağdaş, insan haklarına uygun bir anlayışla her alanda serbest bırakmıştır. Gayrimüslim unsurlar bu yolla kendi kültürlerini muhafaza ve geliştirme imkanı bulmuşlardır.

Zaman içinde gerek merkez, gerekse yerel yönetim birimlerinde en üst mevkilere kadar yükselen Gayrimüslimler, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve Kanun-i Esasi gibi önemli siyasi-hukuki belgelerin hazırlanmasında ve uygulanmasında, 20. yüzyıl başlarında anayasal ve parlamenter sistemin işletilmesinde belirleyici bir etki yapmışlardır

Osmanlı Devleti, “dahili siyasetini şer-i ve örfi hukuk sistemleri

<sup>31</sup> Mümtaz'er TÜRKÖNE: “Ermeni Tehcirinin 90. Yılında: Tarihçiler mi Konuşmalı, Siyasetçiler mi?”, <http://www.zaman.com.tr/?hn=153516&bl=yorumlar&trh=20050317>, (17.03.2005), (alıntı tarihi: 30.11.2006)

çerçevesinde yönlendirmiş ve tanzim etmiştir. Böylece, birinin yetersiz kaldığı konularda öbürüne müracaat ederek, kendi kurduğu devlete ve müesseselerine işlerlik kazandırmaya çalışmıştır. Özellikle belirtmek gerekir ki, devlet yönetimine ve askerliğe ait hususlarda daha çok örfi hukuka yer verilmiştir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti her iki sistemi kaynaştırarak kendisine has bir 'Osmanlı Hukuku' meydana getirmeye çalışmıştır.”<sup>32</sup>

Bu çerçeve içinde, Osmanlı Devleti bünyesinde yer alan Gayrimüslimler yönetim ve haklar bakımından “Millet Sistemi” olarak isimlendirilen sistem içinde değerlendirilmişlerdir. Osmanlı millet sisteminin veya diğer bir ifade ile Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin idari-hukuki statülerinin ana kaynağı ise İslam Hukuku’ndaki “zimmet kurumu” idi.

Millet Sistemi bir kompartıman sistemi olup bu sistem içerisindeki insanlar kendi dini kompartımanının üyesi olarak en alttan en üst çizgiye kadar yükselme imkanına sahiptir ve bunun için de mücadele ederler. Yine her kompartımanın seçkinlerinin toptan askeri sınıfa mensup oldukları ve kompartımanlar arası geçişlerin de istenmediği bu sistemde ayrıca Devlet-i Aliyye de kompartımanlar arasında çıkabilecek olası çatışmaları önlemekle görevlidir.

İslâm Hukuku’na göre zimmiler, İslam devleti tarafından zimmet adı verilen bir anlaşmaya dayanarak korunan toplulukları oluştururlar. Kısaca ifade edecek olursak, kendi dinlerini değiştirmeden bir İslam devletinin korumasından yararlanan, Müslüman olmayan diğer ilahi din mensubu kişilere “zımmi” adı verilir.

Millet sistemi ile Gayrimüslimlere bir yandan din ve özel hukuk işlerinde büyük ölçüde müsamaha gösterilirken, bir yandan da Müslümanlardan ayrılmaları sağlanarak toplumdaki dinî hassasiyet de korunmuştur. Böylece millet sistemi ile Osmanlı toplumunda Gayrimüslimler ve Müslümanlar yan yana, aynı devletin hükümranlığı altında, ama farklı hukuk düzenlerine tabi olarak yaşamıştır<sup>33</sup>.

Millet sisteminin düşünülen bir diğer fonksiyonu da, gayrimüslimlerin

<sup>32</sup> Bayram KODAMAN, II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası, Ankara: TKAE, 1987, s. 9.

<sup>33</sup> İlber ORTAYLI: Osmanlı Barışı, İstanbul: Ufuk Kitapları-Da Yayıncılık,2004, s. 11-22.

ekonomik ve politik sisteme katılmalarını sağlaması idi. Bunlar, bir yandan kendi kültürlerini ve dinlerini koruyorlar, bir yandan da Osmanlılaştırılmaya çalışılıyordu. Genellikle sosyal yaşantılarında, kültürel özelliklerine bağlı olarak farklılaşmalar olsa da, ekonomik ve politik yaşantıda Osmanlı olmaları beklenmiştir.

Temelinde İslami esaslara bağlılık yatan ve Osmanlı Devleti'nin yöneticileri tarafından idare kolaylığı sağlama amacıyla geliştirilerek orijinal bir kurum haline dönüştürülen millet sisteminin tarihi, Osmanlı Devleti'nde Fatih Sultan Mehmet'e kadar gitmektedir. Bu cemaatlerin başlarında bulunan İstanbul Rum ve Ermeni Patrikleri ve İstanbul Yahudi Hahambaşısı'na, topluluklarını yönetme masrafları için vergi toplama hakkı verilmiştir. Her milletin adliye, maliye ve eğitim örgütleri ayrı ayrı oluşturulmuştur. Millet gruplarına dahil olan Gayrimüslimler, devlet nazarında Osmanlı tebaası olarak kabul görmüşlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlü olduğu dönemde iyi işleyen Millet Sistemi devletin zayıflamasına paralel olarak dağılmayı ve parçalanmayı hızlandıran en önemli nedenlerden biri haline gelmiştir. Yüzyıllarca Osmanlı egemenliği altında kendi din, dil, kültür ve geleneklerini yitirmeden yaşayan gayrimüslimler, Fransız Devrimi'nin getirdiği milliyetçilik akımlarının etkisiyle kendi ulus-devletlerini kurma talepleriyle ortaya çıkmış ve bunun için ayaklanmışlardır. Bu çerçevede Osmanlı Devleti üzerinde çıkarları bulunan Batılı emperyalist devletler, gayrimüslimlerin söz konusu taleplerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmışlardır<sup>34</sup>.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk ulusal ayaklanmayı, Padişah II. Mahmut döneminde, 1812'de Sırlar çıkarmış ve özerklik elde etmişlerdir. Daha sonra Mora Yarımadası'nda yaşayan Yunanlılar, 1829'da bağımsızlık talebiyle ayaklanmışlar ve 1830 yılında Yunanistan bağımsızlığını kazanmıştır. Milliyetçilik akımlarına ve gayrimüslimlerin ayrılma taleplerine karşı Osmanlı Devleti, dağılmayı önlemek amacıyla II. Mahmut'tan itibaren gayrimüslimlerle ilgili olarak eşitliği sağlamaya yönelik düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Dağılma tehlikesini gören Osmanlı devlet adamları buna çözüm getirmek

---

<sup>34</sup> BOZKURT, s. 10.

amacıyla 3 Kasım 1839 tarihinde “Tanzimat Fermanı”nı ilan etmişlerdir<sup>35</sup>.

Böylece din esasına dayalı millet sistemi yerine, artık kozmopolit bir “Osmanlılık” fikri ikame edilerek, hakim millet anlayışı terkedilmiştir. Bütün devlet makamları ve rütbeler, Gayrimüslimlere açılmıştır. Gayrimüslimlerin Müslümanlar için şahitliği kabul edilmezken, Müslümanlar hakkında hüküm vermek üzere mahkemelerde üyelikleri yasal hale gelmiştir. Bu yeni statü ile Gayrimüslimler, Müslümanlara sağlanan haklardan yararlanmakla beraber, askerlikten muaf olmaları dolayısıyla, eğitim ve ticaretle kendilerini daha da geliştirme fırsatını elde etmişlerdir. Böylece ayrıcalıklı, üstün bir statüye kavuşmuş oldular.

Gayrimüslimlerin hukuki durumları ile ilgili olarak, Tanzimat Fermanı’nın yayınlanmasından itibaren yapılan yeni düzenlemeler ve gösterilen bütün çabalar, bu konudaki tartışmaları bitirmeye yetmedi. 18 Şubat 1856’da Babiali’de bütün bakanlar, yüksek memurlar, Şeyhülislam, Patrikler, Hahambaşı ve çeşitli cemaatlerin diğer ileri gelenlerinin hazır bulunduğu bir toplantıda okunarak yürürlüğe giren “Islahat Fermanı”, tartışmalara ve düzenlemelere yeni bir boyut getirdi.

Fermanda Gayrimüslimlerle ilgili hükümlere bakıldığında amacın, Gayrimüslim tebaaya hak ve görevlerde Müslümanlarla eşitlik sağlamak olduğu görülmektedir. Gayrimüslim tebaaya askerlik görevinin eşitlik gereği olduğu hatırlatılmıştır. Tanınan çeşitli haklarla Gayrimüslimlerin devlet hizmetinde ve idaresinde söz sahibi olabilmeleri sağlanmıştır. Burada dikkati çeken nokta Gayrimüslimlerin dini temel esas alınarak kurulmuş olan Millet (cemaat) sistemindeki din adamlarının mutlak otoritesinden kurtarılmaları ve devlet idaresinde olduğu gibi cemaatlerinin yönetiminde de söz sahibi kılınmalarıdır. Yani bu fermanla Gayrimüslimler yalnız Müslümanlarla değil, kendi cemaatlerinin yönetiminde de din adamlarıyla bir ölçüde eşit kılınmışlardır. Böylece dinî liderlerin, onlardan kiliseleri yararına aldıkları vergi miktarını belirlerken kötü niyetli davranışlarından bıkan ve bu konuda devlete sayısız şikayette bulunan Gayrimüslimler kendi dini yönetimlerine karşı da

---

<sup>35</sup> KAPTAN, s. 23-24.

korunmuşlardır.

Islahat Fermanı'ndan sonra başlayan dönem Gayrimüslimlerin hukukî statüleri bakımından önemli gelişmelere sahne oldu. Fermanın hazırlanışı sırasında özellikle, İngiliz, Fransız ve Avusturya elçilerinin ısrarları sonucunda milletlerin yeniden düzenlenmeleri konusu gündeme geldi. Bu amaçla kurulan komisyonlar her "millet" için birer nizamnâme hazırladılar. 1862-65 yılları arasında tüm milletler için yeni nizamnâmeler kabul edilerek, Babıali tarafından onaylandı ve yürürlüğe girdi. Böylece cemaatler ve Batılı ülkelerce "anayasa" olarak adlandırılan bu düzenlemelerle her "millet" için laik üyelerin de bulunduğu genel meclisler ve eyaletlerde yerel meclisler kuruldu.

Tanzimat'la birlikte başlayan reform çabaları çerçevesinde yerel yönetimlerde de yeni düzenlemelere gidilmiştir. Yeni düzenlemeler çerçevesinde oluşturulan yerel yönetim birimlerinde gayrimüslimler de yer almışlardır. 1864 tarihinde gayrimüslimlerin Müslümanlarla eşit şartlarda yerel yönetimlere katılmalarını sağlamak amacıyla "Vilayet Nizamnamesi" çıkarılmıştır. gayrimüslimler, söz konusu Nizamnameyle oluşturulan vilayet, sancak ve kaza merkezlerindeki idare meclislerinin hepsinde temsil edilmişlerdir. Yine bu Nizamnameyle vilayet, sancak ve kazalarda kurulan hukuk ve ceza mahkemelerinde gayrimüslimler de yer almaya başlamıştır. Ayrıca taşrada, gayrimüslimlerden sorgu hakimliği yapanlar da olmuştur<sup>36</sup>.

Şüphesiz Gayrimüslimlerin devlet içindeki hukukî statülerinde meydana gelen gelişmelerde esas dönüm noktası 1876 Kanun-i Esasi'sidir. Gayrimüslimlerin de iştirakiyle hazırlanan Kanun-i Esasi'nin din ve mezhep farkı gözetmeksizin "Osmanlı" saydığı (Md.8) tebaaya tanıdığı başlıca haklar, şahsi hürriyet (Md.9-10), basın hürriyeti (Md.12), ticari, sınai ve zirai her türlü dernek ve ortaklıklar kurma hakları (Md.13), öğretim ve öğrenim hürriyeti (Md.22)'dir. On birinci madde devletin resmi dinini, İslam dini olarak tespit ettikten sonra, "Osmanlı İmparatorluğu'nda tanınmış bütün dinler" için, amme intizamına ve adaba aykırı olmamak şartıyla, serbest ibadet hakkı tanımakta, çeşitli dini cemaatlerin kiliselerine bahşedilmiş bulunan imtiyazları teyit etmektedir.

<sup>36</sup> BOZKURT, Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu, s. 83-85.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'la birlikte yönetimin modernleştirilmesi ve düzenlenmesi bakımından yerel yönetim birimlerinde de önemli değişikliklere gidilmiştir. Bu yeni düzenlemelerle oluşturulan bütün yerel yönetim birimlerinde Gayrimüslimler de yer almışlardır.

Osmanlı'nın son dönemlerinde gayrimüslim unsurların nüfusları incelendiğinde; Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin nüfus kayıtları esas itibarıyla bağlı oldukları millet teşkilâtları tarafından tutulmakta, doğum, ölüm ve evlenme işleri patrikhanelerce yürütülmekteydi.

Osmanlı Devleti genelinde Gayrimüslim unsurların, coğrafi yerleşimi ve nüfus dağılımlarında farklılıklar vardı. Katolik olmayan toplumlar, Katoliklere göre daha düzenli bir dağılışı gösteriyorlardı. Museviler ise daha çok ticaretin yoğun olduğu yerlerde yaşıyorlardı.

Ortodokslar (geniş ölçüde Rumlar), Türkiye'de daha ziyade Doğu Karadeniz kıyıları, Marmara ve Ege kıyıları ile Ege ve Akdeniz adalarında çoğu kez azınlık olmak üzere dağılmışlardır.

Ermeniler de buna benzer bir dağılışı gösteriyorlardı. En çok bugünkü Ermenistan ve Çukurova'da bulunuyorlardı. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun hiç bir döneminde ve hiç bir yerinde çoğunluk olmamışlardır. Türkiye sınırları itibarıyla Doğu Anadolu ve Çukurova'da azınlık olarak yaşıyorlardı.

Bu unsurların Türkiye genelindeki nüfus durumları ise şöyledir<sup>37</sup>:

Sayım	Müslümanlar	%	Gayrimüslimler	%	Toplam
1881/1882	9.330.671	77.34	2.733.515	22.66	12.064.186
1906/1907	11.633.507	77.51	3.376.231	22.49	15.009.738
1914	12.997.459	80.91	3.066.602	19.09	16.064.061

TABLO 1

## 20. Yüzyıl Başlarında Türkiye'de Müslüman ve Gayrimüslim Nüfuslar

<sup>37</sup> Kemal H. KARPAT, "Millet and Nationality The Roots of the Incongruity of Nation and State in the Post-Ottoman Era" C: I., New York / London: CJOE, 1982, s. 141-169.

Sayım	Rum Nüfusu	%	Toplam Türkiye Nüfusu
1881/1882	1.325.735	10.99	12.064.186
1906/1907	1.994.850	11.95	15.099.738
1914	1.553.619	9.67	16.064.061

TABLO 2

## 20. Yüzyıl Başlarında Türkiye’de Rum Nüfusu

Sayım	Ermeni Nüfusu	%	Toplam Türkiye Nüfusu
1881/1882	974.186	8.08	12.064.186
1906/1907	1.059.327	7.06	15.099.738
1914	1.212.973	7.55	16.064.061

TABLO 3

## 20. Yüzyıl Başlarında Türkiye’de Ermeni Nüfusu

Sayım	Yahudi Nüfusu	%	Toplam Türkiye Nüfusu
1881/1882	90.605	0.75	12.064.186
1906/1907	121.378	0.81	15.099.738
1914	130.595	0.81	16.064.061

TABLO 4

## 20. Yüzyıl Başlarında Türkiye’de Yahudi Nüfusu

## V. LOZAN ANTLAŞMASI VE AZINLIKLAR KONUSU

Zor şartlarda geçirilen, ancak başarı ile sonuçlanan kurtuluş mücadelesinin sonunda yeni Türkiye Cumhuriyeti uluslar arası alanda tanınmasına ve şekline yön verecek olan Lozan Antlaşmasını da yine aynı

başarı ile tamamlamıştır. Lozan Antlaşmasında;, "Misak-ı Milli" sınırları içinde, tam bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürmek amaç olmuştur. Lozan Antlaşmasının hala geçerliliğini koruması tarihi ve siyasal önemini kanıtlayan noktalardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Lozan görüşmeleri yeni Türk devleti için bir çok sorunu çözüme kavuşturmuştur. Önemli sorunlardan biriside azınlıklar sorunudur.

Mudanya Mütarekesinden sonra, İsviçre'nin Lozan şehrinde, kesin bir barış antlaşması yapılması için toplanan konferansa İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan, Romanya, Sırp- Hırvat- Sloven Devleti ve Japonya ile Türkiye adına TBMM Hükümeti katılmıştır. Belli konularda Rusya, Bulgaristan da konferansa katılmış, ABD ise konferansa gözlemci olarak iştirak etmişti.

Lozan Barış Konferansına giden Delegeler Kurulu'na Ankara 14 maddeden oluşan bir direktif verilmiştir. Bu direktifte azınlıklar konusu ile ilgili maddeler kısaca:

Madde 1. Doğu Anadolu'da bir Ermeni yurdu kurulması konusundan kesinlikle söz edilemez. Edilmek istenirse görüşmeler kesilecektir.

Madde 9. Azınlıklar konusundaki esas, karşılıklı değildir.

Madde 10.Cemaatler (dinsel azınlıklar) ve İslam vakıflar hukuku eski antlaşmalara göre sağlanacaktır şeklindedir<sup>38</sup>.

Talimatın amacı Türkiye'nin sınırlarını çizmek ve bağımsızlığını garanti altına almaktır. Burada dikkatleri çeken en önemli husus, iki konuda Delegasyona kesin talimat verilmiş olmasıdır. Eğer Müttefik Devletler, Ermeni yurdu kurmak ve kapitülasyonları korumak konularında ısrar ederlerse Delegasyon TBMM Hükümetine sorma ihtiyacını bile duymadan reddedecek, gerekirse görüşmeleri kesip ülkeye döneceklerdir. Bu durum, TBMM Hükümetinin anılan konularda ne kadar hassas ve kararlı olduğunu göstermektedir.

<sup>38</sup> Baskın ORAN, "Lausanne Barış Antlaşması", Türk Dış Politikası ( Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar), Cilt I: 1919-1980, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 217-218.

21 Kasım 1922'de başlayan Lozan Konferansı, itilaf devletlerinin Sevr Antlaşması'nı temel alma yönündeki dayatmasına Türkiye'nin direnmesi ve görüşmelerin zaman zaman kesintiye uğraması nedeniyle sekiz ay sürmüştür. Konferansta asıl mücadele İngiltere ve Türkiye arasında cereyan etmiştir.

Müzakerelerde en kuvvetli tartışmaların yaşandığı konulardan birisi de azınlıklar sorunudur. Türkiye hemen hemen tüm taraflarla azınlıklar konusunda mücadele etmiş ancak en büyük zorluğu İngiltere karşısında yaşamıştır. Tartışmalara temel teşkil eden konu azınlık anlayışındaki farklı bakış açıları olmuştur. Yukarıda da ifade edildiği gibi o dönemde hakim güç olan İngiltere ve Birinci Dünya Savaşı galibi diğer ülkeler azınlık kavramını çok daha kapsamlı tutmak istemişler ancak, Türk heyeti azınlıklar ifadesinin "Müslüman olmayan" bireyleri kapsamaması gerektiğini savunmuştur. Çetin tartışmalar sonrasında Türk tarafının görüşü kabul edilmiş ve azınlıklar sorunu bu çerçevede çözüme ulaştırılmıştır.

İngiliz heyeti başkanı ve İngiltere Dış İşleri Bakanı Lord Curzon, 9 Ocak 1922 günü yapılan oturumda, bu konuya ilişkin şunları söylemiştir:

"Alt Komisyonun Türk Temsilci Heyeti'ne verdiği iki büyük tavize geçiyorum. Alt Komisyon önce, bütün etnik azınlıkların, başka bir deyişle, Müslüman olmayan azınlıklar gibi, Müslüman azınlıkların da (Örneğin; Kürtlerin, Çerkezlerin ve Arapların) tasarındaki koruma tedbirlerinden yararlanmalarında direnmişti. Türk Temsilci Heyeti, bu azınlıkların korunmaya ihtiyaçları olmadığını ve Türk yönetimi altında bulunmaktan tamamıyla memnun olduklarını söylemiştir. Durumun gerçekten böyle olduğunu ummak isterim. Ne olursa olsun, Alt Komisyon, bu inandırıcı sözler üzerine, koruma tedbirlerini, yalnız Müslüman olmayan azınlıklarla sınırlamayı kabul etmiştir."<sup>39</sup>

Türk Heyeti Başkanı İsmet Paşa, Lord Curzon'un bu sözleri üzerine verdiği cevapta şunları ifade etmiştir: "Azınlık terimine sihirli bir anlam verilmesi, müttefiklerce, Türk Temsilci Heyeti'ne yapılmış önemli bir taviz gibi gösterilmektedir. Türk Temsilci Heyeti, durumu böyle görmemektedir. Türkiye'de hiçbir Müslüman azınlık yoktur. Çünkü kuramsal yönden olduğu kadar,

---

<sup>39</sup> Eyüp KAPTAN, s. 43.

uygulamada da, Müslüman nüfusun çeşitli unsurları arasında hiçbir ayırım gözetilmemektedir."

Türk Heyeti üyesi Dr. Rıza Nur Bey ise Alt Komisyon toplantılarında bu konudaki görüşlerini şöyle dile getirmiştir: "Tarih, Türkiye'de azınlıklar sorununa, her zaman, Müslüman olmayanların konu olduğunu göstermektedir. Bu yüzden, biz de Misak-ı Milli'mizde bu kelimeyi bu anlamda anladık ve Alt Komisyona sunmakla onur duyduğumuz tasarıda da bu anlamda anlamaktayız."

Misak-ı Milli'nin 5. maddesi ile resmiyet kazanan Gayrimüslimlerin azınlık oldukları yönündeki anlayış Kurtuluş Savaşı (1919-1922) sonrası Lozan Konferansı'na katılan Türk yetkililerce de sürdürülmüş ve Konferans'ta, Müttefiklerin dönemin standardı olan ve bütün ülkelere kabul ettirilen "soy, dil, din azınlıkları" ölçütünü ileri sürmelerine karşılık tarihsel olarak Osmanlı'da yalnızca Gayrimüslimlerin azınlık sayıldığı hususu karşı argüman olarak savunulmuş zorlu müzakereler sonucunda Müttefik devletlere kabul ettirilmiştir<sup>40</sup>.

Lozan Antlaşması'nın azınlıklarla ilgili maddeleri, antlaşmanın üçüncü bölümünde ve "Azınlıkların Korunması" başlığı altında, 37'den itibaren 45'nci maddeye kadar yer alan 9 maddeden oluşmaktadır. Söz konusu maddeler, "azınlık" olarak tabir edilen gayrimüslim (Müslüman olmayan) unsurların durumu hakkındadır. Azınlıklar konusunun uzmanı Prof. Dr. A. Mandelstam, antlaşmanın imzalanmasından iki yıl sonra, Lozan Antlaşması'nın 39'ncü maddesinin, "medeni ve siyasal haklarda eşitlik şartını yalnız Müslüman olmayanlar için koyduğunu" yazmıştır.

Lozan Antlaşmasının incelemesine geçmeden önce yerini aldığı Sevr Antlaşmasını azınlıklar yönünden kısaca incelemekte fayda olacaktır.

#### A. Sevr Antlaşmasında Azınlıklar :

Lozan'ın aksine, Sevr'de bu konunun ayrı bir "Bölüm" (md.140-151) halinde düzenlenmesi, konuya Müttefiklerin verdiği önemi göstermekteydi. İlgili

<sup>40</sup> Baskın ORAN, Türk Dış Politikası, s. 222.

maddelerden 140, 141, 145, ve 147. maddelerin hiçbir biçimde değiştirilemeyeceği antlaşmada karara bağlanıyordu. Antlaşma maddelerini kısaca şu şekilde ifade edebiliriz:

Md. 141; Türkiye'de oturan herkese negatif haklar<sup>41</sup> getirmekteydi<sup>42</sup>.

Md. 142; 1 Kasım 1914'ten sonraki İslam'ı benimsemelerin tanınmaması kararlaştırılmıştır. Bu hükmün, özellikle, tehcire dahil edilmemek amacıyla Müslüman olan Ermenilerin eski dinlerine dönebilmeleri için düzenlendiği anlaşılmaktaydı. Ermeni dönüşüyle ilgili bütün maddelerde olduğu gibi, bu hükme de Lozan'da rastlanmamaktadır.

Md. 143; Türk ve Yunan halklarının karşılıklı ve gönüllü göçüne ilişkin özel bir sözleşme yapılacağına ilişkindir. Lozan'daki karşılıklı göç, ileride de göreceğimiz gibi, zorunlu tutulacaktır.

Md. 144; 1 Ocak 1914'ten beri, yurtlarından kovulmuş, Türk soyundan olmayan Osmanlı uyrukları yurtlarına dönebileceklerdir. Bunlara ait olan ve "Emval-i Metruke" diye anılan taşınır ya da taşınmaz mallar kimin elinde bulunurlarsa bulunsunlar, bir an önce geri verilecektir ve bu el koymalar geçmişte ve gelecekte hükümsüz olacaktır. 1 Ocak 1914'ten sonra bu mallar üzerinde yapılan bütün satış işlemleriyle, hak yaratan işlemlerin geçersiz sayılması kararlaştırılmıştır.

Tehcir edilen veya evlerini terk eden Ermenilerin geri dönerek mallarına sahip çıkmalarını öngören bu hüküm, bu mallara el koymuş bulunan eşraf ve özellikle de Kürt aşiret ağaları için yeni zorluklar demektir. Bu madde hükümlerine Lozan'da rastlanmayacaktır.

Md. 145; Osmanlı Hükümeti, Sevr'in yürürlüğe girmesinden başlayarak iki yıllık bir süre içinde; Müttefik Devletlere, soy azınlıklarının orantılı temsili ilkesine dayalı bir seçim sistemi düzenlenmesi tasarısı sunacaktı. Bu hükme Lozan'da rastlanmayacaktır.

<sup>41</sup> Negatif eşitlik hakları veya kısaca negatif haklar: Bunlar, bir ülkenin tüm vatandaşlarına tanınan bireysel haklardır. Ör. yasa önünde eşitlik, siyasal hak eşitliği, dinini uygulama özgürlüğü vb. gibi.

<sup>42</sup> ORAN, Türkiye'de Azınlıklar, Kavramlar, s. 28.

"Herhangi bir Osmanlı uyruğunun, gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır. Türkçe'den başka dil konuşan Osmanlı uyruklarına, mahkemelerde, ister sözlü ister yazılı olsun, kendi dillerini kullanabilmeleri bakımından uygun düşen kolaylıklar sağlanacaktır." Savaştan sonra ilk yapılan azınlıkları koruma antlaşması olan Polonya antlaşmasından alınan bu hüküm, aynen Lozan md.39/4 ve 5'te tekrarlanacaktır; şu farkla ki, Lozan'da mahkemelerde kendi dilini kullanmak yalnızca sözlü olarak mümkün kılınacak, böylece Türkçe'den başka bir dilin yazılı olarak hiçbir resmi dairede kullanılmaması sağlanmıştır.

Md. 146; Osmanlı Hükümeti yabancı üniversite ve okullardan verilmiş diplomaları tanımayı ve bunların sahiplerinin meslek icra etmelerine engel olmamayı üstlenmektedir. Bu hükme de Lozan'da rastlanmayacaktır.

Md. 147-148; "Soy, din ya da dil azınlıklarından olan Osmanlı uyrukları", kuracakları her türlü kurumları ve okulları "bağımsız olarak ve Osmanlı makamları hiçbir biçimde karışmaksızın" kuracak, yönetecek ve denetleyeceklerdir. Aynı hüküm Lozan'da da vardır, ama "hiçbir biçimde karışmaksızın" terimi kalkacak, "soy, din ya da dil" in yerine de "gayrimüslimler" terimi gelecektir.

Md. 149-150; Bütün soy azınlıklarının kilise ve okul konularındaki özerkliğini sağlayan bu hükümlere de Lozan'da rastlanmayacaktır.

Nihayet 151. maddede, Müttefik Devletlerin garantörlüğü öngörülmüştür. Buna göre, Antlaşmanın azınlıklarla ilgili hükümlerinin yerine getirilmesini güvence altına almak için Osmanlı Devleti'nin alması gereken önlemleri, MC Konseyi ile birlikte inceledikten sonra, Müttefik Devletlerin saptayacağı karara bağlanmıştır<sup>43</sup>. Böylece, Sevr'in çok önemli olan ve Osmanlı devletine müdahaleyi en kolay biçimde sağlamaya yönelik olarak konulan bu bölümdeki hükümlerin geleceği, tamamen büyük devletlere bırakılmakta ve Osmanlı Devleti bu koşulu şimdiden kabul ettiğini bildirmektedir. Lozan'da bu konuda önemli değişiklik yapılacak, anlaşmazlık halinde karar Uluslar Arası Daimi

<sup>43</sup> Levent ÜNER, Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları, İstanbul: Derin Yayınları, 2003, s. 199-202.

Adalet Divanına bırakılacaktır .

B. Lozan Antlaşmasında Azınlıklar :

Azınlıklar Alt Komisyonu, çalışmalarına Baksan Montagna tarafından sunulan ve antlaşmaya temel olacak genel ilkeleri inceleyerek başlamıştır. Bu ilkeler 10 paragraf halinde düzenlenmiş olup şöyledir<sup>44</sup>:

1. Genel af,
2. Soy, dil ve din azınlıklarının özgürlüğü ve korunması için genel güvenceler,
3. 1 Kasım 1914'den itibaren ailelerinden ayrılmış kimselerle, mallarından yolsuz-yöntemsiz yoksun bırakılmış kimselere mallarının geri verilmesi çalışmalarının benimsenmesi ve bunlara ara verilmemesi,
4. Azınlıkların isteğe bağlı göç özgürlükleriyle yurt içinde dolaşım özgürlükleri,
5. Azınlıkların yurttaşlık hakları bakımından eşitliğiyle, dinsel ve siyasal eşitlikleri,
6. Askerlik hizmetinden bağıışıklık,
7. Azınlıklar için öğretim, eğitim amaçları ve insancıl amaçlarla dernek kurma özgürlükleri ve kamu giderlerinden hak gözetir paylar ayrılması,
8. Azınlık okul ve kiliselerinin statüsü,
9. Azınlıkların korunması konusunda alınacak tedbirlerin yürürlüğe konulmasına ilişkin güvenceler ve bu konuda MC ile işbirliği,
10. Ermeniler için ulusal yurt.

Diğer yandan, TBMM Hükümeti, Konferansa giden Delegasyona 14 maddelik bir talimat vermiştir. Söz konusu talimat, TBMM Hükümetinin temel görüşlerini içerdiği için çok önemlidir. Burada bahsedilen 14 madde şu

---

<sup>44</sup> Funda KESKİN, "Dünya Savaşı Ertesinde Uluslararası Hukukta Azınlıkların Korunması", (ed.) Çağrı ERHAN, Yaşayan Lozan, Ankara: DÖSİM Basımevi, 2003, s. 227.

şekildedir<sup>45</sup>: (Dokuz maddesinin bizzat azınlık konularıyla ilgili olması dikkatten kaçırılmamalıdır.):

1. Doğu Sınırı: Ermeni Yurdu söz konusu olamaz. Olursa görüşmeler kesilir.
2. Irak Sınırı: Süleymaniye, Kerkük ve Musul livaları istenecek, Konferansta başka bir durum ortaya çıkarsa hükümetten talimat alınacaktır.
3. Suriye sınırı: Sınırın düzeltilmesi için çalışılacak ve bu sınır şöyle olacaktır: Re'si İbn Hani'den başlayarak, Harim, Müslimiye, Meskene sonra Fırat Yolu, Derizor, Çöl, nihayet Musul vilayeti güney sınırına ulaşacaktır.
4. Adalar: Duruma göre davranılacak, kıyılarımıza pek yakın olan adalar Türkiye'ye katılacak, olmazsa Ankara'dan sorulacaktır.
5. Trakya Sınırı: 1914 sınırının elde edilmesine çalışılacaktır.
6. Batı Trakya: Misak-ı Milli maddesi yani orada yaşayan Müslümanların halk oyuna başvurulacaktır.
7. Boğazlar ve Gelibolu Yarımadası'nda yabancı bir askeri kuvvet kabul edilemez, bu nedenle görüşmeleri kesmek gerekirse önceden Ankara'ya bilgi verilecektir.
8. Kapitülasyonlar kabul edilemez, bu yüzden görüşmeleri kesmek gerekirse gereken yapılacaktır.
9. Azınlıklar: Mübadele esastır.
10. Osmanlı Borçları: Türkiye'den ayrılan ülkelere paylaştırılacak, Yunanistan'dan alınacak tamirat bedeline mahsup edilecek, olmazsa 20 yıl ertelenecek ve Düyun-u Umumiye İdaresi kaldırılacak, zorluk çıkarsa hükümetten sorulacaktır.
- 11, Ordu ve donanmaya sınırlama konulması söz konusu olmayacaktır.
12. Yabancı kuruluşlar, Türkiye kanunlarına uyacaklardır.

---

<sup>45</sup> Ali GÜLER, Askeri Tarih Bülteni, C. 25, No:48 (Şubat 2000), s. 50-51.

13. Türkiye'den ayrılan ülkeler için Misak-ı Milli'nin ilgili maddeleri geçerlidir.

14. İslam cemaat ve vakıflarının hakları, eski anlaşmalara göre sağlanacaktır.

Talimatın amacı Türkiye'nin sınırlarını çizmek ve bağımsızlığını garanti altına almaktır. Burada dikkatleri çeken en önemli husus, iki konuda Delegasyona kesin talimat verilmiş olmasıdır. Eğer Müttefik Devletler, Ermeni Yurdu kurmak ve kapitülasyonları korumak konularında ısrar ederlerse Delegasyon TBMM Hükümetine sorma ihtiyacını bile duymadan reddedecek, gerekirse görüşmeleri kesip ülkeye döneceklerdir. Bu durum, TBMM Hükümetinin anılan konularda ne kadar hassas ve kararlı olduğunu göstermektedir. Söz konusu talimat kısa ve açıklayıcı olmadığı için, görüşmeler süresince, değişen her yeni koşul ve öneri karşısında Türk delegasyonu TBMM'nin görüşüne telgraflar aracılığıyla başvurmuş ve bizzat Mustafa Kemal'le çok yoğun bir telgraf trafiği sürdürülmüştür<sup>46</sup>.

Bu çerçevede başlayan çalışmalar sonucu azınlıklar konusu, Sevr'in aksine, Lozan'da ayrı bir bölüm olarak değil, daha az önemsendiğini gösterir biçimde, Siyasal Hükümler içinde bir kesim (md. 37-45) olarak ele alınmıştır. Ancak Türkiye'de Lozan Antlaşması'nın, azınlıkların korunması ile ilgili maddelerinin içeriği hakkında görüş birliği bulunmamaktadır. Bu maddelerle tanınmış olan hakların sadece azınlıkları ilgilendirdiğini, azınlıklar dışındaki nüfusa uygulanamayacağı görüşünde olanlar bulunduğu gibi<sup>47</sup>, azınlıkların yanında azınlık olmayan vatandaşlara da haklar tanındığını ileri sürenler<sup>48</sup> bulunmaktadır.

Lozan Antlaşması'nın söz konusu maddelerinin incelenmesine geçmeden önce bazı yorum kurallarının açıklanması yararlı olacaktır. Antlaşmaların yorumlanması ile ilgili kurallar 1969 tarihli Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 31(1)'inci maddesinde "Bir antlaşma, antlaşmanın içeriği ile

<sup>46</sup> ORAN, "Lausanne Barış Antlaşması", Türk Dış Politikası, s. 217-218.

<sup>47</sup> Sevin TOLUNER, Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları, İstanbul: Beta, 2004, s. 322.

<sup>48</sup> ORAN, Türkiye'de Azınlıklar, s. 56.

bağlantılı olarak ve konu ve amacının ışığı altında, terimlerinin olağan anlamına uygun bir biçimde iyi niyetle yorumlanmalıdır” şeklinde ifade edilmiştir. Buna göre “iyi niyet ilkesi” ile taraflardan birinin, antlaşma maddelerinde yer alan anlamı belirsiz ifadelerden, tarafların niyeti dışında yararlanması önlenmektedir. “Antlaşma terimlerinin olağan anlamlarının aranması ilkesi” gereği, eğer bir antlaşmanın terimleri açıksa yoruma gerek yoktur. Eğer, taraflar hep birlikte bir terime özel bir anlam vermişler ise o zaman bu anlamın göz önüne alınması gerekmektedir. Bir antlaşmanın yorumu yapılırken, “antlaşmanın bağlantılarının göz önünde tutulması ilkesi” gereği, antlaşma metninin içinde yer alan bütün hükümler, antlaşmanın oluşturduğu genel sistem, antlaşmanın başlangıcı, birbirleriyle bağlantılı antlaşmalar ya da öteki hukuksal belgeler de dikkate alınmalıdır. Ayrıca bir antlaşma yorumlanırken “konusuna ve amacına uygun olarak” ve “antlaşmanın etki doğurmak üzere” yapıldığı dikkate alınarak yorumlamak gerekmektedir.

Antlaşmanın maddelerini bu ilkeler çerçevesinde inceleyecek olursak;

Madde 37. “Türkiye, 38’inci maddeden 44’üncü maddeye kadar olan maddelerin kapsadığı hükümlerin, temel yasalar olarak tanınmasını hiç bir kanunun, hiç bir yönetmeliğin (tüzüğün) ve hiçbir resmi işlemin bu hükümlere aykırı ya da bunlarla çelişir olmamasını ve hiçbir kanun, yönetmelik (tüzük) ve hiçbir resmi işlemin söz konusu hükümlerden üstün sayılmamasını yükümlenir ( taahhüt eder).”

Bu hüküm, savaşı bitiren bütün azınlık koruma antlaşmalarında ve Sevr’in 140’ncü maddesinde temel nitelikleriyle bulunmaktaydı. Burada, altını çok güçlü bir biçimde çizerek, bu kesimde getirilmiş hakların Türk makamları tarafından hiçbir biçimde geri alınamayacağı karara bağlanmıştı.

Madde 38.-“Türk Hükümeti, Türkiye’de oturan herkesin doğum, bir ulusal topluluktan olma (milliyet, nationalité), dil, soy ya da din ayrımı yapmaksızın, hayatlarını ve özgürlüklerini korumayı tam ve eksiksiz olarak sağlamayı yükümlenir. Türkiye’de oturan herkes, her dinin mezhebin ya da inancın kamu düzeni ve genel ahlaka aykırı olmayan gereklerini ister açıkça ister özel olarak, serbestçe yerine getirme hakkına sahip olacaktır. Müslüman olmayan azınlıklar

bütün Türk vatandaşlarına uygulanan ve Türk Hükümeti tarafından milli savunma ya da kamu düzeninin korunması için ülkenin tümü ya da bir parçası üzerinde alınabilecek tedbirler saklı kalmak şartıyla, dolaşım ve göç etme (yerleşme) hakkından tam olarak yararlanacaklardır.”

Görüldüğü gibi, bu madde negatif haklar getirmekteydi. Yalnız, öz bakımından Sevr madde 141 ile benzeşen bu hükümlerde dikkati çeken husus, "azınlıkların korunması" başlıklı bir kesimde vatandaşların dışındakilere ve hatta "Türkiye'de oturanlar"a bile hak getirilmiş olmasıydı. Lozan tutanaklarına bakıldığında Türk heyetinin "soy, dil, din" ölçütlerine yaptığı itirazı müttefiklerin ancak bu maddenin kabul edilmesi sonucu kabul ettikleri ve Türkiye'deki müslüman azınlıkları azınlık kapsamından çıkarmaya razı oldukları görülmekteydi. Müttefiklerin bundan amacının, Türkiye'de oturmakta olan kendi vatandaşlarını güvenceye almak olduğu tahmin edilebilir.

Madde 39. "Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk vatandaşları, Müslümanların yararlandıkları aynı yurttaşlık ( medeni hukuk ) ve siyasal haklardan yararlanacaklardır. Türkiye'de oturan herkes din ayrımı gözetilmeksizin kanun önünde eşit olacaktır. Din, inanç ya da mezhep farkı, hiçbir Türk vatandaşının yurttaşlık haklarıyla (medeni haklar) siyasal haklarından yaralanmasına ve özellikle kamu hizmet ve görevlerine kabul edilme, yükselme, onurlanma ya da çeşitli mesleklerde ve iş kollarında çalışmasına, sanayi ile uğraşmasına engel olmayacaktır.

Bütün Türk vatandaşlarının, gerek özel, gerekse ticari ilişkilerinde, din, basın ve her çeşit yayın konusunda ve açık toplantılarda dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır. Resmi dil mevcut olmakla birlikte, Türkçe'den başka dille konuşan Türk vatandaşlarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri için uygun kolaylıklar sağlanacaktır.”

Sevr md. 145 de bu iki fıkrayı son fıkrasında birleştirmekteydi; şu farkla ki, orada mahkemelerde yazılı olarak da Türkçe'den başka dil kullanmak mümkün kılınmıştı.

Madde 40. "Müslüman olmayan azınlıklara mensup olan Türk vatandaşları hem hukuk bakımından hem de uygulamada diğer Türk vatandaşlarına

uygulanan aynı muamele ve aynı güvencelerden (garantilerden) yararlanacaklardır. Bunlar özellikle giderleri kendilerine ait olmak üzere her türlü hayır kurumuyla dinsel ya da sosyal kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak ve dini ayinleri serbestçe yapmak konularında eşit hakka sahip olacaklardır.”

Burada dikkati çeken iki husus görülmektedir. Birincisi, "her türlü" okul dendiğine göre gayrimüslimler ilkokuldan üniversiteye kadar her türlü okula sahip olabileceklerdir; ikincisi, "eşit hak" dendiğine göre bunların kurulması, yönetilmesi ve denetlenmesi sürecinde çoğunluğun tabi olduğu kurallara tabi olacaklardır. Bu madde Sevr'in 147. Maddesiyle aynıdır, şu farkla ki Sevr'de "Osmanlı makamları hiçbir biçimde karışmaksızın" denmektedir.

Madde 41. "Genel (kamusal) eğitim konusunda, Türk Hükümeti, Müslüman olmayan Türk vatandaşlarının önemli oranda oturdukları il ve ilçelerde, bu Türk vatandaşlarının çocuklarının ilk okullarda kendi dilleriyle eğitim yapmalarını sağlamak amacıyla uygun kolaylıklar gösterecektir. Bu hüküm, Türk hükümetinin söz konusu okullarda Türk dilinin öğrenimini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır. Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk vatandaşlarının önemli oranda buldukları il ve ilçelerde, söz konusu azınlıklara devlet bütçesi, belediye ya da diğer bütçelerce, eğitim, din ya da hayır için ayrılan tutarlardan, hak gözetirliğe uygun ölçülerde pay ayrılacaktır. Sözü geçen tutar ilgili kurumların yetkili temsilcilerine ödenecektir.”

Madde 42. "Türk Hükümeti, Müslüman olmayan azınlıkların aile durumlarıyla kişisel durumları (statüleri) konularında, bu sorunların adı geçen azınlığın görenek ve geleneklerine göre çözülmesine elverecek tedbirleri almayı kabul eder. Bu tedbirler, Türk Hükümeti ile ilgili azınlıklardan her birinin eşit sayıda temsilcilerinden kurulu bir özel komisyonlarca düzenlenecektir. Anlaşmazlık çıkarsa, Türk Hükümeti ile Milletler Cemiyeti Avrupa hukukçuları arasından birlikte seçecekleri bir hakemi, üst hakem olarak atayacaklardır.

Türk Hükümeti sözü geçen azınlıklara ait kiliselere havralara, mezarlıklara

ve diğ er dini kurumlara her türlü korumayı sağlamayı taahhüt eder. Aynı azınlıkların halihazırda Türkiye'de bulunan vakıflarına dini ve hayır kurumlarına her türlü kolaylık sağlanacak ve izin verilecektir. Türk Hükümeti yeni dini kurum ve hayır kurumu kurulması için, bu nitelikteki öteki özel kurumlara sağlanmış gerekli kolaylıklardan, hiçbirini esirgemeyecektir.”

Burada azınlıklar lehine bir hak getirilmekteydi. Fakat 1926'da Medeni Kanunun kabulü sonucu resmi nikah zorunlu kılınınca, devlet, kilise veya havrada dinsel nikah yaptırmadan önce resmi nikah kıydırılmasını sağlamak için, gayrimüslimleri fıkranın getirdiği bu pozitif haktan feragât etmeye davet etti. Çünkü aksi halde Müslüman çoğunluk tepki gösterip aynı hakkı isteyebilirdi. Bunun için de, 42'nci maddenin 2'nci fıkrasında sözü edilen ve gayrimüslimlerin göreneklerini gözetmeleri için alınacak tedbirleri düzenleyecek olan "özel komisyonlar"ın toplanması istendi ve bu komiteler 29 Kasım 1925'te, 42'nci maddedeki haktan feragat ettiklerini belirten bir karar aldılar. Yalnız bu noktada şurası da belirtilmelidir ki; Yunanistan bu konuda 2 Eylül 1926'da Milletler Cemiyetine başvurarak Antlaşmaya aykırılıktan şikayet etmiş, fakat Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri Türkiye'ye gönderdiği 15 Haziran 1927 tarihli mektupta, kurulan komitenin konuyu Konseye sunmaya gerek görmediğini bildirmiştir.

Madde 43. “Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk vatandaşları, inançlarına ya da dinsel ayinlerine aykırı herhangi bir davranışta bulunmaya zorlanamayacakları gibi, hafta tatili (dini istirahat) günlerinde mahkemelerde bulunmadıkları ya da kanunun öngördüğü herhangi bir işlemi yerine getirmemeleri yüzünden haklarını yitirmeyeceklerdir. Ancak bu hüküm, söz konusu Türk vatandaşlarını, kamu düzeninin korunması için diğ er Türk vatandaşlarına yükletilen yükümler dışında tutar anlamına gelmeyecektir.”

1920'lerin ikinci yarısında yapılan batı yanlısı reformlar arasında, hafta tatili de cumadan pazara alınınca önemi azalacak bir hüküm getirmekteydi.

Madde 44. “Türkiye bu kesimin yukarıdaki maddelerinin Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklarıyla ilgili olduğu ölçüde, uluslar arası nitelikte yükümler meydana getirmelerini ve Milletler Cemiyeti'nin güvencesi (garantis)

altına konulmalarını kabul eder. Bu hükümler Milletler Cemiyeti Meclisinin çoğunluğunca uygun bulunmadıkça değiştirilemeyecektir. Büyük Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japon Hükümetleri, Milletler Cemiyeti Meclisi'nin çoğunluğunca razı olunacak herhangi bir değişikliği reddetmeyi, bu antlaşma uyarınca kabul ederler.

Türkiye, Cemiyeti Akvam Meclisi üyelerinden her birinin, bu yükümlerden (taahhütlerden) herhangi birine aykırı herhangi bir davranışı ya da böyle bir davranışta bulunma tehlikesini Meclise sunmaya yetkili olacağını, Meclisin duruma göre uygun ve etkili kabul edilecek bir hareket tarzı seçebileceğini ve gerekli göreceği yönergeleri (talimatları) verebileceğini kabul eder.

Bundan başka Türkiye bu maddelere ilişkin olarak, hukuk bakımından ya da uygulamada, Türk Hükümeti ile imzacı öteki devletlerden herhangi biri ya da Milletler Cemiyeti Meclisine üye herhangi bir başka devlet arasında görüş ayrılığı çıkarsa Milletler Cemiyeti Misakının (Nizamnamesinin) 14'üncü maddesi uyarınca, uluslar arası nitelikte sayılmasını kabul eder. Türk Hükümeti böyle bir anlaşmazlığın, öteki taraf isterse, Uluslar arası Daimi Adalet Divanına götürülmesini kabul eder. Divanın kararı kesin Milletler Cemiyeti Misakının (Nizamnamesinin) 13'üncü maddesi uyarınca verilmiş bir karar gücünde ve değerinde olacaktır.”

Burada haklar uluslararası garanti altına konuluyordu. Anımsanacağı gibi, Sevr'de Osmanlı İmparatorluğunun başlıca Müttefik Devletler' e açık çek verdiği tamamen farklı bir mekanizma getirilmişti.

Madde 45. “Bu Kesimdeki hükümlerle Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklarına tanıdığı haklar, Yunanistan tarafından kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlık için de tanınmıştır.” Yunanistan'la karşılıklılık maddesi olarak konulmuştur<sup>49</sup>.

## VI. CUMHURİYETTEN GÜNÜMÜZE AZINLIKLAR

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, bir ulus devlet kurma amacını gütmüş, bu süreç içinde topraklarında yaşayan bütün etnik grupları tek bir ulusal kimlik,

<sup>49</sup> ORAN, “Lausanne Barış Antlaşması”, Türk Dış Politikası, s.229.

yani Türk ulusal kimliği altında eritmeye çalışmıştır. Bu nedenle, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin, bir yandan tüm etnik unsurları Türk ulusal kimliği altında eritmeye çalışırken, diğer yandan buna engel oluşturacak, Lozan Antlaşması ile tanınmış azınlık haklarıyla, azınlıkların kendi cemaat yapılarını korumalarına ve sürdürmelerine izin vermesi söz konusu olamazdı<sup>50</sup>.

Lozan antlaşmasının ilgili maddelerinde azınlıklar söz konusu olduğunda, Müslüman olmayan grupları ifade edecek kelimeler kullanılmıştır. Müslümanları azınlık olarak kabul eden hiçbir ifade antlaşma metninde yer almamaktadır.

Türkiye'deki azınlıklar söz konusu olduğunda, Türkiye Cumhuriyeti azınlıklar meselesinin Lozan'da hallolduğunu, Rum, Ermeni ve Yahudiler dışında Türkiye'de azınlık bulunmadığını, dolayısıyla bu üç grup dışında başka bir gruba azınlık statüsünün tanınamayacağını söylemektedir. Bu görüş hukuken doğrudur<sup>51</sup>. Bu nedenle, Aleviler ve Kürtler gibi diğer etnik, dinsel ve dilsel gruplara azınlık statüsü verilmesi hukuken hiçbir zaman benimsenmemiştir.

Genel itibarı ile Lozan Antlaşması sonunda Türkiye Cumhuriyetinde yaşayan azınlık nüfus haklarından devamlı olarak istifade edebilmiştir. Siyasi gelişmelerden dolayı yaşanan birkaç olumsuz olay dışında büyük olaylar ve olumsuzluklardan bahsedilemez.

Azınlıklar konusunda sorunlar ve baskılar Avrupa ülkeleri ile özellikle 1990 sonrası Avrupa Birliğine üyelik sürecinin hızlandığı dönemde artmıştır. 1923 Yılından bu yana sorun olmaktan çıkmış bir konu olan azınlıklar meselesi, Avrupa Birliği tarafından kapsam ve anlam değişikliği ile beraber ısrarla Türkiye'nin önüne çıkarılmaktadır.

#### A. Cumhuriyet Sonrası Dönemde Azınlıkların Durumları :

Türkiye'de devletin resmi olarak kabul ettiği azınlıklar tablosu ile uluslararası standartların uygulanması sonucu ortaya çıkan tablo arasında

<sup>50</sup> Rifat N. BALI, "Cumhuriyet Döneminde Azınlıklar Politikası", Birikim, Sayı: 115 (Kasım 1998), s. 80.

<sup>51</sup> ORAN, Türkiye'de Azınlıklar, s 49.

büyük farklar olduğu görülmektedir<sup>52</sup>. Azınlık kavramı ve azınlık hakları konusundaki hukuki ve siyasi tutumu gerek iç ve gerekse dış politika çerçevesinde büyük bir tekdüzelik sergileyen Türkiye'nin bugün azınlık olarak kabul ettiği kişiler Osmanlı'nın son zamanlarından itibaren bu statüde kabul edilmeye başlanmış olan gayrimüslimler olup, bunların da hepsi azınlık olarak kabul edilmemekte ve yalnızca üç tarihsel gayrimüslim grup<sup>53</sup> (Ermeniler, Museviler ve Rumlar) bu statü içerisine alınmaktadır<sup>54</sup>. Başka bir deyişle Süryani, Keldani ve Asuri gibi diğer gayrimüslim unsurlar ile çeşitli açılardan (etnik, dilsel, dinsel vb.) toplumun geri kalanından farklı olan bazı Müslüman vatandaşlar (örneğin Aleviler) bugün Türkiye'de benimsenen azınlık tanımının içerisine alınmamakta<sup>55</sup> ve günümüzde azınlık tanımının yüklediği anlam göz ardı edilmektedir.

Ancak, özellikle 1990 sonrası dünya gelişmeleri neticesinde azınlık hakları hem coğrafi açıdan çok genişlemiş hem de nitelik bakımından çok derinleşmiştir ve bu süreç hızla devam etmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'nin azınlıklar konusundaki bahsedilen tutumunda ısrar etmesi kendisini, çağdaş eğilimlerle daha da ters düşürecek ve aynı zamanda üzerindeki uluslararası baskıları da giderek arttıracaktır<sup>56</sup>.

#### 1. Rumlar :

Lozan sonrasında ilk sorun mübadele konusunda olmuştur. 1 Aralık 1926'da Türkiye ve Yunanistan mübadele ile ilgili bazı sorunları ortadan kaldıran bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmayla birlikte nüfus sorunlarının bazıları çözümlenmişse de diğer sorunlar yüzünden ilişkiler 1926 sonrasında yeniden gerginleşmiştir.

<sup>52</sup> ORAN, Türkiye'de Azınlıklar, S 47.

<sup>53</sup> Bugün Türkiye'de yaklaşık olarak 50.000 Ermeni, 27.000 Musevi ve 3.000 de Rum asıllı azınlık yaşamakta olup, bunların 70 milyon olarak kabul edilen Türkiye'nin toplam nüfusuna oranları % 0.1'in de altındadır. Bkz. Şule TOKTAS: "Citizenship and Minorities: A Historical Overview of Turkey's Jewish Minority", Journal of Historical Sociology, C. 18, S. 4, (Aralık 2005), s. 396.

<sup>54</sup> Orhan Kemal CENGİZ: "Türkiye'nin Dini Azınlıkları" (Tebliğ), Cemaatler ve Cemaatlerin Hukuki Sorunları, TESEV, Demokratik Değişim Gönüllüleri ve İsveç Başkonsolosluğu, 10 Aralık 2004, [http://www.tesev.org.tr/etkinlik/okemal\\_cengiz\\_sunum.php](http://www.tesev.org.tr/etkinlik/okemal_cengiz_sunum.php), (erişim tarihi: 17.04.2006).

<sup>55</sup> ORAN, Türkiye'de Azınlıklar, s. 48-49.

<sup>56</sup> ORAN, Türkiye'de Azınlıklar, s. 49.

1930'da nüfus sorunuyla ilgili olarak Ankara'da yeni bir sözleşme imzalanmış ve buna göre "Yerleşme tarihleri ve doğum yerleri neresi olursa olsun, İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türklerinin hepsi yerleşik olarak kabul edilmiştir.

Lozan'dan itibaren yapılan sözleşmelerle birlikte 1.100.000 Rum Anadolu'yu terk etmiştir. Ayrıca, ülkemizde yaptıkları faaliyetlerden dolayı zarar göreceklelerinden endişe duyan Rumların bir kısmı 6-7 Eylül 1955 olayları ile 1964 Kıbrıs bunalımı süresince ve özellikle de 1974 Kıbrıs Barış harekati esnasında Türkiye'yi terk etmişlerdir.

Rum kökenli vatandaşlarımız tüm vatandaşlarımızla aynı hak ve özgürlüklere sahip olarak yaşamaktadırlar. Rum azınlığın faaliyetlerini yönlendiren iki önemli etken, "Yunanistan'ın baskı ve kışkırtmaları ile Patrikhanenin faaliyetleridir."

Cumhuriyetin ilanından itibaren günümüze kadar olan dönemde Rum azınlıklar, örgütlü bir terör faaliyetinde bulunmamıştır.

## 2. Ermeniler :

1925 Şeyh Sait isyanında, 1937-38 Tunceli ayaklanmasında, özellikle 1965 sonrasında yaşanan Ermeni terörü ile 1984 yılından sonra faaliyet gösteren Bölücü Terör Örgütü (BTÖ) olan PKK'nın özellikle kırsal alandaki faaliyetlerinde Ermeni azınlıktan ferdi katılımlar görülmüştür.

Bugün Türkiye'de yaşayan Ermeniler, her türlü ayrılıkçı tutumu reddeden anayasal ilkeler çerçevesinde bütün Türk vatandaşlarının yararlandıkları haklardan eşit şekilde yararlanmakta, Parlamentoda temsil edilebilmektedirler. Cumhuriyet döneminde değişik zamanlarda beş milletvekili, Ermeni vatandaşlarımız arasından seçilmiştir<sup>57</sup>.

Din ve vicdan hürriyetlerini yine anayasal ilkeler çerçevesinde yaşamaktadırlar. Devlet memuru olma hakları da var olmasına rağmen kendileri müracaat etmemektedirler. Hiçbir baskıya maruz kalmadıklarını Türkiye'de

<sup>57</sup> Bu milletvekilleri; Bora Türker, Mığırdıç Sellefyan, Dr. Andre Vahram, Berç Turan, Dr. Zalar Tarver. (Milliyet Gazetesi Arşivi) 1960 tarihinden itibaren ise Mecliste hiçbir Ermeni milletvekili yer almamıştır.

yaşamaktan büyük bir memnunluk duyduklarını belirtmektedirler.

1970'li yıllardan itibaren Türk diplomatlarını hedef alan Ermeni terör örgütlerinin saldırılarını her fırsatta kınamakta bu terörün yol açtığı acıları diğer Türklerle beraber aynı ortak duygularla paylaşarak Ermeni terör ve propaganda odaklarına en etkili yanıtı bizzat kendileri vermektedir. 1979 yılında Artin Penik isimli Ermeni vatandaşımızın Taksim meydanında kendini yakarak, Ermeni terörünü lanetlemesi bunun acı ve anlamlı bir örneğidir.

Türkiye'deki Ermeniler genellikle yurt dışından yöneltilen tahriklere itibar etmemekte ve kendilerine tanınmış olan haklardan istifade ederek toplumda uyum içinde yaşamaktadırlar. Bunun sebebi, kendilerine tanınan hakların Ermenistan dahil tüm diğer ülkelerdekinden daha uygun olmasıdır.

Buna rağmen, 1985 Sevr Kongresi ve bu kongrede hazırlanan "Ermeni Anayasası" Ermeni diasporası tarafından düzenlenmiştir. Bu kongre ve kararlarına kısaca değinmek, dış Ermenilerin hedeflerini anlamak açısından faydalı olacaktır.

7-13 Temmuz 1985 tarihinde Sevr de yapılan 3'üncü Dünya Ermeni Örgütleri kongresinde yapılan tekliflerin ve kabul edilen Anayasa metninin Türkiye açısından Sevr'in geçerli Lozan'ın geçersiz olduğu ileri sürülmüş, ASALA'nın desteklenmesi, Türkiye'ye karşı savaşın devam etmesi kabul edilmiştir. Türkiye'ye karşı Yunanistan'ın ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin yürüttüğü savaşın desteklenmesi kabul edilmiştir.

Kongrenin kabul ettiği kararlar ise;

- a. Ermeni ulusal kurtuluş hareketiyle Türkiye'deki ilerici devrimci hareketler arasında ittifaklar kurulması,
- b. Lozan'da imzası bulunan devletler ile, BM, Ermenistan Cumhuriyeti, ABD ve Avrupa konseyine, Ermeni halkının sömürgeciliğin kaldırılmasından yararlanamayan tek halk olduğunu bildirilmesi,
- c. Sözde 1915 soykırımının tüm ülkelere kabul ettirilmesidir.

Kongrenin kabul ettiği anayasada ise; Türk işgali altındaki topraklarını kurtarmak, Ermenilerin vatanlarına dönüşlerini örgütlemek ve bunun için

hazırlıklar yapılması karara bağlanmıştır.

### 3. Yahudiler :

Yahudiler tüm diğer azınlıklar gibi Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının güvencesi altında huzur ve güven içerisinde din ve vicdan özgürlükleri ile birlikte yaşamaktadırlar.

1933'ten itibaren Almanya'da iktidara gelen Nazi yönetiminin baskılarından kaçan binlerce Yahudi Türkiye'ye göç etmiştir. Bu göçmenlerin içerisindeki sanatçı ve öğretim üyeleri birçok üniversitede istihdam edilmiştir.

Türkiye, Yahudi azınlık vasıtasıyla ABD'de faaliyet gösteren Yahudi lobilerinden faydalanarak, uluslar arası alandaki problemlerde destek kazanmıştır. İsrail devletinin kurulması ile birlikte Türkiye'den yaklaşık 40.000 Yahudi İsrail'e göç etmiştir.

Yahudi cemaati Türk toplumuyla en fazla kaynaşmış cemaattir. Türkiye'de yaşayan Yahudi azınlığının son derece teşkilatlı ve kapalı olarak organize olduğu dikkati çekmektedir.

Yahudi azınlığının en dikkati çeken özelliği birbirleri ile olan bağlılıklarıdır. Organizasyonlarını meşru dernekler ile yürütmektedirler. Bu dernekler 1954 yılında kurulan Rotary ve 1960'li yıllarda kurulan Lions kulüpleridir. Barış, yardımlaşma ve dostluk amacıyla kurulan bu derneklerin kurucularının ve üyelerinin büyük çoğunluğunun Yahudi ve diğer azınlıklardan olması dikkat çekicidir.

Genel bir değerlendirme olarak 50.000 kişilik bir nüfusa karşılık Türk ekonomisinin yaklaşık %10'luk bölümünü ellerinde bulunduran Türkiye Yahudileri toplumda herhangi bir ayrımcılık ve mağduriyetle karşılaşmadan hayatlarını devam ettirmektedirler.

### 4. Diğer Azınlık Grupları :

#### a. Süryaniler :

1960 yılına kadar ağırlıklı olarak Güneydoğu bölgesinde yaşayan Süryaniler ekonomik şartların bozulması sonucu yaşadıkları yerlerden göç

etmeye başlamışlardır. Gidilen yerler önceleri İstanbul, daha sonra Avrupa olmuştur.

Süryaniler günümüzde bir çok mezhebe bölünmüş şekilde yaşamaktadırlar. Süryani Kadim kilisesi en kalabalık mezhebi oluşturmaktadır. Süryani Kadim kilisesi, Hıristiyanlığı ilk kabul eden topluluk olduklarından dolayı, ilk günkü kilise ve inanç şeklini kuralları ile birlikte günümüze kadar yaşatmışlardır. Bu nedenle Süryani Kadim kilisesi bir çok araştırmacının ilgisini çekmektedir. Türkiye'de yaşayan Süryanilerin büyük çoğunluğu da bu kiliseye mensuptur. Türkiye'de ayrıca sayıca daha az olan Süryani Katolik ve Süryani Protestan cemaatleri de vardır.

Günümüzde Türkiye'de yaşayan yaklaşık 15.000 Süryani vardır. Büyük çoğunluğu İstanbul'da yaşayan Süryanilerin Güneydoğuda sayıları oldukça azalmıştır. Dinsel açıdan Türkiye'de iki Metropolitlik tarafından temsil edilirler. İstanbul'da yaşayan Süryanilerin metropol lideri Yusuf Çetin, (Mardin'deki Deyrul Zaferan Manastırı) Güneydoğu metropoliti ise Samuel Aktaş'tır.

b. Yezidiler, Keldaniler, Nasturiler :

Yoğun olarak Doğuda yaşamakta olup, başlıca illeri Hatay, Mardin, Hakkari, Diyarbakır ve Siirt'tir. Yezidiler Kürtçe konuşmaktadırlar; Keldani ve Nasturilerin ayin dilleri Süryanice olup, genelde kendi dillerini Kürtçe ile beraber kullanırlar. Ülkemizde sayıları, yaklaşık 8000-10.000 civarındadır.

c. Bulgarlar :

18 Ekim 1925'te Ankara'da imzalanan Türkiye'nin azınlıklar konusunda yükümlülük altına girdiği iki taraflı tek antlaşma olan, resmi adıyla, "Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Krallığı Arasında Dostluk Antlaşması"<sup>58</sup>, Türkiye'de kalan Bulgar azınlığının Lozan anlaşmasının azınlıklar ile ilgili 37-45'nci maddelerinden faydalanması hükme bağlanmıştır. O tarihte Türkiye'de 3000 civarında Bulgar azınlık bulunmaktadır.

Türkiye ve Bulgaristan'ın, birbirleri ile olan ilişkilerinde, ülkelerindeki

<sup>58</sup> Reha PARLA, Belgelerle Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Temelleri Lozan-Montrö/Türkiye'nin Komşularıyla İmzaladığı Temel Belgeler (Suriye, Irak, İran, SSCB, Bulgaristan, Yunanistan), Lefkoşa: Tezel Ofset ve Matbaacılık, 1985. s. 206-209.

azınlıklarla ilgili yükümlerinin hukuki kaynağı olan ve yukarıda azınlıklara ilişkin hükümleri genel olarak değerlendirilen Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması bugün de yürürlükte bulunmaktadır<sup>59</sup>.

Şu an Türkiye'de (1997'de kilise papaz seçimlerine göre) 600 Bulgar azınlık bulunmaktadır. Bunların 400 kadarı İstanbul'da kalan 200'ü İstanbul'la bağlantılı olmak üzere Edirne ve Tekirdağ'da çoğunluğu teşkil etmek kaydıyla Trakya'da birkaç ilde yaşamaktadır. İstanbul'da 1 adet kiliseleri (Fener'de) mevcuttur. Çok küçük ticari işletmelerin sahibi olup refah düzeyleri Türkiye ortalamasına tekabül etmektedir.

B. Cumhuriyet Döneminde Cemaat Vakıfları ile İlgili Mevzuat Değişiklikleri :

Azınlıkların Türkiye'de Lozan Barış Antlaşması ile sahip oldukları en önemli haklardan biri de sahip oldukları vakıfları devam ettirebilme hakkıdır. Vakıflarla ilgili haklar zaman içinde en fazla değişime uğrayan haklar olmuştur. 1936 Beyannamesi olarak bilinen ilk düzenleme ile kontrolü Vakıflar Genel Müdürlüğüne giren azınlık vakıflarının idari ve mali yapıları ile mal edinebilme hakları konusunda yaşanan mevzuat değişiklikleri aşağıda sunulmuştur. Avrupa Birliği katılım sürecinde çıkarılan uyum yasaları özellikle azınlık vakıfları hakkında önemli değişiklikler getirirken yeni sahip oldukları haklar ile azınlık vakıflarının faaliyetlerinin artacağı değerlendirilmektedir.

Gayrimüslim cemaat vakıflarının taşınmazları konusundaki 1912 tarihli yasanın ardından, Cumhuriyet döneminde çıkartılan 5 Haziran 1935 tarihli, 2762 sayılı Vakıflar Kanununda belirtilen<sup>60</sup> cemaatlere ait, başta İstanbul ili olmak üzere çeşitli illerde Rumlara, Ermenilere, Yahudilere, Süryanilere, Keldanilere, Bulgarlara, Gürcülere ve diğerlerine ait olmak üzere toplam 161 adet vakıf bulunmaktadır.

Söz konusu yasanın 44. maddesi ile 1912 tarihli yasadan sonra tapuya verilen belgeler ve diğer delillerle vakıf olarak tasarruf edildiği anlaşılan taşınmazların vakıf adına tescilinin yapıp, tapularının verileceği kabul edilerek,

<sup>59</sup> TOLUNER, s. 246.

<sup>60</sup> 2762 Sayılı Vakıflar Kanunu için bkz. <http://www.vgm.gov.tr/menu/kanun/2762.asp>.

azınlık vakıflarından envanterlerinde olan taşınmaz mal ve gelirlerini Vakıf Bölge Müdürlükleri'ne beyan etmeleri istenmiştir. 1936 Beyannamesi olarak kabul edilen bu mal beyannameleri, Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 8 Mayıs 1974 tarihinde oybirliği ile aldığı bir karar ile "Vakıfname"<sup>61</sup> olarak kabul edilmiş ve bu beyannamelerde "vakıfların yeniden mal iktisap etmeleri, bağış veya vasiyet yoluyla mal edinmeleri hususlarında bir açıklık bulunmadığı" yorumu ile vakıfların yeni mal iktisap edemeyecekleri sonucuna varılmıştır.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun bu kararına istinaden birçok dava açılmış ve bu davalar sonucunda da azınlık vakıflarının 1936 Beyannamesinden sonra edindiği mallar geri alınarak eski sahiplerine bedelsiz olarak iade edilmiştir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği adaylığı sürecine girmesi ve bu süreç içerisinde söz konusu vakıfların sorunlarını da konu alan reformların gerçekleştirilmesi neticesinde kısmen de olsa sorunlar giderilmeye başlamıştır. Bu çerçevede ilk olarak 3 Ağustos 2002 tarihinde 4771 Sayılı Kanun<sup>62</sup> kabul edilmiş ve söz konusu kanunun 4. maddesi ile 1936 Beyannameleri bertaraf edilerek, vakfiyeleri olsun veya olmasın cemaat vakıflarına, Bakanlar Kurulu'nun izniyle dini, hayri, sosyal, eğitsel, sıhhi ve kültürel alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamak üzere taşınmaz mal edinmek ve taşınmaz malları üzerinde tasarrufta bulunmak olanağı tanınmıştır.

2 Ocak 2003 tarihinde kabul edilen 4778 Sayılı Kanunun<sup>63</sup> 3. maddesi ile 4771 Sayılı Kanunda izin alınacak makam olarak belirtilen "Bakanlar Kurulu" kanun metninden çıkartılmış ve bu konuda tek yetkili makam olarak "Vakıflar

<sup>61</sup> Vakfeden kişi veya kişilerin, kurdukları vakıfla ilgili ileri sürdükleri şartları ihtiva eden ve mahkeme tarafından onaylanan belgeye "vakfiye veya vakıfname" denilmekte olup, bunlarda vakfın statüsü, amacı, nasıl ve kimler tarafından idare edileceği ve vasiyet ve bağış kabul edip edemeyeceğine dair bilgiler yer alır. 1936 yılında azınlık vakıfları tarafından verilen beyannameler ise birer vakfiye olmayıp, söz konusu vakıfların fiilen tasarruf ettikleri malların tescilli amacı ile verilmiş birer taşınmaz listesidirler. Nitekim doktrinde de, Yargıtay'ın verdiği kararın 1935 tarihli Vakıflar Kanunu'nun amacına aykırı olduğu kabul edilmektedir. Bkz. "Vakıf Müessesesi ve Kıbrıs Vakıfları", [http://www.devletarsivleri.gov.tr/yayin/osmanli/kibris\\_veb/birinci\\_bolum/vakif\\_muessesesi.htm](http://www.devletarsivleri.gov.tr/yayin/osmanli/kibris_veb/birinci_bolum/vakif_muessesesi.htm), (erişim tarihi: 14.08.2006)

<sup>62</sup> 3 Ağustos 2002 tarihli 4771 Sayılı Kanun için bkz. <http://www.belgenet.com/yasa/k4771.html>, (erişim tarihi: 14.08.2006)

<sup>63</sup> 86 2 Ocak 2003 tarihli 4778 Sayılı Kanun için bkz. <http://www.belgenet.com/yasa/k4778.html>, (erişim tarihi: 14.08.2006)

Genel Müdürlüğü” belirtilmiştir. Nihayet 15 Temmuz 2003 tarihinde kabul edilen 4928 Sayılı Kanunun<sup>64</sup> 2. maddesi ile, cemaat vakıflarının gayrimenkullerini tapuya tescil için öngörölmüş olan altı aylık başvuru süresi on sekiz aya çıkartılmıştır.

Son olarak çıkartılan 24 Ocak 2003 tarihli “Cemaat Vakıflarının Taşınmaz Mal Edinmeleri, Bunlar Üzerinde Tasarrufta Bulunmaları ve Tasarrufları Altındaki Taşınmaz Malların Bu Vakıflar Adına Tescil Edilmesi Hakkında Yönetmelik”<sup>65</sup>, azınlık vakıflarının Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün izni ile satın alma, hibe, vasiyet ve diğer yollarla taşınmaz edinebileceğini, konunun gerektiğinde ilgili Bakanlık, kamu kurum ve kuruluşlarının görüşü alınarak Vakıflar Meclisi’nde inceleneyeceğini, eksik belgeler varsa iki ay içinde tamamlanacağını, kararın olumlu olması halinde vakfa yetki belgesi verileceğini belirtir. Faaliyette bulunan cemaat vakıfları başlığı altında muhtelif cemaatlere ait 160 vakfın da listesi verilmiştir.

Ancak Avrupa Birliği adaylığı sürecinde çıkarılan uyum yasalarının tüm olumlu yanlarına rağmen tam anlamıyla uygulanamadığı ve bu yüzden de soruna çözüm üretmekte yetersiz kaldıkları söylenebilir.

#### C. Yabancı ve Azınlık Vakıfları:

03 Ağustos 2002 tarihinde yürürlüğe giren AB uyum paketi olarak bilinen 4771 Sayılı Kanunla, yabancı ölkelerde kurulmuş vakıfların Bakanlar Kurulu izni ile Türkiye’de şube açmalarına, faaliyette bulunmalarına ve kurulmuş vakıflarla işbirliği yapmalarına imkan sağlanmıştır.

Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan yabancı vakıfların Türkiye’de şube açması, çalışması, denetlenmesi ve kapatılması esaslarını kapsayan taslak genelge:

Yabancı ölkede kurulmuş vakıfların uluslar arası alanda işbirliği yapılmasında yarar görölen hallerde, karşılıklı olmak koşuluyla, İçişleri ve Dışişleri Bakanlıklarının görüşleri alınmak suretiyle, Vakıflar Genel

<sup>64</sup> 15 Temmuz 2003 tarihli 4928 Sayılı Kanun için bkz.

<http://www.belgenet.com/yasa/k4928.html>, (erişim tarihi: 14.08.2006)

<sup>65</sup> Yönetmelik tam metni için bkz. <http://www.belgenet.com/yasa/k4771-y2.html>, (erişim tarihi: 14.08.2006)

Müdürlüğü'nün bağlı bulunduğu bakanlığın önerisi üzerine, kültürel, ekonomik ve teknik konularda bilgi veya teknolojilerden yararlanmak koşuluyla bakanlar kurulunun izniyle Türkiye'de şube açabilecekleri, bu iznin verilebilmesi için;

1. Kuruluş statüsünün,
2. Vakfa ait faaliyet raporu ile Türkiye'de yapılması planlanan faaliyetleri konusu hakkında belge ve bilgilerin,
3. Bilançosunun,
4. Vakfın yetkili organının Türkiye'de birim açması kararının,
5. Halihazır vakıf yöneticileri ile vakfa ait şubelerde görev alacak kişilere ait açık adres ve kimlik bilgilerinin,
6. Vakfın Türkiye'de faaliyet gösterme amacının ve gerekçesinin, vakıf tarafından açılacak şubede görev alacak en az beş kişinin başvuru belgesinin Türkçe'ye çevrilmiş onaylı örnekleri ile birlikte Vakıflar Genel Müdürlüğüne müracaat etmesi gerektiği belirtilmiştir. Mevzuata aykırı davranan vakfın İçişleri ve Dışişleri Bakanlıklarının görüşü alınarak, Bakanlar Kurulu Kararı ile kapatılacağı hususlarını içermektedir<sup>66</sup>.

Ayrıca, AB Uyum Yasaları çerçevesinde çıkarılan yeni mevzuat kapsamında, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yetki, görev ve sorumluluğuna ilişkin Kanunun 26'ncı maddesine aşağıdaki beş fıkra eklenmiştir.

1. Yabancı ülkelerde kurulmuş vakıflar; Türkiye'de şube, temsilcilik veya sair adlarla herhangi bir kurum kurmak veya Türkiye'de kurulu vakıflarla ilişki ve işbirliğinde bulunmak istedikleri takdirde Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne müracaat ederler .
2. Vakıflar Genel Müdürlüğü, Dışişleri ve İçişleri Bakanlığı'nın görüşlerini aldıktan sonra kendi görüşüyle birlikte bakanlar kuruluna teklifte bulunur. Bakanlar kurulunca gerekli karar verilir. Bu konuda karşılıklılık ilkesi (Mütekabiliyet) uygulanır.
3. Türkiye'de birim kurmalarına izin verilen yabancı vakıflar

<sup>66</sup> İsmail. GÜNDÜZ, "Türkiye'de Mevcut Azınlıklar ve Bu Azınlıkların Yasal ve Örtülü Faaliyetleri Nelerdir?", İstanbul: KHA Tez, 2002, s. 3-59.

Türk medeni Kanunu'na göre kurulan vakıflar hakkında uygulanan mevzuata tabi olurlar. Bu vakıflar Türkiye'de ticari şirket, işletme kuramazlar ve kazanç getirici diğer faaliyetlerde bulunmazlar.

4. Türkiye'de, Türk medeni Kanunu hükümlerine göre kurulan vakıfların yurt dışında teşkilat kurmak veya yabancı vakıflarla ilişki ve işbirliğinde bulunmak istemeleri ve bağış almaları halinde de iş bu değişiklikte eklenen birinci ve ikinci fıkra hükümleri uygulanır.

5. Cemaat vakıflarının 1936 tarihinden 01 Ocak 2002 tarihine kadar her ne surette olursa olsun iktisap etmiş oldukları gayri menkuller 2762 sayılı Vakıflar Kanununun 44'üncü maddesine göre verilen 1936 tarihli beyannamelerine eklenir. Vakıfların satın alma, bağış, ölüme bağlı tasarruflar ve benzeri yolla ellerinde bulundurdukları gayri menkulleri 1936 listelerine eklenmelerine, Dışişleri ve İçişleri Bakanlığının uygun görüşü alınarak Vakıflar Genel Müdürlüğüne karar verilir. Bu vakıfların taşınmaz iktisap etmeleri ve taşınmazları üzerinde her türlü tasarrufta bulunmalarına Dışişleri ve İçişleri Bakanlığının uygun görüşü alınarak Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce karar verilir. Yukarıdaki hükümlerin uygulanmasında devletlerarası mütekabiliyet şartı aranabilir.

Cemaat vakıflarının durumu AB Uyum Paketleri çerçevesinde iyileştirilmişse de uygulamada bu vakıflar da çeşitli güçlüklerle karşılaşmışlardır. Cemaat vakıfları, bugüne kadar, tasarrufları altında bulunan taşınmazların ancak çok az bir kısmını tapuya tescil ettirebilmişlerdir. Yapılan başvuruların birçoğu hak sahibi olmadıkları gerekçesiyle reddedilmiş ya da belgelerin eksik olduğu gerekçesiyle geri çevrilmiştir<sup>67</sup>.

Bu konuda son olarak, AB Uyum Kanunları çerçevesinde çıkarılan ve 2672 sayılı Vakıflar Kanunu'nda değişiklik getiren, cemaat vakıflarıyla ilgili 2 Ocak 2003 tarih ve 4478 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun gereğince, 24 Ocak 2003 tarihinde çıkarılan yönetmelik, Süryanileri de

<sup>67</sup> ORAN, Türkiye'de Azınlıklar, s. 100-107.

Lozan Antlaşması'na göre tanınan azınlıklar arasına almıştır<sup>68</sup>.

#### D. Yabancı ve Azınlık Okulları :

Ülkemizde bu okullar kapsamında, yabancılara ait olan "yabancı okulları" ile Türk vatandaşı azınlıklara ait olan "azınlık okulları" olmak üzere iki türden bahsedilebilir. Konumuz içinde kalan bu iki tür okul "çok değişkenli" denklemlerin sonucunda ortaya çıkmıştır. Gerek "yabancı" gerekse "azınlık" okulları bir yandan Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa devletleri arasındaki siyasi mücadelenin bir sonucu olarak ortaya çıkarken, diğer yandan da Osmanlı modernleşmesinin dini ve etnik cemaatlere getirdiklerinin birer ürünüdürler.

Müslüman topluluklar üzerinde misyoner faaliyetlerde bulunmanın sonuçsuz kalacağını anlayan Avrupa devletleri çabalarını Hıristiyan unsurlar üzerine yöneltmek zorunda kalmışlar, Osmanlı "millet sistemi"nin cemaatlere tanıdığı kolaylıklardan yararlanarak ve büyük ölçüde ruhsatsız olarak faaliyete geçmişlerdir.

Sevr Antlaşması'nın 149. maddesinde, Osmanlı Devleti'nin Türkiye'deki bütün soy azınlıklarının kilise ve okul konularında özerkliğini tanımayı ve saygı göstermeyi üstleneceği, bu çerçevede Müslüman olmayan soylara kilise, okul ya da adalet konularında, başta sultanlarca verilmiş olmak üzere tüm ayrıcalıkları ve bağışıklıkları teyit ederek gelecekte de destekleyeceği hükmü yer almıştır<sup>69</sup>.

24.7.1923 Tarihli Lozan Antlaşmasınının 40 ve 41'inci maddeleri azınlık okullarına ilişkindir. Devletin okulu olarak değil de, devlet karşısında Lozan Antlaşması ile garanti altına alınmış bulunan azınlık okulları, klasik anlamda özel okullardan farklı olarak, azınlık cemaatlerine aittir. 40. Maddede, "Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, hem hukuk bakımından hem de öteki Türk uyruklarıyla aynı işlemlerden ve aynı garantilerden yararlanacaklardır. Özellikle, giderlerini kendileri ödemek üzere, her türlü hayır kurumlarıyla, dinsel ve sosyal kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda

<sup>68</sup> KESKİN, "Azınlıklar Konusu", Yaşayan Lozan, Çağrı Erhan (Der.), Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2003, s. 251.

<sup>69</sup> ÜNER, s. 201-202.

kendi dillerini serbestçe kullanmak ve dinsel ayinleri serbestçe yapmak konularında eşit hakka sahip olacaklardır.” denilmektedir. Bu maddede, sadece gayrimüslim vatandaşlara kendi eğitim kurumlarını kurma ve kendi dillerini eğitim dili olarak kullanma hakkı tanınmıştır. Son olarak Türkiye'nin, Sevr Antlaşması'nda yer alan kilise, okul ve adalet konularında başta sultanlarca verilmiş fermanlar ve özel buyruklar olmak üzere çeşitli düzenlemelerle tanınmış ayrıcalıklar ve bağışlıkları tanıma zorunluluğu Lozan'da ortadan kaldırılmıştır<sup>70</sup>.

1982 Anayasası da eğitim alanında uluslar arası yükümlülüklerin ifası ve özellikle yabancıların müktesep haklarının korunması açısından, eğitim hakkına ilişkin 42'nci maddenin 9'uncu fıkrasının son cümlesinde: "Milletlerarası antlaşma hükümleri saklıdır" demektedir. Bundan azınlık okullarının kastedildiği açıktır.

1844 yılında Fener Patrikhanesi'nin kendi din adamlarını yetiştirmek amacıyla kurduğu Heybeliada Ruhban Okulu, 1971'de Anayasa Mahkemesi'nin özel yüksek okulların devletleştirilmesine karar vermesi üzerine kapatılmıştır. Bu nedenle Patrikhane kendi ihtiyacını karşılayacak yeni din adamları yetiştirememektedir. Lozan Antlaşması'nın 40. maddesi çerçevesinde azınlıklara her türlü okulu kurma konusunda eşit haklar verilmiş olduğuna göre, Türkiye'de 1980'lerden sonra kurulan özel vakıf üniversiteleri gibi Heybeliada Ruhban Okulu'nun da açılacağı düşünülmüştür. Ancak askeri ve dinsel okulların sadece devlet eliyle kurulabileceğini söyleyen Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) Kanunu nedeniyle okulun tekrar açılması mümkün olamamıştır. Diğer taraftan, AB'ye adaylık sürecinde yapılan reformlar çerçevesinde Heybeliada Ruhban Okulu'nun açılması yeniden gündeme gelmiştir<sup>71</sup>.

#### E. Diğer Azınlık Hakları Uygulamaları:

Lozan'a göre Özetlersek; Türk vatandaşı olan gayrimüslim azınlıklar, medeni ve siyasi haklardan Müslümanlarla eşit olarak istifade edecekler;

<sup>70</sup> Baskın ORAN, "Lozan'ın Azınlıkların Korunması Bölümünü Yeniden Okurken" AÜSBFD (Prof. Dr. Yılmaz Günel'a Armağan), C. 49, No: 3-4 (Haziran-Aralık 1994), s. 286-287; ORAN, Türk Dış Politikası, s. 238.

<sup>71</sup> KESKİN, "Azınlıklar Konusu", s. 260.

Türkçe'den başka bir dili, hususi veya ticari münasebetlerinde, dini işlerinde, gazete ve her türlü neşriyat faaliyetleriyle mahkemelerde kullanabilecekler; masrafları kendilerine ait olmak üzere her türlü hayır, din ve eğitim müesseseleri ihdas, idare ve kontrol etmek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak hakkına sahip olacaklardır.

Bu hakları, Türkiye Cumhuriyeti devleti, Anayasa ile de olsa değiştiremez; çünkü bunların uluslar arası niteliği vardır. Azınlıkların bu hakları, o zaman, şimdiki BM'in yerine kaim olan Milletler Cemiyeti'nin kefaleti ve kontrolü altına alınmıştır. Türkiye, Lozan Barış Antlaşmasınının 44'üncü maddesiyle, bu hakların "Beynelminel menfaati haiz taahhüdat şekli etmelerini ve Cemiyet-i Akvamin kefaleti altına vaz edilmesini" kabul etmiştir.

Azınlıklar Alt Komisyonu'nda Medeni Hukuka ilişkin hakların dışında kalan bu diğer haklar arasında özellikle, dolaşım özgürlüğü, genel af, askerlik hizmeti, savaş koşulları yüzünden dağılmış aileler ve bunların mallarının geri verilmesi ve azınlıkların dini statüsü (veya hakları) gibi konularda çetin tartışmalar çıkmıştır. Ancak tüm tartışmalar sonunda gayrimüslim azınlıklar, Osmanlı devleti döneminde sahip oldukları imtiyazlı haklarının önemli bir kısmını, Cumhuriyet rejiminde de koruma imkanını elde etmişlerdir.

Türkiye'de, başta 1982 Anayasası olmak üzere bazı hukuksal düzenlemede açık bir biçimde ifadesini bulan resmi görüşe göre, Lozan Antlaşması'yla tanınan gayrimüslim azınlıklar dışında başka bir azınlık yoktur.

Söz konusu yaklaşımın temel kaynağı, 1982 Anayasası'nın Başlangıç bölümünde yer alan "Türk varlığının devleti ve ülkesi ile bölünmezliği" ilkesi, yine bu ilkenin tekrarlandığı, "Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir." şeklindeki 3. maddesi ve 1, 2, ve 3. maddelerin "değiştirilemeyeceği ve değiştirilmesinin dahi teklif edilemeyeceğini" öngören 4. maddedir<sup>72</sup>.

Genel olarak, Türkiye'deki azınlık mevzuatı ve uygulamalarına bakıldığında, Anayasa'nın 66. maddesindeki, vatandaşlığı tanımlayan ve Türk

<sup>72</sup> Aynur AYZİT, , "Mevzuatın Görünümü", Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslar arası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması), İbrahim Kaboğlu (Der.), İstanbul: İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi Yayınları, 2002, s. 242

olmayı devletle birey arasındaki hukuksal ilişkiye, yani vatandaşlığa bağlayan çağdaş hüküm ile mevzuattaki bazı hükümler çatışmakta ve Türk kelimesine verilen anlam çerçevesinde çeşitli ayrımcı uygulamalar görülmektedir<sup>73</sup>.

---

<sup>73</sup> ORAN, Türkiye'de Azınlıklar, s. 76-77.

## İKİNCİ BÖLÜM

### AVRUPA BİRLİĞİNİN AZINLIK DEĞERLENDİRMESİ VE TÜRKİYE’NİN BUGÜN KARŞI KARŞIYA OLDUĞU DURUM

#### I. Avrupa Birliğinde Azınlık Hakları ve Türkiye’ye Yaklaşım :

1990’lı yıllarda başlayan, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin adaylığı insan ve azınlık haklarının Avrupa Birliği müktesebatı içerisinde önemli yer kaplayacak şekilde yasalaşması sürecini başlatmıştır. Bu süreçteki ilk aşama 7 Şubat 1992’de Maastricht’te imzalanan Avrupa Birliği Antlaşması ile siyasi birliğe yönelik ilk adımlar atılırken insan haklarının birlik müktesebatı içerisinde yasalaşmış, takiben 1993 Kopenhag Zirvesi’nde daha çok aday ülkelere hitap eden ve Kopenhag Kriterleri olarak adlandırılan siyasi şartlar üzerinde antlaşmaya varılmıştır.

Bu tarihe kadar yapılan tüm düzenlemelere karşın Avrupa Birliği’nin azınlıklarla ilgili anlayışı net bir çerçeveye oturmamıştır. Çünkü azınlık hakları daha çok Avrupa Birliği’ne üye olmaya çalışan devletlerin önüne sürülen bir konu olmuştur. Avrupa Birliği üyesi devletlerin birliğin karar alma sürecine katılırken ve yükümlülüklerini yerine getirirken azınlıklara ne seviyede yetki tanıyacakları ise kendi anayasal düzenleri gereğince bir iç mesele statüsündedir. “Çünkü üye ülkelerin azınlıklar konusunda ortak bir anayasal gelenekleri oluşmuş değildir”. Bu durumda da üye ülkeler tarafından çok farklı uygulamalara başvurulmaktadır<sup>74</sup>.

#### A. Kopenhag Siyasi Kriterlerinde Azınlık Hakları :

Sovyet Bloğunun dağılmasıyla, demokrasi, insan hakları ve liberal ekonomi konularında yetersiz sicili bulunan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupa Birliği’ne yönelmesi ve Avrupa Birliği’nin de azınlık sorunlarının

<sup>74</sup> Ayşe Özkan DUVAN, “Avrupa Birliği ve Azınlık Hakları”, Avrasya Dosyası, Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri, Cilt 10, Sayı 2, 2004, s. 194.

canlılığını koruduğu bu ülkeleri yeni genişleme sürecine dahil etmesi, adı geçen ülkelerin üyeliklerine yönelik yeni siyasi kriterler oluşturmayı zorunlu kılmıştır<sup>75</sup>.

Bu zorunluluk sonucu, 21-22 Haziran 1993'te Kopenhag'da yapılan Avrupa Birliği Hükümet ve Devlet Başkanları Zirvesi'ni müteakiben yayınlanan Sonuç Bildirisi'nde tam üyelik için gereken şartlar belirtilmiştir<sup>76</sup>.

Kopenhag'da AB Konseyi'nce belirlenen siyasi kriterler dört ana başlık altında toplanmıştır:

1. Demokrasi,
2. İnsan hakları,
3. Hukukun üstünlüğü,
4. Azınlıklara saygı.

Bu ifadeleri Kopenhag Zirvesi'ni takip eden zirve kararlarıyla Avrupa Birliği Komisyonu ve Konseyi açmıştır. Demokrasi ifadesinde, siyasal çoğulculuk, ifade özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü vardır. Bunların Anayasanın garantisi içerisinde olması gerekmektedir. Devlet, kurumların çalışmasına olanak sağlayan, demokratik ve anayasal kurumlar ile, bağımsız yargının varlığını temin etmek durumundadır. Yine, değişik siyasi partilerin dönüşümlü olarak iktidara gelmelerine olanak verecek, muhalefetin rolünü de tanıyan özgür ve dürüst seçimlerin varlığı koşulu aranmaktadır. Yani, siyasal sistemin bu çerçevede işlemesi gerekmektedir.

İnsan hakları ifadesi ise, Avrupa Konseyi'nin İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi'ne taraf olunması, bunun bütünüyle kabul edilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkının verilmesi, (Türkiye 1987 yılında verdi) tüm vatandaşlar, dil, din, cinsiyet, ırk ayırımı yapılmadan, ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü ile azınlık haklarının hukuk karşısında eşit olması gibi haklar tanınması gerekmektedir.

<sup>75</sup> KURUBAŞ, s. 154., Füsun TÜRKMEN, Avrupa Birliği ve İnsan Hakları, İstanbul: Boyut Yayınları, 2003, s. 148.

<sup>76</sup> Rıdvan KARLUK, Avrupa Birliği ve Türkiye, Sekizinci Basım, İstanbul: Beta Yayınları, 2005, s. 103.

Hukukun üstünlüğünden kasıt, adalete olan güvenin, toplumda kurumsallaşması ve topluma temel hukuk güvencelerini verebilen bir mekanizmanın o ülkede yerleşmiş olması koşulu getirilmektedir. “Üyelik, aday ülkelerin demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlıkların korunmasını ve saygı görmesini teminat altına alan kurumların istikrara kavuşturulmuş olmasını” varsayar<sup>77</sup>.

Kopenhag Bildirisinin ulusal azınlıklar ile ilgili bölümünde ulus toplumunun içinde yaşayan etnik azınlıklar da ulusal azınlık statüsünde kabul edilerek, ulusal toplumdan ayrı olarak kendi varlıklarını sürdürmeleri için birçok kültürel hak tanınmaktadır. Herkese ulusal vatandaşlık dışında bir alt kimlik seçerek ayrı bir ulusal azınlığa ait olma hakkı getirmektedir. Bu kişilerin hem ulusal vatandaşların haklarına eşit olarak sahip olmaları, hem de seçtikleri alt kimliğin azınlık kültürünün kültürel haklarını elde etmeleri Kopenhag ilkeleri ile sağlanmaktadır.

Ulusal azınlığa ait olmayı seçme durumunun hiçbir dezavantaj yaratmayacağı ayrı bir madde olarak düzenlenmektedir. Ulusal azınlıklara mensup kişilere, alt kimlikli yeni durumlarında kendilerini her yönden geliştirme hakkı tanınmaktadır.

Ulusal azınlıklara serbestçe anadillerini kullanma, yayın yapma, eğitim yapma, radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçları kurma hakları tanınmaktadır. Her alanda kendi din, eğitim ve kültür kurumları aracılığı ile varlıklarını sürdürebilecekleri ve faaliyet gösterebilecekleri ayrı bir madde ile düzenlenmektedir.

Böylelikle, Avrupa Birliği çok net bir biçimde Kopenhag Siyasi Kriterleri bağlamında, azınlıkların korunmasını tam üyelik için ön şart kabul etmiştir<sup>78</sup>.

Dinsel yaşamları ile ilgili bütün gerekleri serbestçe yerine getirebilme hakkı ve sınır ötesinde yaşayan üyeleriyle özgürce ilişki kurma hakkı, yine ulusal azınlıklara ayrı bir hak olarak tanınmaktadır. Hükümet dışı kuruluşlar arasında yer alma, bunlarla ilgili bütün hak ve düzenlemelerden yararlanma, ulusal

---

<sup>77</sup> TÜRKMEN, s. 148.

<sup>78</sup> KURUBAŞ, s. 155.

azınlıkların ayrı varlıkları açısından gerekli görülmüş ve bu hak da onlara tanınmıştır.

Kopenhag belgesini imzalayan ve bu kriterleri kabul eden devletlere, ulusal azınlıkların toplumdaki ayrı bir toplum olarak varlığını koruması ile ilgili tüm tedbirleri alması, bir hukuksal yükümlülük olarak getirilmektedir. Ayrıca devletlere, ulusal azınlık kimliğini benimseyenlere kamusal alanda iş verilmesi konusu da bir yükümlülük olarak getirilmektedir. Katılan devletlerin, ulusal azınlıkların konuları ile ilgili tüm sorunları hukuk devleti çatısı altında çözüme kavuşturulmaları Kopenhag belgesinde dile getirilmektedir.

Son olarak da, azınlıklara saygı çerçevesinde, yine Avrupa Konseyi'nin, "Ulusal Azınlıkların Korunması Hakkındaki Çerçeve Sözleşmesi" ile Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin 1993 yılında kabul ettiği, "Ulusal Azınlıklarla İlgili Tavsiye Kararı"nın kabul edilmesi öngörülmektedir. Bu metinler, Parlamentoda eşit temsil, hükümette üye bulundurabilme, yerel yönetimlere katılma, ilk ve orta öğretimde ana dilde eğitim olanağı, idari ve yargı alanlarında ana dil kullanımına olanak verilmesini öngörmektedir.

Avrupa Birliği, Kopenhag Kriterleriyle birliğe katılacak yeni ülkelerin azınlık sorunlarının tam üyelikten önce çözüme kavuşturulmasını amaçlamıştır. Çünkü azınlıklar konusu, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarının tamamlayıcı bir ögesi ve demokratik istikrarın güvencesidir. Ayrıca "AB için çeşitlilik ve farklılıklar demokrasinin vazgeçilmez unsurlarıdır"<sup>79</sup>.

#### B. Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Süreci :

Türkiye'ye adaylık statüsü, 10-11 Aralık 1999'da yapılan Helsinki Zirvesi'nde verilmiştir<sup>80</sup>. Daha önce, adaylık statüsüne Merkezi ve Orta Avrupa devletlerinin yanına, Kıbrıs ve Malta da eklenmiş, fakat Türkiye, 1997 yılında Lüksemburg Zirvesi'nde dışarıda bırakılmıştı. Türkiye bu nedenle Avrupa Birliği ile olan ilişkilerini askıya almış, bu tepki üzerine ve biraz da diğer tepkiler yüzünden (Kıbrıs meselesinde de Türkiye'yi zorlamak ve Türkiye'yi tekrar siyasal müzakere içerisine alabilmek için), 1999 yılında Helsinki'de Türkiye'ye

<sup>79</sup> KURUBAŞ, s. 156.

<sup>80</sup> KARLUK, s. 135.

adaylık statüsü verilmiştir. Ardından, her aday ülkeye yapıldığı gibi, Avrupa Birliği, Türkiye için bir Katılım Ortaklığı Belgesi yayınlamıştır.

8 Mart 2001 tarihinde Katılım Ortaklığı Belgesi'nin yayınlanması üzerine, Türkiye 19 Mart 2001 tarihinde Ulusal Programını yayınlayarak karşılık vermiştir.

Takiben 3 Ekim 2001 tarihinde, Türkiye, 34 maddelik kapsamlı bir Anayasa değişikliği yapmış, bu Anayasa değişikliklerinin hızla uygulamaya geçirilebilmesi için de 2002 yılı Ağustos ayında Uyum Yasaları çıkartılmıştır.

#### C. Katılım Ortaklığı Belgesi ve Siyasi Kriterler :

Helsinki Zirvesi kararları çerçevesinde hazırlanan Türkiye'nin Katılım Ortaklığı Belgesi, Türkiye'nin AB üyeliğine kadar gerçekleştirmesi gereken çalışmaları kısa ve orta vadeli önceliklerine göre bir takvim çerçevesinde sıralamıştır.

Demokrasi sahasındaki problemleri, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde belirterek Ulusal Programda düzenlenmesi zorunlu kabul edilen kriterler olarak, kısa vadeli siyasi kriterler (2001) ve orta vadeli siyasi kriterler (2004) bölümlerinde şu başlıklar altında sıralamıştır.

1. Kısa vadeli siyasi kriterler (2001): Düşünce özgürlüğü, Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü, İşkence Uygulamaları ile Mücadele, Yargı Öncesi Gözaltı Prosedürü, İnsan Hakları İhlallerine Karşı Düzenlemeler, İnsan Hakları Eğitimleri, DGM'lerin Uluslar arası Standartlara Çıkarılması, Yargının İşlerliğinin ve İşleyişinin Geliştirilmesi, Ölüm Cezasının Fiilen Askıya Alınması, Anadilde TV-Radyo Yayın Yasağı”.

2. Orta vadeli siyasi kriterler (2004): Temel hak ve özgürlüklerden yararlanmada kanun önünde eşitlik ilkesinin uygulanması, Türkiye Anayasasının ve ilgili yasaların hak ve özgürlüklerin gerçekleştirilmesi yönünde gözden geçirilmesi, Ölüm cezasının kaldırılması, BM İkiz Sözleşmelerinin yürürlüğe konulması, Cezaevlerinde gözaltı koşullarının düzeltilmesi, MGK'nın Anayasal statüsünün ve rolünün değiştirilmesi, Güneydoğuda olağanüstü halin kaldırılması.

Türkiye’de bu gelişmeler karşısındaki yükümlülüğünü, Ulusal Programı hazırlayarak AB’ye taahhüdünü sunmuştur.

D. AB İlerleme Raporları İle İlgili Hususlar :

12-13 Aralık 1997 tarihlerinde Lüksemburg’da gerçekleştirilen Avrupa Birliği Zirvesi’nde, Konsey tarafından Komisyondan, her yıl düzenli olarak, tam üyelik adayı olan Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri için bu ülkelerin üyelik yolundaki ilerlemelerini gösteren İlerleme Raporları hazırlanması istenmiş ve 15-16 Haziran 1998 tarihlerinde Cardiff’te yapılan Zirve’de İlerleme Raporları hazırlanacak ülkeler arasına Türkiye ve Kıbrıs da ilave edilmiştir<sup>81</sup>. Avrupa Komisyonu’nun Türkiye hakkındaki ilk ilerleme raporu 1998 yılında kaleme alınıp yayımlanmıştır. Sırasıyla ilerleme raporlarında belirtilen, Türkiye’nin gerçekleştirdiği İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması İle İlgili olumlu gelişmeler aşağıda sıralanmıştır.

1. Aralık 1998 Viyana Zirvesi’ne sunulan AB İlerleme Raporu 1998’de belirtilen olumlu gelişmeler şunlardır:

Türkiye, Medenî ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi haricinde, insan haklarının korunmasıyla ilgili en önemli sözleşmeleri onaylamıştır. Türkiye, İşkenceye Karşı BM Sözleşmesi’ni ve İşkencenin ve Diğer Gayri İnsani veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaların Önlenmesi için Avrupa Sözleşmesi’ni onaylamıştır. Türkiye, 4, 6 ve 7 sayılı Protokoller haricinde, İnsan Haklarının Korunması için Avrupa Sözleşmesi’ni de onaylamıştır. Türkiye, ölüm cezasını mevzuatında tutmaya devam etmektedir fakat bu ceza 1984’ten beri uygulanmamıştır.

Diğer Avrupa anayasaları gibi, Türk anayasası ülkenin temel haklarını sayar: kişi dokunulmazlığı hakkı, düşünce ve kanaat özgürlüğü, basın özgürlüğü, dernek kurma özgürlüğü, toplantı özgürlüğü, işçilerin sendikalar kurma özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, Türkiye’de ve yurt dışında hareket ve seyahat özgürlüğü.

<sup>81</sup> Kamuran REÇBER, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, İstanbul: Aktüel Yayınları, 2004, s. 88.

Lozan Antlaşması'na göre Türk devleti resmen üç azınlığı tanımaktadır: Ermeniler (50.000), Museviler (25.000) ve Rumlar (5.000). Bu azınlıklar, kendi kiliselerini, okullarını ve hastanelerini serbestçe yönetirler<sup>82</sup>.

2. AB İlerleme Raporu 1999'da belirtilen olumlu gelişmeler şunlardır:

İltica hakkıyla ilgili olarak, var olan mevzuatta Ocak 1999'da bazı olumlu değişiklikler yapılmıştır. İltica isteyen bir kişinin oturma izni talep etme süresi, daha önce tanınmış olan 5 günden 10 güne çıkarılmıştır. Ayrıca, başvuruları reddedilen yabancılar için itiraz süresi 10 günden 15 güne çıkarılmıştır<sup>83</sup>.

3. AB İlerleme Raporu 2000'de belirtilen olumlu gelişmeler şunlardır:

Ağustos 2000'de, Türkiye insan hakları sahasında iki önemli uluslararası belgeyi imzaladı: Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi.

1999-2000 akademik yılından itibaren, polis okullarının eğitim programlarına insan hakları eğitimi de dahil edilmiştir. Bu olumlu bir gelişmedir.

Din özgürlüğü ile ilgili olarak, Yahudi cemaati yanında, Yunan Ortodoks, Ermeni, Katolik ve Süryani Ortodoks Kiliseleri başta olmak üzere, bazı gayrimüslim cemaatlere yönelik daha büyük bir hoşgörü olduğunu gösteren işaretler vardır. Aralık 1999'da, yetkili makamların yayınlamış olduğu bir genelgeye göre, dinsel cemaatler, hayır ve ibadet binalarını tamir etmek için devletten izin almak zorunda olmayacaklardır<sup>84</sup>.

Avrupa Komisyonu 2000 yılına ilişkin İlerleme Raporu'nda "Heybeliada'daki Ruhban Okulu'nun kapalı kalması konusu da dahil olmak üzere, 1923 Lozan Antlaşması kapsamında olan, müslüman olmayan tüm kesimlerin somut taleplerinin gerektiği gibi incelenmesi gerektiğini" belirtmektedir. (8.11.2000)

4. 15 ve 16 Haziran 2001 tarihlerinde yapılan Göteborg AB Konseyi tarafından yayınlanan AB İlerleme Raporu 2001'de belirtilen olumlu gelişmeler şunlardır:

<sup>82</sup> <http://www.euturkey.org.tr/abportal/uploads/files/rapor1998.doc>, (erişim tarihi 14.08.2006).

<sup>83</sup> [http://www.dpt.gov.tr/abigm/tabi/tuhgk/1999\(Tr\).pdf](http://www.dpt.gov.tr/abigm/tabi/tuhgk/1999(Tr).pdf), (erişim tarihi 14.03.2007).

<sup>84</sup> <http://www.euturkey.org.tr/abportal/uploads/files/rapor2000.doc>, (erişim tarihi 14.03.2007).

Son anayasa değişiklikleri, insan hakları ve temel özgürlükler alanındaki güvencelerin güçlendirilmesi ve ölüm cezasının sınırlandırılması yönünde anlamlı bir adımdır. İfade özgürlüğü, basın özgürlüğü, örgütlenme ve barışçıl toplantı özgürlüğü, anayasa değişikliklerinde ele alınan temel özgürlükler arasındadır. 13. ve 14. maddelerde, bir takım kısıtlamalar kaldırılmış, böylece temel hak ve özgürlükleri sınırlama gerekçeleri daraltılmıştır. Ölçülülük ilkesi getirilmiştir: korunan haklarda herhangi bir sınırlama ölçülü olmalıdır.

Türkiye'nin çeşitli uluslararası insan hakları sözleşmeleri bakımından konumuyla ilgili olarak, Türkiye, kamu makamlarınca ayrımcılığın genel olarak yasaklanması hakkında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne (AİHS) ek 12 numaralı Protokol'ü imzaladı.

İnsan haklarının korunması ile ilgili olarak, Türkiye yeni bir yapılanma oluşturdu (5 Ekim 2000 tarihli yasa): İnsan Hakları Başkanlığı, İnsan Hakları Yüksek Kurulu, İnsan Hakları Danışma Kurulları ve Araştırma Kurulları. İnsan Hakları Başkanlığı'nın kurulma amacı, insan hakları alanındaki mevzuatın uygulanmasını izlemektir.

İnsan Hakları Yüksek Kurulu, Türkiye'de insan haklarının korunmasını geliştirmeye ve güçlendirmeye yönelik tekliflerde bulunmaktan sorumlu olan, bakanlıklar arası bir komitedir.

İnsan Hakları Danışma Kurulu, hükümet ve sivil toplum kuruluşları arasında görüş alışverişi için kalıcı bir forum olarak hizmet etmek üzere tasarlanmıştır. Araştırma Kurulları ise, iddia edilen insan hakları ihlalleriyle ilgili olarak mahallinde araştırmalar yapmakla görevli olacaktır.

Bu Kurulların isleyişine ilişkin esaslar, bir yönetmelikte ortaya konulmuştur (21 Ağustos 2001 tarihli Resmî Gazete). Hükümet, bu kurulların tam olarak islemesinin önemini vurgulamış ve "İnsan Hakları Kurulları'nın faaliyetlerine ilişkin üç aylık raporların, kurulların görüş ve önerileriyle birlikte, İnsan Hakları Yüksek Kurulu'na gönderilmeye devam edilmesini" istemiştir (İnsan haklarından sorumlu Devlet Bakanı'nın 26 Eylül 2001 tarihli genelgesi).

Güvenlik güçlerinin insan hakları konusunda eğitilmesiyle ilgili ihtiyaçlar, polis eğitimine ilişkin 25 Nisan 2001 tarihli yasa da belirlenmiştir. Bu yasa

çerçevesinde, Polis Akademileri, polis memurlarına insan hakları konularında 2 yıl süreyle eğitim verecektir. Ayrıca, gözaltına alınan kişilerin tutulma şartlarını iyileştirmek amacıyla, Ağustos 2001'de, Ankara'daki polis karakollarında bazı projeler başlatılmıştır. Türk hükümeti tarafından sağlanan resmî verilere göre, 2000-2001 akademik yılının sonuna kadar 26.780 güvenlik görevlisi insan hakları alanında eğitilmiş olacaktır.

İşkence ve kötü muamele ile ilgili olarak, Türk hükümetinin, Avrupa Konseyi İşkence ve İnsanlık Dışı ve Küçültücü Muamele veya Cezanın Önlenmesi Komitesi'nin işkence ve kötü muamele konusundaki raporunu Ocak 2001'de yayımlamayı kabul etmesi, olumlu bir gelişmedir.

Basın özgürlüğü konusunda, bir başka değişiklik getirilmiştir. "Kanunla yasaklanmış herhangi bir dilde yayın yapılamayacağı" şeklindeki hüküm kaldırılmıştır (Anayasa Madde 28)

Din özgürlüğü ile ilgili olarak, bazı gayrimüslim cemaatlere yönelik daha büyük bir hoşgörü olduğunu gösteren işaretler vardır. 12 Haziran 2001'de, Başbakan, valiliklere bir genelge gönderdi ve yurt dışına göç etmiş Süryani Ortodoks Türk vatandaşlarının, olağanüstü hal kapsamındaki bölgelerde ve mücavir illerde bulunan köylerine geri dönme haklarını tekrar teyit etti. Cumhurbaşkanı Sezer'in desteğiyle, hükümet, İstanbul'da bir başka Süryani Ortodoks kilisesinin açılmasına izin verdi.

Azınlık vakıflarına ait olan kiliseler ve diğer binaların onarımı için artık resmî izin gerekli değildir.

Kültürel haklar açısından, Anayasa'nın 26. ve 28. maddelerinin tadil edilmesiyle ilerleme sağlanmıştır. Kanunla yasaklanmış dillerin kullanılmasına izin vermeyen hüküm kaldırılmıştır. Bu değişiklik, Türkçe'den başka dillerin kullanılmasının yolunu açabilir ve dolayısıyla olumlu bir gelişmedir<sup>85</sup>.

5. AB İlerleme Raporu 2002'de İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması ile ilgili belirtilen olumlu gelişmeler şunlardır:

<sup>85</sup> <http://www.deltur.cec.eu.int/publish.docs/tr/RRTurkey2001.pdf>, (erişim tarihi 14.08.2006).

Ekim 2001 tarihli anayasa değişiklikleri sonrasında, 2002 yılında uygulamaya ilişkin üç mevzuat paketi kabul edilmiştir. Şubat, Mart ve Ağustos 2002 tarihlerinde 4744, 4748 ve 4771 sayılı Kanunlar ile kabul edilen üç reform paketi ile, bazı temel yasalara değişiklikler getirilmiş ve ölüm cezası, temel hak ve hürriyetler, duruşma öncesi gözaltı ve hukuki tazmin dahil olmak üzere insan hakları konusunda geniş bir alanda düzenlemeler yapılmıştır.

Türkiye, insan haklarına ilişkin çeşitli uluslar arası sözleşmelerle ilgili bazı ilerlemeler kaydetmiştir. TBMM, 1969 tarihli Irkçılığa Dayalı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına ilişkin BM Sözleşmesini onaylamıştır. Türkiye, Sözleşmenin 22'nci maddesine, kendisinin dahil olduğu davaların, Uluslar arası Adalet Divanına sadece kendi rızası ile götürülebilmesi sonucunu doğuran bir çekince koymuştur. Türkiye, Temmuz 2002 de, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesindeki davalara iştirak edenler ile ilgili Avrupa Anlaşmasını imzalamıştır.

İnsan haklarının uygulanması alanında, Türk hükümeti, sivil toplum ile diyalogun yanı sıra, izleme ve raporlama mekanizmasının güçlendirilmesine yönelik çaba sarf etmiştir. Meclis İnsan Hakları Araştırma Komisyonu tutukevlerinde denetimler gerçekleştirmiş ve Aralık 2001'de İçişleri, Adalet ve İnsan Hakları Bakanlıkları temsilcilerinden oluşan Bakanlıklar Arası İnsan Hakları Üst Kurulu kurulmuştur. Komisyonun ayda bir kez toplanarak, mevzuatın uygulanmasını ve insan haklarına ilişkin durumu yerinde izlemesi kararlaştırılmıştır.

Ayrımcılıkla mücadele konusunda, Türkiye, Nisan 2002'de, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Önlenmesine dair 1969 tarihli BM Sözleşmesini onaylamıştır.

Ağustos 2002'de, Türkiye, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine ilişkin BM Sözleşmesinin ihtiyari Protokolünü onaylamıştır.

Ağustos 2002 reformlarını takiben, barış zamanında ölüm cezası kaldırılmıştır.

Güvenlik güçleri arasında insan hakları konusunda bilinçlendirme çalışmalarının bir parçası olarak, AİHM kararları Türkçe'ye çevrilerek Polis Akademisi dergisinde yayımlanmaktadır. Polis Meslek Yüksek Okullarındaki

eğitim süresi dokuz aydan iki seneye çıkarılmış ve insan hakları alanındaki dersler müfredata konmuştur.

Kiliselerin ve okul binalarının restorasyonuna ilişkin kısıtlamalar azaltılmıştır.

Mülkiyet hakkına ilişkin problemleri çözmek üzere, üçüncü "reform paketi" ile Dernekler Kanununa değişiklik getirilmiştir. "Cemaat vakıfları", Ağustos 2002'de, "vakfiyeleri olup olmadığına bakılmaksızın" mülk alım satımına yetkili kılınmıştır. Ayrıca, bu cemaatler, tasarrufları altında bulunduğunu ispatladıkları taşınmazları tescil ettirme hakkına sahiptir.

Kültürel haklar alanında, Anayasanın 26. maddesinin değiştirilmesi ve "düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılmaz" hükmünün kaldırılmasını takiben, üçüncü "reform paketi" ile Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde yayın yapma olanağı getirilmiştir.

Üçüncü "reform paketi", Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanununa da değişiklik getirmiştir. Buna göre, "devletin bölünmez bütünlüğü"ne hanel getirilmemesi şartıyla, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi ve bu amaçla özel kurslar açılması olanağı getirilmiştir<sup>86</sup>.

6. AB İlerleme Raporu 2003'te İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması İle İlgili belirtilen olumlu gelişmeler şunlardır:

Türkiye'de, Ağustos 2002'den bu yana dört yeni uyum paketi kabul edilmiştir. Bunlar, Ocak 2003'de kabul edilen 4778 sayılı Kanun (4'üncü uyum paketi), şubat 2003'de kabul edilen 4793 sayılı Kanun (5'inci uyum paketi), Temmuz 2003'de kabul edilen 4928 sayılı Kanun (6'ncı uyum paketi) ve Ağustos 2003'de kabul edilen 4963 sayılı Kanundur (7'nci uyum paketi). Söz konusu uyum paketleri, insan haklarından azınlıkların korunmasına kadar bir çok meseleyi ele almıştır. Bunlar arasında, işkenceyle mücadelenin güçlendirilmesi; ifade özgürlüğü, dernek kurma özgürlüğü, toplantı ve gösteri

<sup>86</sup> <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/ilerle02.pdf>, (erişim tarihi 14.03.2007).

yürüyüşü yapma hakkı gibi temel özgürlüklerin kapsamının genişletilmesi; hukuki tazmin imkanlarının artırılması ve kültürel hakların iyileştirilmesi yer almaktadır. 2002 ve 2003 yıllarında kabul edilen uyum paketlerinde öngörülen tedbirlerin uygulanmasını sağlamak üzere, bir dizi yönetmelik ve genelge çıkartılmıştır.

Türkiye, insan hakları alanındaki uluslararası sözleşmelere katılım konusunda ilerleme kaydetmiştir. TBMM Haziran 2003'de, BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşmeyi onaylamıştır.

TBMM Haziran 2003'de ayrıca, savaş veya yakın savaş tehdidi durumlar hariç olmak üzere ölüm cezasının kaldırılmasına dair Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 6 No.lu Protokolü onaylamıştır.

İnsan haklarının uygulanmasına ilişkin olarak, geçen iki yıl içinde kurulmuş olan insan hakları kurul ve komitelerinin yapısı güçlendirilmiştir. Yerel düzeyde ilçe bazında kurulan İnsan Hakları Kurullarının sayısı 831'den (2002) 859'a (2003) artırılmıştır.

İnsan Hakları Başkanlığından da bir temsilcinin yer aldığı Reform İzleme Grubu, insan hakları ihlali iddialarının araştırılmasını temin etmekle görevlendirilmiştir.

Nisan 2003'de, Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde İnsan Hakları İnceleme ve Değerlendirme Merkezi kurulmuştur. Meclis İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, insan hakları ihlali iddialarını incelemiş ve raporlar hazırlayarak ilgili kurumlara göndermiştir. Komisyon, örneğin, daha önce olağanüstü hal uygulanan Güneydoğu illerinde yaşamın normale dönüşü ile ilgili olarak denetimler gerçekleştirmiş ve ülke çapında polis karakollarına pek çok habersiz ziyaret düzenlemiştir.

İnsan hakları eğitimine ilişkin olarak, Avrupa Komisyonu-Avrupa Konseyi ortak girişimine ek olarak bir dizi ad-hoc proje gerçekleştirilmiştir. Bu girişim, başta yargı olmak üzere kamu görevlilerinin insan hakları konusunda eğitimini, toplumda insan hakları bilincinin artırılmasını ve yasal düzenleme çalışmalarına

destek verilmesini kapsamaktadır. Bu bağlamda, Mayıs 2003'de AİHM içtihatları konusunda, yargı mensuplarına yönelik bir eğitim programı başlatılmıştır.

Yukarıda belirtildiği üzere, ölüm cezasının Ağustos 2002'de kaldırılmasından sonra, TBMM, Haziran 2003'de, savaş veya yakın savaş tehdidi halleri dışında ölüm cezası verilmesini yasaklayan AİHS'nin Ek 6. No.lu Protokolünü onaylamıştır.

6'ncı Uyum paketi, ölüm cezasının kaldırılması ile ilgili uyum çerçevesinde, (savaş ve yakın savaş tehdidi halleri dışında) tüm ölüm cezalarını müebbet ağır hapis cezasına dönüştüren bir hüküm içermektedir.

Ocak 2003'de Adalet Bakanlığı tarafından ceza ve tutukevleri personeline yönelik olarak, insan hakları ve özellikle kötü muameleyle mücadele konusuna yoğunlaşmış bir hizmet içi eğitim programı kabul edilmiştir.

Ağustos 2002'de yapılan değişiklikleri hayata geçirmek amacıyla, Aralık 2002'de RTÜK tarafından Radyo ve Televizyon Yayınlarının Dili Hakkında Yönetmelik çıkartılmıştır. Söz konusu yönetmelik, devletin resmi yayın kurumu olan TRT'nin Türk vatandaşlarının geleneksel olarak kullandıkları dil ve lehçelerde yayın yapmasına izin vermektedir. Yönetmeliğe göre; bu dil ve lehçelerde yapılacak radyo yayınları haftada dört saati, televizyon yayınları haftada iki saati aşamaz ve programlar, yetişkinler için haber, müzik ve kültürel konularda yapılabilir. Yayınlar, Cumhuriyetin temel niteliklerine ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olamaz. Televizyon yayınlarında programlar Türkçe alt yazıyla, radyo yayınlarında ise programın yayınlanmasını takiben Türkçe tercümesi verilmek suretiyle yapılır. Televizyon programlarındaki kişiler çağdaş kıyafetler içinde olmak zorundadırlar.

6'ncı uyum paketi ile, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları dil ve lehçelerde yayın yapılması imkanı, TRT'ye ilaveten, özel istasyonlara da teşmil edilmiştir. Bu düzenlemeye ilişkin usul ve esaslar, RTÜK tarafından Kasım 2003'de çıkartılacak bir yönetmelikle belirlenecektir.

Din özgürlüğüne ilişkin olarak, mülkiyet hakkı ve ibadethane açılması hakkında düzenlemeler kabul edilmiştir.

Mülkiyet hakkına ilişkin olarak, 4'üncü uyum paketi ile Vakıflar Kanununda değişiklik yapılmış ve Ocak 2003'de bir yönetmelik yayımlanmıştır. Söz konusu yönetmelik, (Ekim 2002 tarihli yönetmelikten farklı olarak) cemaat vakıflarının taşınmaz mal edinmeleri, bunlar üzerinde tasarrufta bulunmaları ve taşınmaz malların vakıf adına tescili için Bakanlar Kurulundan izin alınması şartını kaldırmaktadır. Yönetmeliğe göre, izin Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından verilmekte ve fakat "gerektiğinde" ilgili bakanlık ve kamu kurum ve kuruluşlarının görüşü alınmaktadır. 6'ncı uyum paketi ile, azınlık vakıflarının taşınmaz mal tescili için başvuru süresi 6 aydan 18 aya uzatılmıştır.

İbadet yeri açma iznine ilişkin olarak, 6'ncı uyum paketi ile imar Kanununda değişiklik yapılmış ve ardından Eylül 2003'de bir genelge yayımlanmıştır. Bu değişiklik ile, "cami" ibareleri "ibadet yeri" şeklinde değiştirilerek, kilise ve sinagoglar söz konusu düzenleme kapsamına dahil edilmiştir.

Ocak 2003'de, ilk kez, Ulusal Azınlıklardan Sorumlu AGİT Yüksek Komiserinin, ulusal azınlıkların durumu konusunda bir diyalog başlatmak üzere Türkiye'yi ziyaretine izin verilmiştir<sup>87</sup>.

Bu rapor, o tarihte Türkiye'de gözle görülür bir ilerlemenin kaydedildiğini göstermektedir. Ayrıca 2003 raporu, Avrupa Komisyonu'nun Türkiye hakkında düzenlediği en detaylı rapor olarak gösterilmektedir.

7. 6 Ekim 2004 yılında yayınlanan 2004 yılı ilerleme raporu yanında "Etki" ve "Tavsiye" raporları ile açıklanmıştır. 17 Aralık 2004 tarihinin Türkiye'nin tam üyelik müzakerelerine başlamak için karar tarihi olması nedeniyle bu dönem hazırlanan ilerleme raporu daha detaylı ve kapsamlı olmuştur. Raporda İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması İle İlgili belirtilen olumlu gelişmeler şunlardır:

1999'dan bu yana Türkiye iki anayasa değişikliği ve sekiz uyum paketi kabul etmiştir. Mayıs 2004 tarihli en son anayasa değişikliği, insan hakları ile ilgili konulara ilişkindir. Bunlar; ölüm cezası ile ilgili hükümlerin kaldırılması, kadın-erkek eşitliğinin güçlendirilmesi, basın özgürlüğünün kapsamının

<sup>87</sup> <http://www.euturkey.org.tr/abportal/uploads/files/ilerle03.pdf>, (erişim tarihi 17.02.2007).

genişletilmesi, yargının Avrupa standartlarına yaklaştırılması, temel özgürlükler alanındaki uluslararası anlaşmaların iç hukuka üstünlüğünün temin edilmesidir. Eylül 2004'de Türkiye, insan haklarına, özellikle, kadın hakları, ayrımcılık ve işkence gibi bir dizi konuya olumlu etkisi olacak yeni bir Ceza Kanununu kabul etmiştir.

Ayrıca, Haziran 2004'de yeni bir Basın Kanunu ve Temmuz 2004'de yeni bir Dernekler Kanunu ile terörist eylemlerden kaynaklanan zararların tazmin edilmesine ilişkin bir kanun kabul edilmiştir. Mevzuatın uygulanmasını sağlayacak bir dizi yönetmelik ve tebliğ de çıkartılmıştır.

1999'dan bu yana Türkiye, hem BM çerçevesinde, hem de 1949'dan beri üye olduğu Avrupa Konseyi çerçevesinde, önemli sayıda uluslararası insan hakları belgelerine katılmıştır: BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve BM Sosyal ve Ekonomik Haklar Sözleşmesi (çekince koymak suretiyle); ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 6 No.lu Protokol; BM Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan kaldırılmasına ilişkin Sözleşme; BM Çocuk Haklarının Kullanılmasına ilişkin Sözleşme; BM Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşmenin ihtiyari Protokolü. Ayrıca, bir Anayasa değişikliği ile temel özgürlükler alanındaki uluslararası anlaşmaların iç hukuka üstünlüğü sağlanmıştır.

Türkiye, son İlerleme Raporundan bu yana insan hakları alanında uluslararası sözleşmeler konusunda ilerleme kaydetmiştir. Ocak 2004'de, her türlü koşulda ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin AİHS'ye Ek 13 No.lu Protokolü imzalamıştır. Şubat 2004'de, başvuru hakkının bireylere genişletilmesine imkan sağlayan Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Birinci İhtiyari Protokolü imzalanmıştır. Türkiye, Nisan 2004'de, ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin İkinci İhtiyari Protokolü imzalamıştır. Türkiye, Ekim 2003'de, Çocuk Haklarına İlişkin Sözleşmenin Çocukların Müdahil Oldukları Silahlı Çatışmalara İlişkin İhtiyari Protokolünü onaylamıştır.

Türkiye, 1999'dan bu yana, AİHM kararlarının uygulanması konusunda, özellikle geçen yıl ilerleme kaydetmiştir. Loizidou davasında hakkaniyete uygun

ödeme yapılmış ve AİHM kararlarını takiben yargılamanın yenilenmesine imkan veren hükümler uygulamaya konulmuştur.

İnsan hakları alanındaki uluslararası anlaşmaların iç hukuka üstünlüğünü sağlayan Mayıs 2004 tarihli Anayasa değişikliği, Türk yargısının AİHS'ni uygulama kapasitesini güçlendirmiştir.

İnsan haklarının iyileştirilmesi ve uygulanmasına ilişkin olarak, Türkiye, 1999'dan bu yana, Reform İzleme Grubu, İnsan Hakları Başkanlığı, İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, İnsan Hakları Danışma Komitesi ve çeşitli araştırma kurulları gibi yapılar oluşturmuştur. Bu, insan hakları kuruluşları ile Türk Devleti arasında yapıcı ilişkilerin geliştirilmesi açısından yeni bir yaklaşımı yansıtmaktadır.

Ocak 2004'den bu yana, İnsan Hakları Başkanlığı, insan hakları konusundaki kamu bilincinin artırılması, özel meselelerin ve şikayetlerin incelenmesi ve alınması için çalışmalarını hızlandırmıştır. Kişiler, AİHS'nden yararlanılarak hazırlanan bir formu doldurmak ve bir şikayet kutusuna atmak suretiyle insan hakları ihlallerine karşı şikayet başvuruları yapabilmektedir. Yerel düzeyde, il ve ilçe İnsan Hakları Kurullarının sayıları 859'dan 931'e çıkarılmıştır. Kasım 2003'de yayımlanan bir yönetmelik ile bu kurullardan güvenlik güçlerinin çıkarılması sağlanmış ve sivil toplum temsilcilerinin katılımları kolaylaştırılmıştır.

Jandarma İnsan Hakları İhlali Soruşturma ve Değerlendirme Merkezi, çalışmalarına başlamış ve Ağustos 2004 itibarıyla 339 başvuru kabul etmiştir. Şubat 2004'de, İçişleri Bakanlığı, görevlerinden biri polis istasyonlarının teftişi olan bir İnsan Hakları Araştırma Bürosu kurmuştur.

İnsan hakları konusunda eğitim ile ilgili olarak, Türk makamları, İçişleri Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, jandarma ve polis teşkilatında ilgili personelin eğitimini amaçlayan programlara devam etmektedir. Avrupa Komisyonu-Avrupa Konseyi ortak girişiminin uygulanması ile 9,000 yargıç ve savcının eğitiminden sorumlu 225 eğitimcinin eğitimi tamamlanmıştır. İnsan Hakları Başkanlığı, insan hakları bilincinin artırılmasına yönelik eğitim çalışmalarından yararlanmıştır.

Yeni Ceza Kanununa göre, cinsiyet, etnik köken, ırk, din, medeni hal, siyasi görüş, felsefi inanç ve sendika üyeliği dahil olmak üzere çeşitli gerekçelerle ayrımcılık suç sayılmaktadır.

Türkiye, her türlü koşulda ölüm cezasını kaldırmıştır. Savaş hali veya yakın savaş tehdidi dışında ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin 6 No.lu AİHS Protokolü, Aralık 2003'de yürürlüğe girmiştir.

Her türlü koşulda ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin 13 No.lu AİHS Protokolü, Ocak 2004'de imzalanmıştır. Mayıs 2004'deki anayasa değişikliği çerçevesinde ölüm cezasına ilişkin geri kalan hükümler Türk mevzuatından çıkarılmıştır.

Basın özgürlüğü konusunda, mevcut bazı sorunların çözüme kavuşturulması için daha fazla çabaya gerek duyulmasına karşın, önemli ilerleme kaydedilmiştir.

Radyo ve televizyon yayıncılığı alanında önemli ilerleme kaydedilmiş ve daha önce kabul edilmiş olan önlemler uygulamaya konulmuştur. Türkçe dışındaki dil ve lehçelerdeki ilk yayınlar, devlet yayın kurumu olan TRT radyo ve televizyonlarında Haziran 2004'de başlamıştır.

Devlet yayın kuruluşu olan TRT'ye ilave olarak özel ulusal radyo ve televizyon kanallarının da Türkçe dışındaki dillerde yayın yapmalarına imkân veren yeni bir yönetmelik, Ocak 2004'de yayımlanmıştır. Bu yönetmelik, RTÜK kararlarına karşı itirazda bulunulmasına imkân vermekte ve sunucuların "modern" giysiler giymeleri yolundaki şartı kaldırmaktadır.

TBMM tarafından Temmuz 2004'de kabul edilen yeni Dernekler Kanunu Cumhurbaşkanı tarafından veto edilmiş ve yürürlüğe girememiştir. Yeni Kanun, şu anda yürürlükte olan yasa ile ilgili çeşitli kaygıları gidermektedir. Irk, etnik köken, din, mezhep, bölge veya herhangi bir azınlık grubuna mensup olma nedeniyle dernek kurmaya getirilen kısıtlamalar yeni kanunda kaldırılmaktadır.

Aralık 2003'de, basit bir beyanla dini kimlikte yapılan değişikliğin tanınmasına imkân veren bir genelge yayımlanmıştır.

Gayrimüslim azınlıkların sorunlarını ele almak üzere yeni bir kurumsal yapı olarak "Azınlık Sorunlarını Değerlendirme Kurulu" oluşturulmuştur. Kurul, İçişleri, Eğitim, Dışişleri Bakanlıkları ile Vakıflar Genel Müdürlüğünden sorumlu Devlet Bakanlığı temsilcilerinden oluşmaktadır.

Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerin Öğrenilmesi Hakkında Yönetmelik Aralık 2003'de yürürlüğe girmiştir<sup>88</sup>.

#### 8. Müzakere Çerçeve Belgesi :

7 Ekim 2005'te hazırlanan tam üyelik için yapılacak çalışmaları şekillendirecek olan "Müzakere Çerçeve Belgesi"nde ise azınlık ifadesi tek bir paragrafta ve genel olarak geçmiştir<sup>89</sup>.

"Müzakereler, Türkiye'nin 1993'te Kopenhag'da AB Konseyi'nce belirlenen siyasi kriterleri, özellikle de daha sonra AB Antlaşması madde 6 (1)'de kabul edilen ve Temel Haklar Şartında ilan edilen kriterleri yeterli ölçüde karşılmasına dayanarak açılmıştır. AB, Türkiye'den reform sürecini sürdürmesini ve ilgili Avrupa içtihadı da dahil olmak üzere özgürlük, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ilkeleriyle ilgili olarak daha fazla iyileşme sağlanması yönünde çabalamasını, özellikle işkence ve kötü muameleye karşı mücadelede sıfır tolerans politikasıyla ve ifade özgürlüğü, din özgürlüğü, kadın hakları, sendika haklarını içeren ILO standartları ve azınlık haklarıyla ilgili hükümlerin uygulanmasında mevzuatı ve uygulama tedbirlerini pekiştirmesini ve genişletmesini beklemektedir. Birlik ve Türkiye yoğun siyasi diyaloglarına devam edecektir. Bu alanlarda, özellikle temel özgürlükler ve insan haklarına tam saygı konularında kaydedilen ilerlemelerin geri dönülmezliğini ve tam ve etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamak için, ilerlemeler Komisyon tarafından yakından izlenmeye devam edecek olup, Komisyon yıllık rapor ve 2004'teki raporu da göz önüne alarak, düzenli aralıklarla bu konudaki raporlarını Konseye sunmaya devam etmeye çağrılmaktadır."

<sup>88</sup> <http://www.dpt.gov.tr/abigm/tabi/tarihce/tabi.doc>, (erişim tarihi 13.03.2007), <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/ilerle04.pdf>, (erişim tarihi 14.03.2007).

<sup>89</sup> <http://www.euturkey.org.tr/abportal/uploads/files/> (erişim tarihi 13.03.2007).

9. AB İlerleme Raporu 2005'te belirtilen Türkiye'de İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması ile ilgili olumlu gelişmeler şunlardır:

Türkiye, uluslararası insan hakları araçları konusunda ilave ilerleme kaydetmiştir. Ekim 2004'te Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Önündeki Yargılama Sürecine Katılan Kişilere İlişkin Avrupa Sözleşmesi onaylanmış, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (Sözleşme'nin denetim sistemini değiştiren) 14.Protokolü ve Gözden Geçirilmiş 1996 Avrupa Sosyal Şartı imzalanmıştır. Tüm Göçmen İşçilerin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme Ocak 2005'te yürürlüğe girmiştir. Türkiye, İşkenceye Karşı BM Sözleşmesi'nin İhtiyari Protokolünü Eylül 2005'te imzalamış ve her türlü koşulda ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin AİHS'nin 13. Protokolünü Ekim 2005'te onaylamıştır.

Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının uygulanması konusunda ilerleme kaydetmiştir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin birçok kararı ve Haziran 2005'te Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi AİHM kararlarının uygulanması raportörünün de dahil olduğu birçok diğer kaynak da bu durumun altını çizmektedir.

Jandarma İnsan Hakları İhlallerini İnceleme ve Değerlendirme Merkezi 2003 yılında kurulmasından sonra, çoğunluğu kötü muamele ve haksız gözaltı iddialarıyla ilgili 162 doğrudan şikayet almıştır. Bugüne kadar 3 olayda disiplin tedbirleri alınmıştır.

Ayrımcılığa karşı mücadele konusunda, yeni Ceza Kanunu çeşitli gerekçelerle ayrımcılığı suç saymaktadır.

Türkçe dışındaki diller ve lehçelerde yayında, hala kesin zaman sınırlamaları mevcut olmakla birlikte, programlar, ulusal devlet televizyonu TRT tarafından yayınlanmaya devam etmektedir.

Camiler dışındaki ibadet yerlerinin açılması ve faaliyet göstermesini sağlamaya yönelik çabalar da gösterilmiştir. Ekim 2004'te, önceki yılki bombalamanın ardından kapanan, İstanbul'un en önemli sinagogu Başbakan'ın da katıldığı resmi bir törenle yeniden açılmıştır. Haziran 2005'te Diyarbakır'daki

Protestan Kilisesi artık bir ibadet yeri olarak tescil ettirilebilmiş ve Mart 2005'te bir Protestan kilisesi Ankara'da bir dernek olarak kurulmuştur<sup>90</sup>.

## II. Avrupa Birliğinde Azınlık Uygulamaları :

Öncesinde azınlık hakları ile ilgili elle tutulur bir düzenleme bulunmayan Avrupa Birliğinde, 1990'lı yılların başında Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin adaylığı insan ve azınlık haklarının Avrupa Birliği müktesebatı içerisinde önemli yer kaplayacak şekilde yasalaşması sürecini başlatmıştır. Bu süreçteki ilk olarak 7 Şubat 1992'de Maastricht'te imzalanan Avrupa Birliği Antlaşması ile siyasi birliğe yönelik ilk adımlar atılırken insan hakları birlik müktesebatı içerisinde yasalaşmıştır. Takip eden dönemde, 1993 Kopenhag Zirvesi'nde daha çok aday ülkelere hitap eden ve Kopenhag Kriterleri olarak adlandırılan siyasi şartlar üzerinde antlaşmaya varılmıştır<sup>91</sup>. Daha sonra sırasıyla Haziran 1997 Amsterdam Zirvesi'nde kabul edilen ve 1 Mayıs 1999'da yürürlüğe giren "Bütünleştirilmiş Haliyle Avrupa Topluluğunu Kuran Antlaşma" ve 2000 yılındaki Avrupa Temel Haklar Şartı ile birlikte azınlık hakları ile ilgili düzenlemeler en gelişmiş safhaya ulaşmıştır. Bunlara ek olarak, 16 Temmuz 1997'de açıklanan Avrupa Komisyonu tarafından açıklanan Gündem 2000 Raporu<sup>92</sup> ve 29 Haziran 2000'de yayınlanan Avrupa Konseyi Yönergesinde de azınlık haklarına değinilmiştir.

Belli bir sürece yayılmış düzenlemelere rağmen, Avrupa Birliği'nin azınlıklarla ilgili anlayışı net bir çerçeveye oturmamıştır. Çünkü azınlık hakları daha çok Birliğe üye olmaya çalışan devletlerin önüne sürülen bir konu olmuştur. Avrupa Birliği üyesi devletlerin birliğin karar alma sürecine katılırken ve yükümlülüklerini yerine getirirken azınlıklara ne seviyede yetki tanıyacakları ise kendi anayasal düzenleri gereğince bir iç mesele statüsündedir. Çünkü üye ülkelerin azınlıklar konusunda ortak bir anayasal gelenekleri oluşmuş değildir.

<sup>90</sup> [http://www.mfa.gov.tr/NR/rdonlyres/4175572C-1552-478D-A44C-419993B33372/0/2005\\_ilerleme.pdf](http://www.mfa.gov.tr/NR/rdonlyres/4175572C-1552-478D-A44C-419993B33372/0/2005_ilerleme.pdf), (erişim tarihi 10.03.2007).

<sup>91</sup> DUVAN, s. 194-198.

<sup>92</sup> KARLUK, s. 119.

Bu durumda da üye ülkeler tarafından çok farklı uygulamalara başvurulmaktadır<sup>93</sup>.

AB üyesi devletlerde ulusal azınlıklar bulunmaktadır. Ancak uygulamada üye ülkeler arasında tam bir bütünlük sağlanamamıştır. Her üye devlet diğerlerinden farklı bir azınlıklar rejimi uygulamakta, ülke içerisinde kimlerin azınlık olarak kabul edileceğine kendileri karar vermektedir. Örneğin İtalya'da dilsel azınlık kabul edilen Katalanlar, İspanya'da ulusal azınlık olarak görülmektedir<sup>94</sup>.

Avrupa Birliği içerisindeki azınlıklarla ilgili diğer bazı değişken hususlar ise; öncelikle Ladinler, Brötonlar gibi bazı azınlıklar tek bir ülke içerisinde yaşarken, Katalanlar, Basklar gibi bazı azınlıkların birden fazla ülke içerisinde yer alması; daha sonra Katalanlar gibi bazı azınlıklar buldukları ülkelerin belirli bir coğrafyasında çoğunluğu oluştururken, Romaniler (Çingenerler) gibi bazı azınlıkların yoğunlaştıkları yerlerde dahi azınlık olmaları; son olarak ta Frizyanlar, Friulanlar, Ladinler gibi bazı azınlıklar pek siyasallaşmamışken, Basklar, İrlandalılar ve İskoçlar gibi bazı azınlıkların aktif siyasette çok etkili olmalarıdır.

Benzer şekilde yerli halk ile azınlık ayırımında Birleşmiş Milletler ile Avrupa Birliği uygulamaları arasında farklılıklar bulunmaktadır. Avrupa Birliği, tarih boyunca kendi topraklarında kapalı olarak yaşayan ve bunun doğal sonucu olarak günümüzde bile farklılıklarını koruyan fakat bugün buldukları ülkede azınlık statüsüne düşen Sorblar, Samiler gibi toplulukları diğer azınlıklardan farklı kabul etmemektedir<sup>95</sup>.

Ancak genel değerlendirme yapmak gerekirse; Avrupa Birliği Maastricht Antlaşması'nın daha başlangıç bölümünde, Özgürlüğe, demokrasiye ve insan hakları ile temel özgürlüklere ve hukuk devletine saygıya bağlılıklarını teyit etmiş<sup>96</sup>, çeşitli maddelerinde insan ve dolaylı yoldan olsa da azınlık haklarına değinmiş, temel hak ve özgürlüklerle hukukun üstünlüğünü Birlik hukukunun

<sup>93</sup> DUVAN, s. 195.

<sup>94</sup> KURUBAŞ, s. 117-119.

<sup>95</sup> KURUBAS, s. 118.

<sup>96</sup> REÇBER, s. 12.

temeline yerleştirmiştir. Bu temel zaman zaman politik olarak kullanılan bir kavram olsa da Avrupa Birliğinin azınlıklar konusundaki esas pozisyonunun kaynak noktasını bize göstermektedir.

### III.Ulusal Azınlık Kavramı ve Azınlıklar Konusunda Türkiye'nin Karşı Karşıya Olduğu Durum :

Azınlık statüsü ile, bir gruba dil, din, ibadet, eğitim gibi konularda, diğer vatandaşlardan ayrı olarak, farklı uygulamalar yapılmaktadır. Ancak sorun bu grubun tespitinde ortaya çıkmaktadır. Türkiye açısından bu konuda bir problem bulunmamaktadır. Türkiye, Lozan antlaşmasında yalnızca gayrimüslim gruplar için azınlık statüsü tanımıştır. Son zamanlarda Türkiye'nin karşısına (bir insan hakları sorunu olarak) çıkarılan ve çeşitli belgelere dayanan, ilerleme raporlarında yeni bir kavram oluşturulmaktadır: "Ulusal Azınlık". Anlamı açık olmayan bu terimi, Türkiye Lozan'ı kastederek, "uluslararası belgelerle statüleri saptanmış gruplar" için kullanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti içinde yalnızca Müslüman olmayanlar azınlık statüsüne sahiptirler. Diğer etnik kökenleri farklı olan insanlar ya da gruplar, böyle bir azınlık hakkına ya da statüsüne hukuki ve siyasi açıdan sahip değildirler. Lozan Antlaşması'ndan gelen Türkiye Cumhuriyeti modeli böyle bir etnik alt kimlikli yapıyı içermemektedir.

Avrupa Konseyi tarafından 1995'te imzaya sunulan "Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme"de ise ulusal azınlık tanımına yer verilmemekle birlikte, ulusal azınlıkların başka bir ulusla etnik bağı olan azınlık anlamına gelip gelmediği tartışmaya açılmıştır<sup>97</sup>. Bu konudaki genel kanaat, ulusal azınlığın, bir ulus devlette egemen çoğunluğu oluşturmakla birlikte, başka bir devlette azınlık durumunda bulunan insan topluluğunu ifade ettiği ve bu niteliği ile diğer etnik azınlıklardan ayrıldığı yönündedir. Bu tür azınlıklara Romanya'daki Macarlar, Polonya'daki Almanlar ve Bulgaristan'daki Türkler iyi birer örnektir<sup>98</sup>.

<sup>97</sup> Naz ÇAVUŞOğLU, Azınlık Hakları, İstanbul: Su Yayınları, 1999, s. 44.

<sup>98</sup> KURUBAŞ, s. 23.

Avrupalıların, Kopenhag Kriterleri ile ilgili olarak ileri sürdükleri en can alıcı noktalar, Türkiye’de fazlasıyla tartışılan, “Ulusal Azınlıklar” konusu ile ilgili olan düzenlemelerdir. Bu düzenlemeler, Türkiye Cumhuriyetinin Lozan Antlaşmasında düzenlenen hukuki ve siyasi yapısını değiştirebilecek yorumlara açıktırlar.

Lozan Antlaşmasında kazandığı siyasi ve hukuki yapı ile Türkiye Cumhuriyeti nerdeyse bütün bir yüz yılı geçirmiştir. Ancak Avrupa Birliği yirmi birinci yüzyılın başlarında, bu kez etnik ve değişik mezhep topluluklarının da azınlık statüsüne alınmalarını, böylece Lozan’dan gelen modelin değiştirilmesini, bir ön şart olarak ortaya koymuştur.

Türkiye Cumhuriyeti Devletinin eşit vatandaşları olan bu insanlar, Türk ulusunun çoğunluğunun bir parçası olarak kabul edilmişken, gayrimüslim azınlıklar gibi, çoğunluğun dışında bir azınlık olarak öne çıkarılmakta ve dini azınlıkların yanı sıra etnik toplulukların da (Lozan esaslarına ve Türk anayasal düzenine aykırı olarak) yeni azınlıklar olarak kabul edilmeleri istenmektedir.

Kopenhag belgesindeki maddeleri tek tek incelenmeden, Kopenhag Kriterleri üzerine genel anlamda değerlendirme yapılamaz. Kopenhag belgesinde, insan hakları ile ilgili birçok konu madde madde incelendikten sonra oluşturulan, Avrupa çatısı altında imzalanmış olan “Azınlık Hakları” ile ilgili çeşitli düzenlemeler yer almaktadır. Kopenhag belgesinin en önemli özelliği bu maddelerde ortaya çıkmaktadır.

Bu durum, Türkiye için yepyeni bir çıkmaz yaratmaktadır. 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması üzerine kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti, Lozan’dan gelen model çerçevesinde yalnızca din gruplarına azınlık statüsü tanımıştır. Bunun dışında kalan her Türk vatandaşı azınlık değil, aksine çoğunluğun eşit bir parçası olarak ele alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti bu modeli ile yirminci yüzyıl boyunca, uyum içinde varlığını sürdürebilmiştir. Anadolu’da yaşayan yetmiş milyon civarında insanın, etnik kökenlerine bakarak, her birine azınlık hakkının tanınması, Türkiye Cumhuriyetinin ulusal toplum yapısının ortadan kalkması anlamına gelecektir.

Bir anlamda savaşa ya da terör ile yapılamayanlar, bir takım belgeler, normlar, standartlar, kriterler vs. vasıtasıyla yerine getirilecektir.

Avrupa Birliği kaynaklı hemen hemen tüm tavsiye kararları ve raporlarda doğrudan ya da dolaylı olarak dile getirilen talep, Türkiye'nin, Lozan Antlaşması ile tanımış olduğu üç dini azınlık olan Rum, Ermeni ve Yahudiler<sup>99</sup> dışındaki bazı vatandaşlarını, özellikle de Kürtleri etnik, Alevileri de dini, azınlık olarak tanınması ve uluslararası antlaşmalar ve Avrupa Birliği Müktesebatı'nın azınlıklara tanımış olduğu haklardan yararlandırmasıdır.

Türkiye'nin devlet biçimini ortaya koyan Lozan Antlaşmasının, azınlıklar konusuna açıklık getirerek, azınlıkları yalnızca "Gayrimüslim Azınlık" olarak kabul ettiğini unutmamak gerekir. Buna benzer biçimde, bir de Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Bulgaristan ile imzalanan Türk-Bulgar Dostluk antlaşmasına göre Türkiye sınırları içinde yaşayan Bulgar asıllı Hıristiyanlara da azınlık statüsü tanınmış ve diğer gayrimüslim cemaatler gibi onların da kendi din, eğitim ve kültür işlerini cemaat yapısı içinde ayrı bir azınlık olarak yürütme hakkı verilmiştir.

Türkiye, Lozan Antlaşması'nın azınlıkların korunmasıyla ilgili olan 39/1 Maddesi'nde belirtildiği üzere yalnızca Müslüman olmayan azınlıkları yani Rumlar, Ermeniler ve Yahudileri azınlık olarak kabul etmektedir<sup>100</sup>. Bunların dışında ülkesinde azınlıklar olup olmadığına karar verecek olan Türkiye'dir. Öncelikle belirtilmesi gereken, Kopenhag Belgesi'ne göre "azınlıklar konusunda her ülkenin durumuna ve anayasal sistemlerine göre farklı yaklaşımları bulunabileceği" (Karluk, 2005:878), bir diğer nokta da AGİT tarafından Kasım 1990 Zirvesi'nde kabul edilen Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı'nın uygulanmasına ilişkin olarak Cenevre'de yapılan Milli Azınlıklar Toplantısı'nda hazırlanan ve 1991'de onaylanan<sup>101</sup> Cenevre Uzmanlar Raporu'na göre "her etnik, kültürel, dilsel veya dinsel farkın azınlık yaratmayacağı"dır.

TC. Anayasa Mahkemesi'nin 09.08.1994 günü Resmi Gazetede yayınlanan ilgili kararlarına göre; Türkiye'de Lozan Antlaşması ve Türk-Bulgar

<sup>99</sup> KARLUK, s. 877.

<sup>100</sup> KARLUK, s. 878.

<sup>101</sup> KURUBAŞ, s. 76.

Dostluk Antlaşmasıyla kabul edilen gayrimüslim azınlıklar dışında başka bir azınlık yoktur.

Ulusal devletlerde dil, din, ırk ve mezhep bakımından birbirinden farklı toplulukların bulunması doğal karşılanması gereken bir olgudur. Ancak bu topluluklarda her birine azınlık hakkı tanınması devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesine aykırı düşmektedir. Türkiye Cumhuriyeti anayasasında bu ilke temel prensiplerden biri olduğu için, Avrupa Ulusal Azınlıkların Korunması Protokolü çerçevesinde, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde, bir ulusal azınlıktan hukuken söz edebilmek mümkün değildir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına göre, Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür<sup>102</sup>. Hiçbir ayırım gözetmeyen bu madde ile, Türkiye'de yaşayan insanlar arasında herhangi bir kan bağı, etnik köken, dinsel ayırım gibi farklılıklar gözetilmemiştir.

Anayasa Mahkemesi ile beraber Türk hukuk dünyasının genel olarak benimsediği bir görüş de, Türkiye'de, Türk Ulusu dışında başka ulusların varlığının hukuken kabulünün, egemenliğin bölünmesi anlamına geleceği ve bunun da Anayasada benimsenen üniter devlet yapısını ortadan kaldıracığıdır.

Türkiye Cumhuriyeti, Lozan Antlaşmasınının 38. Maddesi ile Türkiye'de yaşayan herkesin, doğum, bir topluluktan olma, dil, soy ya da din ayırımı yapılmadan hayatlarını ve özgürlüklerini korumayı tam ve eksiksiz olarak sağlamayı yükleneneğini taahhüt etmiş, Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı'nda "Ulusal azınlıkların etnik, kültürel, dil ve dini kimliklerinin korunacağını, ulusal azınlıklara mensup kişilerin bu kimliklerini ayırma tabi tutulmadan ve yasa önünde tam bir eşitlikle, hür olarak ifade etmeye, korumaya ve geliştirmeye hakları olduğunu teyit ederiz" diyerek<sup>103</sup>, Lozan Antlaşması'nda ifade edilen azınlıklarla ilgili sorumluluklarını yerine getirmeyi taahhüt etmiş, gerek uzun yıllardır Avrupa Birliği üyeleri olan İspanya, Portekiz ve Yunanistan'dan gerek yakın bir geçmişte Birliğe üye olan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinden çok daha önce çoğulcu demokratik sisteme geçmiş ve Avrupa Birliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda açıklandığı gibi ırk, din, etnik köken farkı

<sup>102</sup> TC 1982 Anayasası, md. 66.

<sup>103</sup> KARLUK, s. 130,878,880.

gözetilmeksizin tüm vatandaşlarının kişisel haklarının Anayasa ile güvence altına alındığı parlamenter demokratik bir ülkedir.

Türkiye’de azınlık statüsü tanınan gayrimüslim topluluklar, yani Müslümanlığın dışında bir başka dini benimseyen dini cemaatlerin, uluslar arası azınlık hukukuna göre her türlü hakları tanınmaktadır. Özellikle, bugün şiddetli bir tartışma konusu yapılan kültürel haklar açısından konuya bakıldığında, her türlü kültürel hakkın bu dinsel azınlıklara Türkiye’de tanındığı görülmektedir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki; Avrupa Birliği üyesi Fransa, Hollanda, Lüksemburg ve Yunanistan (Lozan Antlaşması’nda ifade edilenler hariç) da ülkelerinde azınlık olduğunu kabul etmemektedirler. Bu ülkelerden Hollanda, azınlıklarla ilgili gerekli düzenlemeleri yaparak azınlıkları de-facto tanımakta fakat de-jure tanımayarak, azınlıkların korunmasının temelde ulusal yetki alanına giren bir konu olduğunu ısrarla vurgulamaktadır. Bu ülkelerden Yunanistan ise sadece Lozan Antlaşması’nda ifade edilen dini azınlıkları tanımakta, hiçbir etnik azınlığın varlığını kabul etmemektedir<sup>104</sup>.

Bu din grupları, kendi ibadet yerlerini serbestçe açabilmekte ve her türlü din ayini için özgür biçimde kullanabilmekte, kendi okullarında serbestçe kendi dillerinde eğitim yapabilmekte, kendi kültürleri açısından önemli günlerde yaptıkları etkinliklerini sürdürebilmektedirler. Hepsinin kendi dillerinde, kendi kültürlerini sürdüren gazete ve dergileri ülkemizde özgürce yayınlanabilmektedir.

Belirli bir büyüklükte olan ülkelerde farklı kökenden gelen insanlar olabilir. Çok kültürlülük anlayışı çerçevesinde bunların hepsine azınlık statüsü tanımak ülke ve millet bütünlüğü kavramı ile bağdaşmaz. Öte yandan, ayrımcılığa yönelik kültürel kimliğin tanınması istemleri zamanla bütünden kopma eğilimine girebilir ve ayrılma gerçekleşebilir. Anayasal yapı, bölgesel, yerel ve alt kültürlerin oluşturulmasına olanak tanımamaktadır.

---

<sup>104</sup> KURUBAŞ, s. 120,121,279.

#### IV. Ulusal Azınlık Kavramının Atatürk Milliyetçiliği Bağlamında Değerlendirilmesi :

Atatürk Milliyetçiliği, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın temel ilkesi olduğuna göre, ülkemizde hukuksal açıdan milliyetçilik olgusunu ve Türk Devletinin ulusal devlet yapılanmasını anlayabilmek açısından Atatürk'ün milliyetçilik anlayışını bilmek gerekir. Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı 1982 Anayasasının başlangıç bölümüne çeşitli açıklamalarla yansımıştır. Buna göre, Türk milleti dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip onurlu bir üyesidir<sup>105</sup>. Bu sözlerle, Türk milliyetçiliğinin başka milletleri düşman veya aşağı gören, şoven ve saldırgan bir dünya görüşü olmadığı açıkça anlatılmaktadır. Buna paralel olarak anayasanın başlangıç kısmının bir paragrafında “yurtta barış ve dünyada barış” ilkesine yer verilmiştir. Aynı paragrafta, Atatürk'ün millet tanımındaki unsurlar olarak topluca Türk vatandaşlarının milli gurur ve iftiharlarda, milli sevinç ve kederlerde, milli varlığa karşı hak ve ödevlerde, nimet ve külfetlerde ortak olduğunu belirtmek suretiyle, Anayasa metni içinde Atatürk'ün milliyetçilik anlayışına detaylı olarak yer verilmiştir. Bu tanımdan, Türk anayasasının benimsediği milliyetçilik anlayışının ırk, din ve dil gibi objektif benzerliklere değil ama kader, kıvanç ve tasa ortaklığına dayanan birlikte yaşamayı hedefleyen subjektif bir milliyetçilik anlayışına değer verdiği ortaya çıkmaktadır.

Bu konuda vatandaşlık kavramının Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında ifade edilmiş şekline kısaca bakacak olursak: Cumhuriyet döneminin ilk anayasası olan 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda vatandaşlık 88(1)'inci maddede düzenlenmiştir. “Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle Türk ıtlak olunur” demek suretiyle laik ve çağdaş bir vatandaşlık anlayışı benimsenmiştir. 1961 Anayasası'nda ise vatandaşlık konusu “Siyasi Haklar ve Ödevler” bölümünde 54'üncü madde ile ayrıntılı olarak düzenlenmiş ve “Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür” şeklinde ifade edilmiştir. Bu düzenleme 1982 Anayasası'nın 66'ncı maddesinde aynen alınmış

<sup>105</sup> TC 1982 Anayasası, Başlangıç Bölümü.

ve 1961 Anayasası'nda "vatandaşlık" olan madde başlığı "Türk vatandaşlığı" olarak değiştirilmiştir<sup>106</sup>.

Atatürk milliyetçiliğine bağlı devlet terimi yalnızca tek bir anlam ifade etmemektedir. Bu terimden pozitif hukuk alanında da önemli sonuçlar çıkmaktadır. Her şeyden önce, Atatürk milliyetçiliği tanımı ile Türk devletindeki insan unsurunun tek bir millet olduğu anlatılmak istenmiştir. Böylece, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkesin Türk olarak kabul edildiği bir düzene geçilmiştir. İmparatorluk dönemindeki çoklu toplum yapısından, ulusal bir devlete geçilirken, yeni bir ulus devlet ile beraber ulusal bir toplumun da inşa edilmesine çalışılmıştır. Yeni devletin insan unsuru tekli bir yapıya, yani Türk milletine dayandırılmak istenmiş, imparatorluktan kalma çoklu insan unsuru tekli bir üst yapıda toplanmaya çalışılmıştır. Milli sınırlar içerisinde yaşayan bütün toplum üzerine üniter siyasal yapıda yeni bir devlet kurulurken, devletin adındaki Türk tanımı, devletin dayandığı toplumun genel adı olarak kabul edilmiştir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğinin, Cumhuriyetin kurucu felsefesini ve Atatürk'ün geleceğe bakışını doğrulayan kilit bir aşama ve Türkiye Cumhuriyeti için yeni bir basamak olarak değerlendirildiği 2001 yılı Türkiye Ulusal Programında, azınlıklar ve azınlık hakları ile bağlantılı olarak, yürürlükte bulunan 1982 Anayasası'nın 10. maddesi ile ayrımcılığın çok kapsamlı bir şekilde yasaklanmış ve Anayasa ve Kanunlar önünde herkesin eşitliği ilkesinin benimsenmiş olduğundan bahsedilmiş ve ayrıca, ülkede yaşayan ve Türk vatandaşı olmayan gayrimüslim kişilerin mensup oldukları dinin vecibelerini yerine getirmelerinde ve kendileri ile ilgili diğer uygulamalarda gerekli pratik kolaylıkların, kamu düzeninin korunmasına ilişkin mevzuat çerçevesinde, geliştirilmesini sağlayacak tedbirlerin alınacağından söz edilmiştir<sup>107</sup>.

Yeni Türk devleti, Atatürk milliyetçiliğinden kaynaklanan bu yapısı ile yalnızca bir milli devlettir. Milliyetçi bir devlet değildir ve ırkçılığı reddeder. Türkiye Cumhuriyeti devleti, Atatürk milliyetçiliğine dayanarak bir milli devlet

<sup>106</sup> AYBAY, Vatandaşlık Hukuku, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 67.

<sup>107</sup> Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı (2001), s. 15-21. <http://www.euturkey.org.tr/abportal/uploads/files/UP.zip>, (erişim tarihi: 02.05. 2006)

statüsü ile bütün halkını eşit olarak kucaklarken, milliyetçiliği dışa dönük bir anlayışla savunur. Milli sınırlar içerisinde yaşayan tüm Türk vatandaşlarının bir bütün olarak hak ve çıkarlarının savunulması yine milli devletin görevidir. Bu yönü ile, Türk milli devleti diğer milli devletler ile rekabet düzeni içerisinde, kendi vatandaşı olan Türklerin çıkarlarını sonuna kadar izler. Türkiye'nin devleti ve milleti ile bir bütün olması, dışa karşı bu bütünlüğünün korunması milli devletin bir gereğidir. Milli devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti, kendi sınırları üzerinde yaşayan Türk vatandaşlarının bir araya gelmelerinden oluşan siyasal bir bütündür. Türkiye Cumhuriyeti devleti bir milli devlet olarak kendine vatandaşlık bağı ile bağlı olan tüm insanların hak ve çıkarlarını bir millet bütünlüğü içerisinde korur ve çeşitli farklı kökenlerden gelen tüm vatandaşlarını bir bütün olarak görür. Onların arasında Türk olan yada olmayan diye bir ayırımı gözetmez. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bu nedenle hiçbir zaman içe karşı milliyetçilik görülmemiştir. Farklı kökenden gelen bazı kesimleri iç kargaşa çıkartmak üzere kışkırtan dış güçlerin provokasyonlarına bile Türk devleti alet olmamış ve hiçbir zaman içe karşı bir milliyetçilik anlayışı Türk hükümetlerinde egemen olamamıştır.

Atatürk milliyetçiliği anlayışının, Türk anayasalarına yansıyan bir diğer yönü de, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği<sup>108</sup> ilkesidir. Bu ilke hem Atatürk milliyetçiliğinin önemli bir göstergesidir, hem de Türk devletinin üniter bir yapıda kurulduğunun sağlam bir güvencesidir. Özellikle, yirminci yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan anarşi ve terör hareketlerinin Türkiye'yi bölmesine yada parçalanmasına izin verilmeyeceğinin göstergesi olarak bu ilke anayasanın metni içerisinde yer almıştır. Devletin ülkesiyle ve milletiyle bölünmezliği, dış bağımsızlığın ve ülke bütünlüğünün korunması unsurlarını içerir. Bu doğrultuda Türk hukuk sistemi devletin bağımsızlığının ve ülkenin bölünmez bütünlüğünün koruyucusu ve savunucusudur. Her türlü ayrılıkçı akımın yada bölücü siyasetlerin yasaklanması, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesinin doğal sonucudur. Devletin teklifi ve bütünlüğü ilkesini hiçbir siyaset yada kuruluş ihlal edemez. Bu, Atatürk milliyetçiliğinin getirmiş olduğu ulusal ve üniter devlet ilkesine açıkça aykırı

---

<sup>108</sup> TC 1982 Anayasası, md. 3.

düşmektir. Atatürk'ün amaçladığı tek ve bütün bir büyük ulusal devlet düzeninin burada korunması söz konusudur.

Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği ilkesinin kararlı biçimde uygulanmasının doğal olarak ortaya çıkaracağı sonuç, bölgesellik, ırkçılık ve azınlıkçılık gibi üniterliği bozabilecek sapmaların önlenmesidir. Anayasada yerini bulmuş olan eşitlik ilkesi doğrultusunda konu ele alınırsa bütün Türk vatandaşlarının mutlak anlamda hukuki ve siyasi eşitliğe sahip oldukları benimsediğine göre, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları arasında bölgeye, ırkçılığa yada azınlıkçılığa dayanan her türlü ayrılıkçılık yada bölücülük anayasal düzen çerçevesinde yasaktır. Buna göre, herhangi bir kesim, siyasal partiler yada kuruluşlar, Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde ulusal ve dinsel kültür ya da ırk veya dil farklılığına dayanan azınlıklar yada farklı gruplar bulunduğunu ileri süremezler. Bu anayasal ilkelerin, düzenlemelerin doğal sonucudur. Türkiye'de Türk dilinden veya kültüründen başka dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak yolu ile Türkiye Cumhuriyeti üzerinde azınlıklar yaratarak millet bütünlüğünün bozulması amacını güdememezler ve bu yoldan siyasal çalışmalar yapamazlar. Türkiye Cumhuriyeti anayasasında yer alan Atatürk milliyetçiliği anlayışına göre, bu tür eğilimlere yer yoktur. Bunlar, Atatürk milliyetçiliğinin birer parçası olarak eşit koşullarda beraberce yaşamaya devam edebilirler.

Devletin ulusal yapısı aynı zamanda tekçi bir siyasal yapıyı da beraberinde getirmektedir. Türkiye Cumhuriyeti ulus devleti tektir ve bütündür. Yalnızca Türk ulusunun devletidir, çok uluslu bir siyasal yapı Türk ülkesinde bu doğrultuda söz konusu olamaz. Günümüzün moda deyimi ile çok kültürcülük adına böylesine tekçi bir ulusal yapının aşılabilmesi mümkün değildir. Batı deyimi ile üniter bir devlet olan ulus devletlerinin karşısına plural devleti gündeme getirmek üzere çok kültürcülüğün savunulduğu günümüzde hem ulusal devlet hem de üniter siyasal yapı ulusların varlığının korunabilmesi açısından önem kazanmaktadır. Küreselleşme sürecinin dağılmayı ve parçalamayı kolaylaştıran çok kültürcülüğü yeni bir siyaset olarak ulus devlete empoze etmeye yönelmesi ile, ulusal yapıların giderek zayıflama sürecine girdiği görülmektedir. Küresel ekonomik

programların böylesine bir gidişi desteklemesi ile de, devletler ve ulusal yapılar tartışılır hale gelmektedir.

Egemenliğin içe dönük olarak ulusa ait olması Atatürk milliyetçiliğinin ana ilkesidir. Ulusal egemenlik kavramı tek bir ulus olarak Türk ulusunun bağımsızlığını ve egemenliğini öngörür, kesinlikle başka hiçbir yabancı ulusa yada alt kimlikli gruplara egemenlik hakkı tanımaz, eğer tanırsa kendisinin yok olması gündeme gelir. Devleti, tarihi, kültürü ve, geleceği ile bir bütünü oluşturan Türk ulusu, kendi ulusal devletinin çatısı altında yaşarken, devletin resmi dili Türk dili olacaktır. Alt kültürlerin yada yabancı ülkelerin dillerinin ikinci bir resmi dil olarak kabul edilmesi ile, ulusal ve üniter devlet yapısından vazgeçmeyi beraberinde getirecektir. Lozan'da gayrimüslimlere tanınan azınlık hakları dışında, tüm Müslüman Türk vatandaşlar Türk ulusunun eşit üyesi olarak kabul edilir. Atatürk milliyetçiliği bu noktada hiçbir köken yada kültür ayrımı kabul etmez. Dil yada kültür ayrılığı hiçbir biçimde azınlık statüsü doğurmaz. Türkiye Cumhuriyetinin Lozan Antlaşmasından gelen hukuki yapısında, gayrimüslimler dışında kalanlar Türk ulusunun doğal ve eşit üyesidirler. Atatürk milliyetçiliği bütün unsurları Türk olarak benimser ve ulusal bir üst kimlikte birleştirerek, Türkiye Cumhuriyetinin toplumsal tabanını ulusal çizgide oluşturur. Çağdaş bir milliyetçilik anlayışı olarak, Atatürk milliyetçiliği Türk ulusunun günümüz uygarlık ailesinin onurlu bir üyesi biçiminde Türkiye Cumhuriyetinin devamını amaçlar.

Baskın Oran, Başbakanlık için hazırladığı bir raporda, azınlık problemleri ile ilgili çözüm olarak "Türk" kelimesinin aynı zamanda etnik çağrışım yaptığı için, "Türkiyeli" ile değiştirilmesini önermektedir. "Devletin dili Türkçe'dir" ifadesinin, "resmi dil Türkçe" olarak değiştirilmesi gerektiğini belirtmektedir.<sup>109</sup> Raporda, ayrıca Avrupa Konseyi "Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi"nin imzalanarak onaylanması da önerilmektedir. Aslında her üç önerinin de, var olduğu ifade edilen azınlık problemlerine çözüm olup olmayacağı tartışmalıdır. Avrupa ülkelerinde bu üç öneriyi henüz uygulamamış olanlar vardır. Öncelikle Fransa, Çerçeve Sözleşmesini imzalamamıştır. İkinci

<sup>109</sup> ORAN, Türkiye'de Azınlıklar, Kavramlar, s. 114.

olarak, Almanlar kendilerine Almanyalı, Fransızlar da Fransalı olarak ifade etmemektedirler.

Azınlık hakları ve azınlıkların korunması konusunda gelişme sağlanabilmesinin birinci şartı; devletlerin bu grupların varlığını kabul etmesi ve kendi kültürlerini koruyup muhafaza edebilmeleri için gerekli tedbirleri almaları, bunun yanında azınlık haklarını savunanlar ile azınlık gruplarının da devletin egemenliğine ve ülke bütünlüğüne saygı göstermeleri, azınlık haklarının devletten ayrılma anlamına gelmediğini kabul etmeleridir. Ancak bu konsensüs sağlandıktan sonra çözüme ulaşmak mümkün olabilir. Azınlıkların devlete, devletin de azınlıklara güvenmediği bir ortamda sorunun çözülmesini beklemek fazlaca iyimserlik olacaktır<sup>110</sup>.

---

<sup>110</sup> Javaid REHMAN, "Yeni Dünya Düzeni ve Azınlık Haklarının Geleceği", Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi yayın No:2, (der.) İbrahim Ö. KABOĞLU, İstanbul: Aras Yayıncılık, 2002, s. 410-411.

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

#### I. SONUÇ

Türkiye, Avrupa Birliği'nin ilerleme ve tavsiye raporları ile "azınlıklar" konusunda son yıllarda sıcak tartışmalar yaşamaktadır. İlerleme raporlarında, Lozan'dan sonra oluşturulan azınlık anlayışının dar kapsamlı olduğu ve uygulamaların yetersiz kaldığı belirtilmektedir. Kopenhag Siyasi Kriterleri'ni yerine getirmek için son dönemde çok büyük reformlara imza atan Türkiye, şimdi de azınlık hakları ve kültürel haklar konusunda ileri adımlar atmaya zorlanmaktadır. Avrupa Birliği, 6 Ekim 2004'te açıkladığı İlerleme Raporu'nda "azınlık" nitelemesi yapmadan Kürtler, Aleviler ve Çerkezlere kültürel ve bireysel haklar adı altında "azınlık hakları" verilmesini istemiş, ve günümüze kadar uzanan benzeri evraklarda konu tekrar tekrar dile getirilmiştir. Oysa rapordaki ifadelere rağmen Avrupa Birliğinde ortak bir azınlık anlayışının tam olarak varlığından söz etmek oldukça zordur.

Türkiye'nin, aslında Avrupa Birliği'ne üye olabilmek için müzakere sürecinde Avrupa'nın belirlediği gruplara azınlık hakları vermek gibi bir hukuki zorunluluğu bulunmamaktadır. AB'nin nasıl ortak bir laiklik uygulaması bulunmuyorsa, ortak bir azınlık anlayışı da bulunmamaktadır. Birliğin 120 bin sayfayı bulduğu belirtilen müktesebatı da, azınlık konusunda ortak bir tarif içermemektedir. Kaldı ki AB üyesi ülkeler bile azınlık gruplarına farklı haklar vermektedirler. Bu konuda ortak bir anlayışları yoktur.

Türkiye Cumhuriyeti; devlet, ülke, millet ve egemenlik unsurları ile yasama, yürütme ve yargı organları bakımından teklik özelliği gösteren üniter bir devlettir. Bu ilke, devletin kuruluşundan günümüze kadar cumhuriyetin temel ilkelerinden biri olarak kabul edilmiştir. Üniter devlette tek bir ülke, tek bir

egemenlik ve tek bir millet vardır. Bu kapsamda, Anayasamızın 3'üncü maddesine göre, Türkiye'nin üniter devlet yapısının değiştirilmesi kesinlikle kabul edilemez.

Üniter devlette yerini bulan "millet" kavramı dil, kültür ve ülkü birliğiyle birbirine bağlı vatandaşların oluşturduğu bir siyasi ve sosyal olgudur. Bu noktada Atatürk, Türk milletini şöyle tanımlamaktadır: "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir." Türk milletini oluşturan, Türkiye coğrafyası üzerinde ve ülkü bağıyla birbirine bağlı olan Türkiye halkı, üniter devlet yapısı içerisinde tek bir millet olarak tanımlanmaktadır. Atatürk'ün bu görüşü Anayasamızda da hukukileştirilmiştir. Millet kavramı ayıran değil, birleştiren bir kavramdır. Milleti parçalara ayırmak veya bu düşünce içinde hareket etmek; millettten koparılmak istenen bu parçaların ülkenin de parçalarına sahip çıkma isteğine yol açacağı ayrı bir gerçektir. Bu ise vatanın parçalanmasına giden yolu açacaktır.

Ancak bugün Avrupa Birliği üyelik sürecinde millet kavramı ve tanımı üzerinde yapılan bazı tartışmalar ile, millet kavramının teklik niteliği değiştirilmeye çalışılmaktadır.

Türkiye'nin güvenliği ile ilgili olarak "Azınlık" konusunun önemi oldukça fazladır. Bu nedenle, azınlıklar konusunun değerlendirmesinin doğru ve sağlıklı bilgiler ışığında yapılması gereklidir. Öncelikle, uluslar arası hiçbir belgede azınlık kavramının ortak bir tanımı bulunmamaktadır. Bütün belgelerde azınlık hakları bireysel hak olarak görülmektedir.

Azınlık kavramını açıkladığımız bölümden de anlaşılacağı üzere etnik, kültürel, din ve dil ayrılıkları mutlaka azınlık olmayı gerektirmemektedir. Yukarıdaki dört unsur, azınlık olmanın nesnel koşullarını oluşturmaktadır. Bir de öznel koşul vardır: Azınlık bilincinin varlığı. Örneğin, çoğunluğa gönüllü olarak katılmış olmak isteyen kişi veya gruplar, azınlık sayılmaz.

Azınlık olmak için öncelikle bireyin kendisini toplumun diğer kesimlerinden farklı olarak görmesi şarttır. Bu farkı görmeyenler zorla farklı duruma sokulamaz. Ayrıca bireyin, kendisinin, kendisi gibi düşünen bir azınlık grubuna ait olduğunu hissetmesi gerekmektedir ki, burada önemli diğer bir nokta da,

azınlık haklarının bireysel olduğu, grup hakkı olmadığı konusudur. Uluslar arası sözleşmelerde, birey kendi kimliğini belirlemede özgürdür.

Avrupa Konseyinin Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesinde her devletin kendi ülkesinde kimlerin azınlık olup olmadığını karar vermede egemen olduğu görülmektedir. Çerçeve sözleşmesinin 30'uncu maddesi devletlere bu sözleşmeyi kimi bölgelerde uygulamama yetkisi vermiştir. Sözleşmeye getirilen devletler deklarasyonları da bu yöndedir. Çerçeve Sözleşmesi, bireysel azınlık haklarının kullanılmasının ilgili ülkenin toprak bütünlüğüne ve ulusal egemenliğine karşı kullanılmayacağını açıkça ifade etmektedir. Azınlık haklarının grup hakkı olarak değil ama bireysel hak olarak görülmesi düşüncesi bu noktaya dayanmaktadır. Bu kapsamda şu değerlendirme yapılabilir: Azınlık hakları bireysel haklar olup bu hakların ilgi alanı kültürel haklardır. Dolayısı ile, azınlık haklarını grup haklarına dönüştürmek ve ilgi alanını siyasal alana da yaymak uluslar arası kabul edilen görüşlere aykırıdır.

Türkiye Cumhuriyetinin hukuki ve siyasi temelini oluşturan Lozan Barış Antlaşması azınlıklar konusunda Türkiye'yi hukuki olarak bağlayan antlaşmadır. Lozan Barış Antlaşmasına ilave olarak sadece 18 Ekim 1925'te Ankara'da imzalanan Türk-Bulgar dostluk anlaşması azınlıklar konusunda hukuki bir zorunluluk yaratmaktadır. Bunun dışında bu konuda Türkiye'ye yapılan baskıların hiçbir hukuki temeli bulunmamaktadır. Bunlar tamamen politik baskılar olmaktadır.

Avrupa Birliği raporlarında Türkiye'de yeni azınlıklar bulunduğu ifade edilerek Lozan Anlaşması'nda hukuki statüsü tanımlanan ve belirlenen azınlıklar dışındaki bazı toplulukları ortaya çıkarmaktadır. Kürt, Alevi ve Çerkezler Türkiye'deki Müslümanlar içinde azınlıklar olarak ima edilmekte ve bu insanlarla ilgili rakamlar verilmektedir. Her ne kadar bazı Avrupa Birliği yetkilileri bu hususun bir terminoloji meselesi olduğunu ifade ederek konuyu hafifletmeye çalışsalar da günümüz koşullarında; medya ve basın sayesinde, bir şeyin var olduğu izlenimi verilerek gerçekte olmayan bir şeyin kabulü zorlanabilmektedir. Söz konusu yaklaşımının Lozan Barış Antlaşması ile oluşturulan durumu

değiştirmeyi hedef aldığı ortadadır. Kendilerini şu ana kadar azınlık olarak düşünmeyen bireylerin, azınlık olduklarının açıkça söylenmesinin veya ima edilmesinin etkileri, tarihte de görüldüğü gibi devlet bütünlüğüne büyük zarar verebilecek niteliktedir.

Avrupa Birliği raporlarında dikkati çeken diğer bir nokta da “Azınlık Hakları” kapsamında düşünülen ve uygulama yapılması önerilen bazı hakların, kültürel alanları aşarak siyasal alanlara taşıyor olmasıdır. Örnek olarak; Türkiye’de seçim sisteminde “temsilde adalet” prensibi doğrultusunda oluşturulan % 10’luk seçim barajı eleştirisinin, temelde sadece belirli bir topluluğun Parlamentoda temsil edilmesini engellediği varsayımına dayandırılması verilebilir.

Son yıllarda, Türkiye’de uyum yasaları çerçevesinde azınlıklar ve tüm vatandaşlar için kültürel zenginliğin yaşamasını sağlayacak gerekli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Düzenlemelerin kültürel alanda kalması ve üniter devlet yapısının zedelenmemesi koşulu temel felsefe olmuştur.

Avrupa Birliği raporlarında geçmemesine rağmen azınlıklar konusuna AB düşünceleri doğrultusunda yaklaşan Türkiye’deki bazı kesimlerde üniter devlet yapısının korunması, “paranoya haline gelmiş Sevr sendromu” olarak tanımlanmaktadır. Söyleniş şekli çirkin olmakla beraber “Sevr sendromu” ifadesi, tarihin derinliklerinden gelen bir gerçeği ortaya koymaktadır. Avrupalıların zamanında “Şark Meselesi” olarak ortaya koydukları ve Osmanlı’da bulunan Hıristiyan azınlıkların haklarını korumak adı altında, Osmanlı’nın parçalanmasında etkili oldukları tarihi bir gerçektir. Osmanlı 1870-1920 yılları arasında, topraklarının yüzde 85’ini, nüfusunun da yüzde 75’ini kaybetmiştir. Hıristiyan azınlıklar üzerinden oluşturulan ayrımcı akımlar bunda oldukça etkili olmuştur. Yine, Birinci Dünya Savaşı sonunda Anadolu işgale uğradığında, bazı etnik ve dini azınlıkların, işgal güçleri ile yakın işbirliğine girdikleri de bilinen diğer bir gerçektir. Dolayısıyla, Türkiye’nin azınlık hakları konusunda “yoğurdu üfleterek yemesinin” tarihi bir geçerliliği vardır. Tarihte yaşanan bu olaylar, Türkiye’de sürekli olarak Avrupalı devletlerin samimiyetinin sorgulanması tepkisine sebep olmuştur. Batı kaynaklı dayatmalar ise, yaşanan bu tarihi olaylar sonucunda daima bu endişeleri artırıcı bir rol oynamaktadır.

Türkiye azınlık hakları konusunda, kültürel hakları yeni uygulamalar ile tamamlamıştır. Türkiye, AB için değil toplumsal gelişim adına insan hakları konusunda demokratikleşme adımlarını büyük bir cesaretle atmıştır. Türkiye’de demokrasi, cumhuriyetin kuruluşundan bu yana dünyadaki birçok ülkeye örnek olacak şekilde uygulanmakta ve yaşamaktadır. Laiklik cumhuriyetin temel taşıdır ve Türk toplumu bu konuda Atatürk’ün çizdiği çizginin dışına çıkmamıştır. Hiçbir din veya mezhep, haklarından mahrum bırakılmamıştır. Her Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı yasalar karşısında eşit hak ve uygulamalardan faydalanmıştır. AB’nin azınlık diye bahsettiği gruplardan bugüne kadar devletin en büyük makamı olan cumhurbaşkanlığı da dahil olmak üzere bir çok bürokrat, politikacı ve yönetici çıkmıştır. Ancak bu durumun AB tarafından görülmemesi veya görülmemeye çalışılması yukarıda bahsedilen endişelerle birleşince, ulaşılmak istendiği belirtilen tablodan farklı bir manzara ortaya çıkmaktadır.

Avrupa Birliğine tam üye olunsun veya olunmasın, Türkiye ile Avrupa devletlerinin yakın ilişkileri devam edecektir. Ulaşılmak istenen hedefler ile arkasındaki iyi veya kötü amaçların açık ve samimi olarak açıklığa kavuşturulması sadece Türkiye Cumhuriyetinin işi olmamalıdır. Hem Avrupa’da hem de Türkiye’de “Sevr Sendromu” veya “Şark Meselesinin” bilinç altlarından temizlenmesi ileri atılacak adımlar için bir şarttır.

## II. TÜRKİYE’NİN KARŞI KARŞIYA GELEBİLECEĞİ DURUM

Azınlıklar sorunu Osmanlı İmparatorluğu’nun son yüzyılında karşısına çıkmaya başlamış bir konu olarak, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan bu yana varlığını sürdürmüştür. Osmanlı, azınlıklara geniş haklar tanımıştır. Hatta günümüz modern dünyasında dahi rastlanmayacak şekilde, azınlıklar lehine düzenlemeler yapmıştır. Aslında bu durum Osmanlı’nın kuruluşundan bu yana uygulanan bir politikadır. Asırlarca Osmanlı bu düzeni gayet sorunsuz olarak uygulamışken; azınlıklar ile ilgili problemler Avrupa’nın kendini toplayıp dünyaya açılmaya başladığı dönem ile beraber yaşanmaya başlanmıştır. Son yüzyılında bu konu Osmanlı için daima bir baskı unsuru olarak kullanılmış ve zamanla İmparatorluk kendi yapısına uygun olmayacak uygulamalara sürüklenmiştir. Bu

noktada, Avrupa'nın Osmanlı hakkındaki hedefleri göz önüne alındığında; azınlıklar konusunun, İmparatorluğun parçalanması, topraklarının ele geçirilmesi ile Avrupa devletlerinin kullanım ve kontrolüne girmesi için kullanıldığı bir gerçektir. Tarihin içerisinde çıkarılan gizli toplantı ve antlaşmalar bunun en güzel kanıtıdır.

Bu politikaların ve onların getirdiği tehlikelerin farkına varan Mustafa Kemal ATATÜRK Cumhuriyetin kuruluşu aşamasında azınlıklar konusuna en az diğer konular kadar önem vermiştir. Lozan Antlaşması konunun çözümü için en güzel fırsat olmuştur. Lozan Antlaşması yeni Cumhuriyet tarafından çok iyi kullanılmış ve azınlıklar dahil yıllardır Osmanlı'nın başına dert olan bir çok sorun bu anlaşma ile kalıcı çözüme kavuşturulmuştur. Cumhuriyetin kurulması ile beraber uygulanan akıllı planlanmış bir dış politika ile ülke uzunca bir süre bu konuda hiçbir sıkıntı ile karşılaşmamıştır. Elbette ATATÜRK zamanı takip edilen dış politikanın bunda etkisi büyüktür. Ancak 2'nci Dünya Savaşı sonrası Avrupa ile müttefik olmanın da bunda etkisi vardır. Avrupa senelerce, Türkiye'ye Doğu Bloku tehdidi için ihtiyaç duymuş ve bu uğurda Türkiye'yi kullanmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin azınlıklar konusunda eleştiri ve baskılara uğramaması oldukça dikkat çekicidir.

Dünya, 90'lı yıllar ile başlayan ve hala devam eden değişim sürecine girmiştir. Bu süreç Türkiye için de yeni bir dönemi başlatmıştır. Değişen uluslar arası ilişkiler ve dengeler düşmanın dost, dostun düşmana dönüşebildiği bir ortam yaratmıştır. Bu dönemle beraber, dünya için ortaya çıkan yeni sorunlar ülkelere de yansımıştır. Bundan en fazla etkilenen ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Coğrafi olarak dünyanın kalbi sayılabilecek bir yerde olan Türkiye bir anda kendisini sorunlar yumağı ile çevrili bulmuştur. Ülke içinde bölücü amaçlı örgütlerin faaliyetleri, ılımlı İslam tuzağı, yıllardır müttefik olunan Batı ile problemler ve ekonomik sorunlar hep bu dönem ortaya çıkmıştır. Türkiye, Cumhuriyet kurulduğundan bu yana böyle bir dönemi Kıbrıs harekatı esnasında yaşamış onun dışında görmemiştir.

Türkiye'nin içinde bulunduğu ittifaklar ve dostluklar artık eski dönemdeki kadar kuvvetli değildir. Değişen dengeler, hedeflenen ve hala tam olarak tahlil

edilememiş yeni dünya düzeni, Türkiye'nin içinde bulunduğu bölgenin özellikleri ile birleşince Türkiye için istikrarsızlıklarla dolu bir dönem söz konusu olmuştur. Türkiye her ne kadar bu güvensiz ortamı şekillendirmeye çalışmışsa da buna pek fırsat bulduğu veya müsaade edildiği söylenemez. Böyle çelişki ve düzensizliklerle dolu bir ortamda, Atatürk'ün de göstermiş olduğu yol doğrultusunda ve geçmişin kazandırdığı tecrübe ile Türkiye Avrupa Birliğine yönelmiştir. Yukarıda tarihsel gelişimi, şu anki gelişmeleri ve geleceği arz edilmiş olan bu yolda Türkiye, Avrupa'nın soru işaretleri yaratacak bazı tutumlarıyla karşılaşmaktadır. Bu konulardan birisi de azınlıklar meselesidir.

Unutulmuş gibi görünse de, Osmanlı'nın son dönemlerde yaşadıkları hala Türk milletinin hafızasında yer tutmaktadır. Bunlar bir gerçektir, yaşanmıştır ve faturaları çok ağır ödenmiştir. Bu süreç içerisinde, tarihin tekerrürden oluştuğu düşüncesi, Türk milletinin kafasındaki en büyük soru işaretidir. Bu düşünceler çerçevesinde AB üyelik süreci eski korkuların canlandığı ve yeni ihtiyaçların gerektirdiği değişimlerin yapıldığı çok sancılı bir dönemdir. Avrupa Birliği istekleri ve dayatmaları ile bu sancının artmasına katkıda bulunmaktadır. İyi ilişkilerle geçen onca süreye rağmen, Avrupa'ya güvensizlik, hala kendisini fazlaca hissettirmektedir.

Türkiye elbette, tarihin düşündürdükleri ile beraber oldukça temkinli ve ihtiyatlı olmalıdır. Buna ihtiyacı vardır. Avrupa Birliği üyeliği istenen ve arzulanan bir hedeftir. Ancak bu hedefin getireceği tehlikeleri görmeli ve gereken önlemleri almalıdır.

Avrupa Birliği yeni azınlıklar yaratmakta ve bunun Türkiye tarafından kabul edilmesini istemektedir. Avrupa Birliği tarafından, İlerleme Raporlarında Kürtler, Aleviler ve Çerkezlere kültürel ve bireysel haklar adı altında "azınlık hakları" verilmesinin istenmesi şu aşamada en fazla dikkat çeken konudur. Avrupa Birliğine tam üyelik süreci, Türkiye için yeni başlamış ve sonu tam olarak kestirilemeyen bir süreçtir. Bu süreçte, elbette ki Türkiye'nin birlik kriterlerine uyma ve uygulama zorunluluğu vardır. Ancak günümüz olayları tarihi açıdan incelendiği zaman Osmanlı Devletinin 19 ve 20'nci yüzyıllarda yaşadığı olaylara benzerlikler, özellikle Kürt-Rum benzeşmesi dikkat çekicidir.

“Yeni azınlıklar” konusu, mevcut şartlar incelendiğinde de görüleceği gibi, Türkiye’nin bölünmez bütünlüğünü tehlikeye düşürecekler. Türkiye’de bölücü ve yıkıcı faaliyetlerin, PKK örneğinde olduğu gibi ülkenin bir bölümünde ayrı bir devlet kurmayı amaçlayan nitelikte olduğu bir ortamda, kurulmak istenen devletin sözde kurucu unsuru olacak olan insan topluluğuna azınlık statüsünün verilmesi ülkenin bölünmesini hızlandıracaktır. Avrupa Birliği’nin Türkiye’nin içerisinde bulunduğu şartların karmaşıklığını anlamaya çalışmadan ve çok daha kapsamlı inceleme gerektiren toplumsal yapıyı göz ardı ederek<sup>111</sup>, bu tür taleplerde bulunduğu, İsveç Dışişleri Bakanlığı’nın araştırmacısı olan Dr. E. Deverelle’nin “AB’nin talepleri yerine getirilecek olursa PKK ve radikal İslam için hareket sahası genişler...AB anlayışlı davranmıyor, sadece talep ediyor...Türkiye’nin bulunduğu coğrafya istikrarlı değil”<sup>112</sup> sözleriyle kendi yetkilileri tarafından da dile getirilmiştir. Dolayısıyla bu tür talepler, başta Birleşmiş Milletler Antlaşması’nda yer alan egemenlik ilkesi dolayısıyla, azınlık haklarının, ancak devletin egemenliği, ülkenin bütünlüğü, siyasal bağımsızlığı ve devletin işlerine karışmama esaslarına saygılı olmak koşuluyla kullanılabilmesi hükmü ve Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesinin girişinde bulunan “devletlerin toprak bütünlüğüne ve ulusal egemenlik haklarına saygı gösterilmesi” temel ilkesi olmak üzere azınlıklarla ilgili olanlar dahil, uluslararası anlaşmalarda devletlerin bağımsızlığı ve bölünmez bütünlüğü ile ilgili tüm prensiplere aykırıdır.

Türkiye’deki azınlıklar söz konusu olduğunda, Türkiye Cumhuriyeti azınlıklar meselesinin Lozan’da hallolduğunu, Rum, Ermeni ve Yahudiler dışında Türkiye’de azınlık bulunmadığını, dolayısıyla bu üç grup dışında başka bir gruba azınlık statüsünün tanınamayacağını söylemektedir. Bu görüş hukuken doğrudur<sup>113</sup>.

1821 yılında olan Yunan isyanına kadar Türkler ve Rumlar yüzyıllarca aynı topraklar üzerinde barış içerisinde yaşamışlardır. Kültürel olarak birbirlerinden

<sup>111</sup> Çiğdem NAS, “Avrupa Parlamentosu’nun Etnik Azınlıklara Bakışı Ve Türkiye”, Ed: Faruk SÖNMEZOĞLU, Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar, İstanbul: Der Yayınları, 1998, s.379-402.

<sup>112</sup> Suat İLHAN, Avrupa Birliği’ne Neden Hayır 2, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2002, s. 43.

<sup>113</sup> ORAN, Türkiye’de Azınlıklar, s. 49.

etkilenmişler ve bir çok ortak özellikleri paylaşmışlardır. Aynı durum Türk ve Kürt asıllı vatandaşlar için de geçerlidir. Hatta kültürel benzeşme ve birlikte yaşam çok daha gelişmiş ve toplumlar iç içe girmiştir. Bir çok kişinin memleketi veya doğum yeri sorulmadan etnik kökeni fark edilemeyecek duruma gelinmiştir.

Rumlar Osmanlı'da devlet içerisinde en fazla ve yüksek görev verilen unsur olmuştur. Kürt asıllı vatandaşlar Türkiye Cumhuriyetinin en yüksek devlet makamında dahi görev yapmışlardır ve yapmaya devam etmektedirler.

Bugünkü uygulamalara benzer faaliyet ve hareketler sonucunda başlayan bir isyan Rumların Osmanlı'dan ayrılmasına kadar geçen olaylar zincirinin yaşanmasını sağlamıştır. Din farklılığı, dil farklılığı ve yeni oluşan milliyetçilik akımları bu yaşananları körüklemiştir. Her ne kadar güneydoğu Anadolu'da bir isyan niteliğine sahip olmayan terörist faaliyetler söz konusu olsa da, ulaşılmak istenen sanki bir isyandır.

Burada asıl üzerinde durulması gereken nokta daha sonraki gelişmelerdir. Yunan Devletinin kurulması, Anadolu'daki Rum cemaatin ayrılıkçı faaliyetlerini artırmış, özellikle Patrikhane ve kiliseler sayesinde zararlı faaliyetler çoğalmıştır. İçinde buldukları devlet dışında kendi unsurlarından oluşan bir devlet, Osmanlı içindeki Rumları kışkırtmada çok daha etkili olmuştur. Rum milliyetçiliği sürekli körüklenmiş ve Kurtuluş Savaşına kadar devlet için daima bir tehlike olmuştur. Bu arada yeni kurulan Yunan devleti kendi sınırlarını kademe kademe Osmanlı aleyhine büyütmüştür. Şu anda aynı tehlike Kürt asıllı Türk vatandaşları için geçerlidir. Irak'ın kuzey bölgesinde kurulacak bağımsız bir Kürt devleti aynı etkileri oluşturmaya çalışacak veya en azından alet olabilecektir.

Tamamen birbirine karışmış iki toplumun ortada geçen yüzyıllara rağmen böyle bir duruma düşmesi, sahip olduğumuz ve uğruna atalarımızın beraber kanlar akıttığı bir devletin sonu olabilecektir. Ülke dışında bu şekilde kurulmuş olacak bir Kürt devletinin Kürt milliyetçiliğini körüklemesi veya bu amaçla kullanılması, etki-tepki prensibi ile şovenist milliyetçiliği de körükleyecektir. Bu durum ise üzerine Cumhuriyeti inşa ettiğimiz temellerden olan Atatürk milliyetçiliğini yok edecek veya zayıflatacaktır. Devletin sahibi tüm unsurların

çatışmasına yol açabilecek bu oluşum, devletin üniter yapısına Kürt ayrılıkçılığı kadar zararlı olacaktır. Türkiye Cumhuriyetini ayakta tutan vatan kavramı zarar görecektir ve bölgeselcilik artacaktır.

Azınlık hakları istenen diğer bir öge ise Alevi vatandaşlardır. Toplumu bir ve beraber kuvvetli tutan bağlardan biri olan din bu istekle birleştirici değil ayırıcı olmaktadır. Avrupa devletleri kendi içlerinde azınlık kavramının oluşmasına sebep olan mezhep farklılaşmasının zararlarından dolayı mezhep gruplarını azınlık statüsünden çıkartmışken Türkiye’den bu yönde bir ayrımcılık beklemektedirler. Yukarıda da belirtildiği gibi din ayırıcı değil birleştirici bir öge iken mezhep farklılıklarını körükleyecek böyle bir uygulama diğer gruplar için de aynı uygulamaların taleplerine sebep olabilecektir. Atatürk, Laiklik ilkesi ile böyle bir duruma düşülmesini önlemiştir. Laiklik din ibadeti ve özgürlüğü için en büyük güvencedir. Laiklik sadece farklı dinleri değil farklı mezhepleri de korumaktadır. Dolayısıyla kuvvetlendirilecek bir laiklik uygulaması kasıt edilen sıkıntıların aşılması ve bu arada birliğin muhafazası için yegâne yoldur.

Çerkezlerin azınlık statüsü için AB ilerleme raporlarında ifadelerin geçmesi çok daha fazla düşündürücüdür. Aynı din, dil ve etnik kökene sahip bir unsur için böyle bir talepte bulunulması ise asıl soru işaretlerini oluşturmaktadır. Yapılan azınlık tanımlarından hiç birisine uymayan bir grup için böyle bir talepte bulunulması ileride örnek teşkil etmesi sebebiyle daha nice taleplerin gelebileceğini göstermektedir.

Türkiye’de Lozan Antlaşması ile resmen tanınmış olanlar dışında kendisini azınlık olarak kabul eden grup bulunmamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti içerisinde yaşayan tüm gruplar yüzyıllar boyunca bir arada barış içerisinde yaşamış, kaynaşmış ve Türkiye Cumhuriyeti’nin asli unsuru haline gelmiştir. AB tarafından bu duygu ve düşüncelerin zayıflatılması suretiyle azınlık yaratacak faaliyetlerden kaçınılması gerekmektedir. Türkiye Cumhuriyeti’nin asli unsuru olduğuna dair en ufak bir kuşku bulunmayan Alevi vatandaşlarımızla ilgili sorunların, ilerleme raporlarında azınlıkların korunması ile ilgili bölümde yer alması buna örnek olarak verilebilir.

Kopenhag Belgesi'ne göre azınlıklar konusunda her ülkenin durumuna ve anayasal sistemlerine göre farklı yaklaşımları bulunabilir<sup>114</sup>. Bir diğer nokta da AGİT tarafından Kasım 1990 Zirvesi'nde kabul edilen Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı'nın uygulanmasına ilişkin olarak Cenevre'de yapılan Milli Azınlıklar Toplantısı'nda hazırlanan ve 1991'de onaylanan<sup>115</sup> Cenevre Uzmanlar Raporu'na göre "her etnik, kültürel, dilsel veya dinsel farkın azınlık yaratmayacağı"dır.

Bütün bunlara ilave olarak; Avrupa Birliği'nin kendisinde ortak bir azınlık anlayışı oluşmamışken azınlık hakları konusunda Türkiye'den böylesine radikal denebilecek uygulamalar istemesi, çifte standart olarak ortaya çıkmaktadır. Çifte standardın uygulama nedeni kâfelerde soru işareti oluşturmaktadır. Elbette ki siyasi olarak isteklere, makul sebepler yaratılmaktadır. Ancak bu isteklerin Türkiye iç dinamikleri ile birleşmesi 83 yıllık devletin parçalanması anlamına gelebilecektir. Avrupa Birliği de bunu öngörmekte, fakat bu durumu hiçbir zaman dile getirmemektedir. İşte bu noktada Avrupa'nın Türkiye için hedeflediklerinin neler olduğu konusu kâfelerde yer etmekte ve "Acaba Avrupa parçalanmış bir Türkiye mi istiyor?" sorusu ortaya çıkmaktadır. Bazı azınlık hakları buna yol açabilecek, en azından milli birlik ve beraberliği zedeleyecek potansiyele sahiptir.

### III. DEĞERLENDİRME

Türkiye, AB ile sağlıklı bir üyelik süreci yaşaması ve üyelik olsun veya olmasın sonuçta sağlam ve güvenlik içinde bir durumda bulunabilmesi için "Azınlıklar" konusunda bir takım adımlar atmalıdır. Bu kapsamda;

A. Türkiye'deki azınlık tanımı ve algılaması ile Avrupa Birliği'nin azınlık tanımı ve algılaması arasında çok büyük bir farklılık görülmektedir. Lozan; Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu antlaşmasıdır ve Türkiye'de sadece gayrimüslim vatandaşları hukuki olarak azınlık statüsüne koymuştur. Belirlenen bu hukuki statü devletin temel direklerinden birisidir. Hukuki statünün değiştirilmesi yönünde Avrupa Birliği tarafından yapılan politik baskılara kesinlikle karşı

<sup>114</sup> KARLUK, 2005, s. 878.

<sup>115</sup> KURUBAŞ, s. 76.

durulmasını, müsaade edilmemesini ve konu üzerindeki kararlılığın müzakereler boyunca net bir şekilde tüm yetkililer tarafından ortaya konulmasını sağlayacak politikalar belirlenmelidir.

B. Türkiye, Avrupa Birliğindeki muhataplarına, Cumhuriyetin temellerini zorlamaya yönelik girişimlere izin vermeyeceğini ve bunları amaçlayan bir girişimle karşı karşıya kaldığında, böyle bir politikayı izlemekte ısrar edilirse, Türkiye'yi bütünüyle kaybetme risklerinin var olduğunu anlatmak durumundadır. Bunu sağlamak için, adaylık sürecinin her safhasında, Cumhuriyetin ilk yıllarında olduğu gibi, onurlu ve akılcı bir dış politika tek elden izlenmelidir.

C. Avrupa Birliği, Türkiye'nin önüne koyduğu koşullara ve çıkardığı tüm zorluklara rağmen, Türkiye'yi kaybetmek istememektedir. Türkiye'nin, Avrupa Birliği ve genel olarak dış ilişkilerinde, seçeneksiz olmadığı da vurgulanarak, Birliğin ulusal çıkarlarımıza zarar verebilecek, ulusal onurumuza gölge düşürebilecek veya Ülke bütünlüğünü ve bağımsızlığını tehdit edebilecek tutum ve davranışlardan kesinlikle kaçınması gerektiği net bir dille vurgulanmalıdır.

D. Türkiye'de; demokratik hukuk devleti çerçevesinde, kuruluş esaslarına sadık kalarak, toplumsal barışı, toprak bütünlüğünü koruyacak ve toplumu refaha ulaştıracak bir politikanın uygulanması, Türkiye açısından yaşamsal önemi olan bir konudur. Ülkenin, Avrupa Birliği'ne uyum amacıyla kabul ettiği çeşitli yasaların yukarıda sayılan amaçları yıkmak isteyen çevreler tarafından milli menfaatler aleyhinde kullanılabilmesi ve suiistimal edilebileceğinin daima göz önünde bulundurularak takibinin yapılması zorunludur.

E. Laiklik Türkiye Cumhuriyetinin temel taşlarından birisidir. Ülke birliği ve beraberliği için laiklik ilkesinden taviz verilmemesi ve ilkenin pekiştirilmesi büyük önem arz etmektedir. Laiklik ilkesinin yıkılmasının ülkede bir çok dini grup yaratmaya zemin hazırlayacağı, peşinden getirebileceği çatışma ve kavga ortamının sadece Türkiye sınırları içerisinde kalmayıp Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlara yayılabileceği ve bunun Avrupa Birliği için de olumsuz güvenlik koşulları yaratabileceği ifade edilmelidir.

F. Türkiye Cumhuriyeti birlik ve beraberliğini muhafaza edebilmek ve bu konuda ileride karşısına çıkma ihtimali bulunan zorlukları aşmak için Irak'ın kuzeyinde bir Kürt Devleti oluşumuna kesinlikle müsaade etmemelidir. Bu konuda politikalar üretmek ve uygulamak zorundadır. Bölge ülkelerinin aynı konu üzerindeki rahatsızlıkları ile böyle bir değişimin bölgede nelere sebep olacağıın uluslar arası güç merkezi devletlere anlatılmalıdır.

G. Son zamanlarda körüklenen milliyetçilik duygularının milli birlik ve beraberliğe, ülkedeki huzur ve güven ortamına zarar verdiği bir gerçektir. Atatürk milliyetçiliği dışında bir felsefeye dayanan milliyetçilik anlayışlarının topluma vereceği zarar Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına anlatılmalıdır. Buna ilave olarak yine son zamanlarda göz ardı edilmeye başlanan vatan sevgisi temasının işlenmesi ile Ülkenin ne şartlar altında ve hangi bedeller ödenerek kurulduğunun genç topluma anlatılarak kaybolmaya başlayan ülke sevgisinin canlandırılması önemli bir ihtiyaçtır.

H. Avrupa Birliğine tam üyelik sürecinde politik baskılar ve mevzuat değişikliklerinden dolayı oluşacak ortam içerisinde ülke içindeki veya dışındaki azınlık faaliyetleri artış gösterecektir. Bu faaliyetlerin bir çoğunun amaçları açısından kabul edilebilir şeyler olmadığı kesindir. Özellikle değişen mevzuatla beraber azınlık vakıflarının mal edinme çabaları, azınlık hakları kapsamında daha özerk bir yapı istemeleri ve zaman zaman dile getirilen kimi coğrafi bölge istekleri bu süreçte faaliyetlerin büyük kısmının amacı olabilecektir. Bu gibi durumların ortaya çıkmadan ve resmi belgelere geçmeden bertaraf edilmesine çalışılmalı, üyelik sürecinde bunların pazarlık konusu yapılmaları önlenmelidir.

I. Aynı konu kapsamında Fener Rum Patrikhanesi'nin faaliyetleri dikkat çekecek düzeyde artmıştır. Patrikhane oluşumunu ve yetkilerini aldığı Lozan Antlaşması koşullarının dışına çıkmak istemekte ve bunu zorlamaktadır. Patrikhanenin Türkiye Cumhuriyeti Anayasası çerçevesinde hukuki statüsünü belirlemek ve bundan sonra meydana gelebilecek muhtemel kötü niyetli faaliyetlere engel olabilmek amacıyla, Patrikhane'nin milli menfaatlerimiz çerçevesinde belirlenmiş hukuki statüsünün ve yasal çerçevesi muhafaza

edilmeli ve kuvvetlendirilmeli, San Sinod Meclisine, geçmişte olduğu gibi, Türk uyruğundan olmayan kişilerin atanmasına imkan verilmemelidir.

İ. Yabancı veya azınlık okullarının sayısının oran olarak fazla olduğu dikkat çekicidir. Bu durumun da, azınlık ibadethanelerindeki sayıca fazlalıkla aynı olduğu bir gerçektir. Yabancı ve azınlıklara ait bütün okullar, 625 sayılı Özel Eğitim Kurumları Kanunu (ÖEKK)'nin 2 nci maddesi uyarınca Milli Eğitim Bakanlığının denetim ve gözetimi altındadır. Bunlar uluslar arası hukuk çerçevesinde sahip oldukları güvenceye karşılık, ülkenin hukuk düzenine saygıları esas olmalıdır. Okulların faaliyet ve müfredatlarını hazırlarken bunlara dikkat etmeleri sağlanmalı, kurumsal denetleme ve kontrollerle sıkı takip altına alınmalıdır.

J. Avrupa Birliği ilerleme raporlarında azınlık hakları ve insan hakları konuları aynı başlık altında işlenmektedir. Bu inceleme sayesinde aslında insan hakları kapsamına giren bir çok konu azınlıklar için telaffuz edilerek maksadı aşan istekler ortaya çıkmaktadır. Avrupa Birliği tam üyelik müzakerelerinde, "Azınlık Hakları" ile "İnsan Hakları, Temel Hak ve Özgürlükler" kavramları arasındaki ayrımının çok iyi yapılmasını, aslında insan hakları konusunda belirtilmesi gereken bir çok konunun azınlık hakları bölümüne taşınması engellenmeli ve rapor ile müzakerelerde uygun yerde ve şekilde kullanılmasının sağlanması yönünde diplomatik çabalar yoğunlaştırılmalıdır.

## KAYNAKLAR

- ALKAN, Hakan, Fener Rum Patrikhanesi, ANKARA: Günce, 1999.
- ARSAN, Nimet, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1919-1938, (3. Baskı), Ankara: Türk İnkılap Tarihi Yayınları, 1981.
- ARSAVA, Ayşe Füsün, Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1993
- AYBAY, Rona, Vatandaşlık Hukuku, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.
- AYDOĞAN, Metin, Avrupa Birliğinin Neresindeyiz 9. Baskı, İstanbul: Umay Yayınları, 2004.
- AYDOĞAN, Metin, Bitmeyen Oyun (19. Baskı), İstanbul: Kumsaati Yayınları, 2003.
- AYDOĞAN, Metin, Yeni Dünya Düzeni Kemalizm ve Türkiye (12. Baskı), İzmir: Umay Yayınları, 2004.
- AYZİT, Aynur, "Mevzuatın Görünümü", Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslar arası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması), İbrahim Kaboğlu (Der.), İstanbul: İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi Yayınları, 2002.
- BAL, İdris, Türk Dış Politikası, Ankara: Nobel Yayınevi, 2004.
- BALİ, Rıfat N., "Cumhuriyet Döneminde Azınlıklar Politikası", Birikim, Sayı: 115 (Kasım 1998).
- BOZKURT, Gülnihal, Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914), (2. Baskı), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996.
- ÇAVUŞOĞLU, Naz, Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları, İstanbul: Su Yayınları, 2001.
- ÇAVUŞOĞLU, Naz, Azınlık Hakları, İstanbul: Su Yayınları, 1999.

DUVAN, Ayşe Özkan, “Avrupa Birliği ve Azınlık Hakları”, Avrasya Dosyası, Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri, Cilt 10, Sayı 2, 2004.

DÜNDAR, Fuat, Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar, İstanbul: Doz Yay, 2000.

EROĞLU, Hamza, Türk İnkılap Tarihi, Ankara: Savaş Yayınları, 1990.

FEROZ, Ahmad-Rustow, D. A, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclisler 1908-1918”, Güneydoğu Araştırmaları Dergisi, sy: 4-5 (1976)

GÜNDÜZ, İsmail, “Türkiye’de Mevcut Azınlıklar ve Bu Azınlıkların Yasal ve Örtülü Faaliyetleri Nelerdir?”, İstanbul: KHA Tez, 2002.

GÜLER, Ali, Askeri Tarih Bülteni, C. 25, No:48 (Şubat 2000).

GÜRLER, Ali, Türkiye’deki Gayri Müslimler, İstanbul: Berikan Yayınevi, 2001.

İLHAN, Suat, Avrupa Birliği’ne Neden Hayır 2, İstanbul: Ötüken Yayınları,2002.

KAPTAN, Eyüp, Lozan Konferansı’nda Azınlıklar Sorunu, İstanbul: Harp Akademileri Basım Evi, 2002.

KARİMOVA, Nigar-DEVERELL, E, Türkiye’deki Azınlıklar, Stockholm: İsveç Uluslar Arası İlişkiler Enstitüsü, 2001.

KARLUK, Rıdvan, Avrupa Birliği ve Türkiye, Sekizinci Basım, İstanbul: Beta Yayınları, 2005.

KARPAT, H.Kemal, Millets and Nationality The Roots of the Incongruity of Nation and State in the Post-Ottoman Era, New York / London: CJOE, C. I, 1982.

KAYA, Ayhan, “İnsan Haklarında Gri Alanlar”, Cemaatler ve Cemaatlerin Hukuki Sorunları, TESEV, Demokratik Değişim Gönüllüleri ve İsveç Başkonsolosluğu, 10 Aralık 2004,  
([http://www.tesev.org.tr/etkinlik/cemaat\\_ayhan\\_kaya\\_değerlendirme.php](http://www.tesev.org.tr/etkinlik/cemaat_ayhan_kaya_değerlendirme.php))

KEMAL, G,-BİREN, İ, 21. Yüzyıl Perspektifinde Dünya Siyaseti, İstanbul: Okumuş Adam Yayınları, 2002.

KESKİN, Funda, “Dünya Savaşı Ertesinde Uluslararası Hukukta Azınlıkların Korunması”, (ed.) Çağrı ERHAN, Yaşayan Lozan, Ankara: DÖSİMM Basımevi, 2003.

KESKİN, Funda, “Azınlıklar Konusu”, Yaşayan Lozan, Çağrı Erhan (Der.), Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2003.

KODAMAN, Bayram, II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası, Ankara: TKAE, 1987.

KONGAR, Emre, 21. Yüzyılda Türkiye (30 Basım), İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002.

KÖPRÜLÜ, Fuad, Türk Edebiyatı”nın Ermeni Edebiyatı Üzerindeki Tesirleri, Ankara: Edebiyat Araştırmaları, 1966.

KURUBAŞ, Erol, Asimilasyondan Tanınmaya-Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı, Ankara: Asil Yayınları, 2004.

LEWIS, Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu (7. Baskı), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.

MERAY, S.L., Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar Belgeler, Takım I, C: I, Kitap:1, Ankara: 1969.

NAS, Çiğdem, “Avrupa Parlamentosu'nun Etnik Azınlıklara Bakışı ve Türkiye”, Ed: Faruk SÖNMEZOĞLU, Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar, İstanbul: Der Yayınları, 1998.

ORAN, Baskın, Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulamalar, İstanbul: TESEV Yayınları, 2004.

ORAN, Baskın, Türk Dış Politikası (5. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

ORAN, Baskın, “Lausanne Barış Antlaşması”, Türk Dış Politikası (Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar), Cilt I: 1919-1980, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

ORAN, Baskın, Küreselleşme ve Azınlıklar, Ankara: İmaj Yayınevi, 2001.

ORAN, Baskın, “Lozan’ın Azınlıkların Korunması Bölümünü Yeniden Okurken” AÜSBFD (Prof. Dr. Yılmaz Günel’a Armağan), C. 49, No: 3-4 (Haziran-Aralık 1994)

ORTAYLI, İlber, Osmanlı Barışı, İstanbul: Ufuk Kitapları-Da Yayıncılık,2004.

ÖKE, M. Kemal, İngiliz Ajanı Binbaşı E.W.C. Noel’in “Kürdistan Misyonu” (1919), İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1992.

ÖZDEK, Yasemin, Uluslararası Politika ve İnsan Hakları, Ankara: Öteki Yayınevi, 2000.

PARLA, Reha, Belgelerle Türkiye Cumhuriyeti’nin Uluslararası Temelleri Lozan-Montrö/Türkiye’nin Komşularıyla İmzaladığı Temel Belgeler (Suriye, Irak, İran, SSCB, Bulgaristan, Yunanistan), Lefkoşa: Tezel Ofset ve Matbaacılık, 1985.

PRECCE, J.Jackson, Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus Devlet Sistemi, Çev. Ayşegül Demir, İstanbul: Donkişot Yayınları, 2001.

REÇBER, Kamuran, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, İstanbul: Aktüel Yayınları, 2004.

REHMAN, Javaid, “Yeni Dünya Düzeni ve Azınlık Haklarının Geleceği”, Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi yayın No:2, (der.) İbrahim Ö. KABOĞLU, İstanbul: Aras Yayıncılık, 2002.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, Uluslar arası İlişkiler Sözlüğü, İstanbul: Der Yayınevi, 2000.

TOLUNER, Sevin, Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye’nin Bazı Dış Politika Sorunları, İstanbul: Beta, 2004.

TUĞRUL, M, BİRSEL, S, ÖZTELLİ, S, : Söylev (8 Baskı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1981.

TÜRKDOĞAN, Berna, Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2000.

TÜRKDOĞAN, Orhan, Niçin Milletleşme? Milli Kimliğin Yükselişi, İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı, 1995.

TÜRKMEN, Füsün, Avrupa Birliği ve İnsan Hakları, İstanbul: Boyut Yayınları, 2003.

TÜRKÖNE, Mümtaz'er, "Ermeni Tehcirinin 90. Yılında: Tarihçiler mi Konuşmalı, Siyasetçiler mi?" ,

<http://www.zaman.com.tr/?hn=153516&bl=yorumlar&trh=20050317>,

(17.03.2005), (erişim tarihi: 13.01.2007)

ÜRER, Levent, Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları, İstanbul: Derin Yayınları,2003..

YAVI, Ersel, Türkler Ermeniler Kürtler (5. Baskı), İstanbul: Yazıcı Yayınevi, 2003.

YILMAZ, Veli, Siyasi Tarih, İstanbul: Harp Akademileri Basım Evi, 1998.

[http://www.mfa.gov.tr/NR/rdonlyres/4175572C-1552-478D-A44C-419993B33372/0/2005\\_ilerleme.pdf](http://www.mfa.gov.tr/NR/rdonlyres/4175572C-1552-478D-A44C-419993B33372/0/2005_ilerleme.pdf), (erişim tarihi 14.03.2007).

<http://www.dpt.gov.tr/abigm/tabii/tarihce/tabii.doc>, (erişim tarihi 14.03.2007),

<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/ilerle04.pdf>, (erişim tarihi 14.03.2007).

<http://www.euturkey.org.tr/abportal/uploads/files/> (erişim tarihi 14.03.2007).

<http://www.euturkey.org.tr/abportal/uploads/files/ilerle03.pdf>, (erişim tarihi 14.03.2007).

<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/ilerle02.pdf>, (erişim tarihi 14.03.2007).

<http://www.deltur.cec.eu.int/!publish.docs/tr/RRTurkey2001.pdf>, (erişim tarihi 14.03.2007).

<http://www.belgenet.com/yasa/k4771.html>

<http://www.vgm.gov.tr/menu/kanun/2762.asp>

[http://www.devletarsivleri.gov.tr/yayin/osmanli/kibris\\_veb/birinci\\_bolum/vakif\\_müessesesi.htm](http://www.devletarsivleri.gov.tr/yayin/osmanli/kibris_veb/birinci_bolum/vakif_müessesesi.htm)

<http://www.1936beyannamesi.com/>

<http://www.bttd.com/>

<http://www.dpt.gov.tr/>

<http://www.europa.eu.int/enlargement/turkey/>

<http://www.foreignpolicy.org.tr/tr/aihm.html>

<http://www.geocities.com/turkishgreek/>

<http://www.globalsecurity.org/index.html>

<http://www.hyd.org.tr/>

<http://www.inaf.gen.tr/>

<http://www.istanbulazinliklari.org/>

<http://www.milliyet.com/>

<http://www.sabah.com.tr/>

<http://www.tsk.mil.tr/>

<http://www.ttk.gov.tr/>

<http://www.turk-yunan.gen.tr/turkce/iliskiler/index.html>